

AGRAARÖKONOMIIKA

I OSA

EESTI
PÕLLUMAJANDUSE
AKADEEMIA

L. LILOVER

AGRAAR-
TEOORIA

1

A - 28526

J. Velgman
Tartu, 1967

EESTI PÕLLUMAJANDUSE AKADEEMIA

L. LILOVER

AGRAARÖKONOOMIKA
I OSA

AGRAARTEOORIA

1

TARTU 1967

Эстонская сельскохозяйственная академия
г. Тарту, ул. Рийа, 12

Л. Лиловер

АГРАРНАЯ ЭКОНОМИКА

Часть I

Аграрная теория

1

На эстонском языке

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

ARHIIVKOGU

Sissejuhatus

AGRAARÖKONOOMIKA KURSUSELE

Huvi ökonomika küsimuste vastu on Teise maailmasõja järgsetel aastatel märgatavalt kasvanud kõigis arenevates maades. Põllumajanduse igakülgne mehhaniseerimine, elektrifitseerimine ja kemiseerimine nõuavad senisest ulatuslikumaid kapitaalvahutusi ja suuremal hulgal käibevahendeid. Ainuüksi NSV Liidu põllumajanduses ulatuvad materiaalsete ja rahaliste vahendite kulud aastas miljardite rublani. Neis tingimustes pole ükskõik, kuhu vahendid suunata ja kuidas neid kasutada.

Samal ajal läheneb põllumajandus üha rohkem tööstuslikule tootmisele. Seoses sellega muutub põllumajanduses ka töö iseloom. Kõik see omakorda kutsub esile senisest suuremaid nõudeid majandamise meetodite ja vormide suhtes. Tänapäeval peab põllumajandustöötaja seetõttu olema varustatud peale erialaste tehniliste ja tehnoloogiliste teadmiste ka majandusalaste teadmistega.

Konkreetseid majandusalaseid teadmisi põllumajandusele annab agraarökonomika ehk põllumajandusökonomika.

Käesoleval ajal loetakse kõrgemates põllumajanduslikes õppeasutustes ökonomika kahte kursust: põllumajandusökonomikat ja tootmise organiseerimist ning planeerimist põllumajandusettevõtetes. Nendes on ökonomika põhiküsimused sageli kõige keerulisemates kombinatsioonides omavahel läbi põimunud. Agraarteooria on seejuures hoopis vaeslapse ossa jäänud. Ta on jaotatud mitme teadusharu (põllutilise ökonomia, põllumajandusökonomika ja tootmise organiseerimise) vahel, nii et selle omandamist sellisel kujul vaevalt küll otstarbekaks võib lugeda.

Eeltoodu tõttu pean otstarbekohaseks õppetöö huvides kogu asjaomase materjali käsitlemist ühtses agraarökonoomika kursuses. Tööjaotuse ja veelgi suuremal määral aine teadusliku läbitöötamise huvides tuleks jaotada ta seejuures neljaks iseisvaks osaks: 1) agraarteooria, 2) majandamise alused, 3) majandamise süsteemid ja 4) tööprotsesside juhtimine.

Et kergendada kõnesoleva teaduse aluste omandamist sellisel kujul, on vaja seniseid teadmisi agraarökonoomikast süstematiseerida ja viia nad ülaltoodud järjestusse. Seda ülesannet peavad täitma mitmesugused õppevahendid, iseäranis õpikud. Vastavate õppevahendite koostamine on seega üks pakilisemaid ülesandeid.

Õpiku koostamine, mis vastaks kõigiti kaasaja nõuetele, pole kerge ülesanne. Tuleb nõustuda E. S. Karnauhova märkustega selle kohta, et tänapäeval puuduvad veel sügavamad monograafilised uurimused paljudes agraarökonoomika põhiküsimustes. Küllaldane ei ole samuti ökonoomika üksikute küsimuste läbitöötamise teoreetiline tase. Lahkuminevad on ökonomistide eneste seisukohad ka selle teaduse aine piiritlemisel.

Silmas pidades neid suuri ülesandeid, mis on pandud majandusteadusele, sealhulgas ka agraarökonoomikale tänapäeval, ei tohiks need raskused olla tõkkeks ülalpüstitatud ülesannete realiseerimisel. Selleks on vaja täiendavaid eriuurimisi. Arusaadavalt pole antud ülesanne jõukohane üksikisikule, vaid kollektiivile.

Järgnevalt esitatu on niisiis peale otsese ülesande - vajaliku eestikeelse õppevahendi koostamise kõrgemale põllumajanduslikule õppeasutusele - ühtlasi ka esimeseks katseks teel ühtse agraarökonoomika kursuse loomisele.

Esimene osa

A G R A A R T E O O R I A

Agraarökonomika on teadus, mis hõlmab väga palju majanduselu nähtusi. Et mõista seda teadust, pole vaja meeles pida üheaegselt kõiki fakte ega isegi mõnda osa neist. Agraarökonomikas samuti nagu loodusteadusteski eksisteerivad laialdased üldistused - hüpoteesid, teooriad, seadused -, mis on kindlaks määratud üksiknähtuste hoolika uurimise ja hindamise teel. Need üldistused kujutavadki endast agraarteooria põhialust. Siia kuulub ka teaduse enese tõlgendamine.

Agraarteooria esitamine sel kujul, nagu ta käesolevas väljaandes ilmub, on teataval määral uudne. Vähemalt täiesti on seni puudunud ühte raamatusse koondatud kokkuvõtlik ülevaade agraarteooria põhiprobleemidest. Sel puhul on vaja teha mõned märkused töö ülesehituse kohta.

Agraarteooria probleemid tulevad esitamisele üksikute peatükkidena (mis omakorda koosnevad mitmest teemast) järgmisel kujul: I. Agraarökonomika kui teadus (teemad 1 ja 2).

II. Arenemise teooria (teemad 3, 4 ja 5).

III. Efektiivsuse teooria (teemad 6-10).

IV. Proportsioonide teooria (11. teema).

V. Intensiivsuse teooria (teemad 12 ja 13).

VI. Paiknemise teooria (teemad 14 ja 15).

Sisult lähedaste teemade esitamine ühes peatükis on vajalik käsitletavast probleemist tervikliku ülevaate saamiseks.

Vaatamata agraarökonomika mõiste populaarsusele on selle teaduse käsitlemisel käesoleval ajal veel palju ebaselgust. Teaduse olemuse ja tema põhiseisukohtade esitamine on abstraktses vaidlustes taandunud sageli puhtsubjektiivsele alusele.

Sellepärast pole õige piirduda ainult antud probleemi meiepoolse käsitlemisega. Et anda lugejale võimalust iseseisvalt otsustada teaduse mitmesuguste aspektide üle ja alljärgnevat tarbekorral kriitiliselt revideerida teiste töökspidamiste või enese kriitilise meele kaudu, on õigem ära tuua ka probleemi käsitus teiste autorite poolt. Metodoloogiasse puutuvad diskussiooniküsimused esitatakse antud väljaandes pärast ainekäsitlust (s. t. - nad on paigutatud peatüki viimase teema alla). Sel põhjusel jaguneb agrarteooria enamik peatükke sisuliselt kaheks osaks: 1) probleemi meiepoolne käsitus kaasaegse teaduse tasemel ja 2) kokkuvõtlik ülevaade probleemist uurimisest üldse, eri vaatekohtadest agrarteoorias aga eriti. Selline lähenemine agrarteooria põhiküsimustele on põhjendatud peale kõige muu ka didaktiliselt.

Muidugi ei luba õpperaamatu suhteliselt piiratud maht käsitleda kõiki küsimusi ühesugusel määral. Nii näiteks on üksikute teemade (käesolevas väljaandes 2. ja 5. teema) puhul püütud selgitada vaid nähtuste arengu põhijooni, laskumata seejuures detailidesse. Mõningate küsimuste juures, mis kuuluvad küll vastava aine õppekavasse, kuid on varemalt käsitletud teistes ainetes, on peatutud ainult möödaminnes.

Arusaadav, et esitatav raamat tervikuna ei saa olla mingi iseseisev uurimus, vaid kompilatsioon, nagu harilikult kõik õpperaamatud. Allikatena on tema koostamisel kasutatud töid, mis eesti keeles (kohati isegi vene keeles) pole üliõpilastele kättesaadavad. Ühtlasi on kasutatud ka mõningaid töid (näit. R. Antons, *Agraarsuhted kodanlikus Eestis.*, jt.), mis on küll kättesaadavad, kuid ei vasta raamatu koostamisel aluseks olevale õppekavale. Sel puhul on kasutatud faktilist materjali ja ka mõningaid üldistusi, kuid neid on eelnevalt omapoolsetelt süstematiseeritud ja kohandatud õpiku vajadustele. Arvulisi andmeid on püütud esitada, niivõrd kui see oli võimalik, sellisena, et nad oleksid võrreldavad kogu õpperaamatu ulatuses.

Käesoleva õppeaine - agrarteooria - iseloom nõuab hulgaliselt marksismi klassikute, iseäranis Lenini tööde kasutamist. Enamikul juhtudel lähtekirjandust ei tsiteerita, küll aga on näidatud teistele autoritele kuuluva faktilise materjali päritolu.

I peatükk

A G R A A R Ö K O N O O M I K A K U I T E A D U S

1. TEADUSE ALUSED

§ 1. Teaduse ülesanne

Nagu igasugune teadus, on ka agraarökoonoomika välja kujunenud ühiskondlikust tegevusest, praktikast. Teaduse areng on tihedalt seotud ühiskonna enese arenguga, tema progressiga. Et mõista teaduse ülesandeid ja kindlaks määrata tema arenemise põhisuundi ühiskonna antud arenguetapil, tuleb tähelepanelikult jälgida ühiskonna elus toimunud muutusi.

Ühiskondlik progress ja teadus. Käesoleva sajandi teise poole künnisel võib ühiskonnas täheldada sügavaid kvalitatiivseid muutusi. Inimkond on astunud senisest suurima teadusliku ja tehnilise progressi teele; teele, mis on seotud tuumaenergia kasutamise, kosmose vallutamisega, tootmise automatiseerimisega ja teiste tehnika suurimate saavutustega.

Kui omal ajal aurul ja elektril rajanev tööstuslik pööre tegi lõpu feodalismile, siis tänapäeva tehniline progress tähistab uue ühiskondliku formatsiooni võitu kapitalismi üle. Selleks uueks formatsiooniks on kommunism. Kuigi ühiskonna areng oleneb suurel määral loodusteaduste saavutustest, määravad ühiskonna juhtimise teadusliku aluse mitte loodusteadused, vaid ühiskonnateadus. Niisuguseks kõikehõlmavaks teaduseks on marksism-leninism.

Lenini õpetuse järgi kerkib ühiskonna arenemise mitmesugustel etappidel esile kord üks, kord teine marksismi kül. Kommunismi ehitavas ühiskonnas on esiplaanile asetunud mark-

sisimi teooria majanduslik külg, konkreetse ökonomika küsimused. Samal ajal muutub ka teaduse iseloom.

Kui varemalt, klassidega ühiskonnas oli ökonomika põhiküsimuseks omandussuhete uurimine, seega sotsiaalmajanduslikud probleemid, siis klassivõitluse kadumisega kerkivad esile uued küsimused. Klassideta ühiskonnas omandavad tootmissuhete kõrval tähtsa koha tehnika valdamise probleemid, ehk laiemalt vaadatuna, inimese võitlus loodusega. Sellises ühiskonnas on inimtegevus suunatud peamiselt looduse stiihiliste jõudude ja ressursside võimalikult täielikumale kasutamisele. Seega arendab uus ökonomika edasi põhiliselt juba lahendatud sotsiaalmajanduslike probleemide asemel teisi, nüüd eriti aktuaalseid küsimusi. Need on tootmissuhete täiustamise ja majandamise küsimused. Majandamine tervikuna hõlmab kolme põhiküsimust - eesmärki, meetodit ja ülesannet -, mis vajavad selgitamist.

Majandamise eesmärk. Sotsialismi põhieesmärk on materiaalse hüvede külluse loomine, selleks et täielikumalt rahuldada elanikkonna kasvavaid nõudeid nende järele. Selle eesmärgi saavutamiseks on sotsialistlik ühiskond huvitatud eelkõige sellest, et toota inimesele vajalikke hüvesid rohkem. Et toota rohkem saadusi üldse, s. t. ükskõik milliste kulutuste hinnaga, selleks pole vaja erilisi oskusi. Tootmist võib alati suurendada, kui meie käsutuses on piiramatu vahendeid. Toota rohkem kvaliteetseid saadusi olemasolevate vahenditega on palju keerulisem ülesanne, see nõuab tootmisvahendite ja tööjõu säästlikku kulutamist. Teiste sõnadega, tooteid tuleb valmistada minimaalsete töö ja vahendite kulutustega. Eeltoodust tulenevad majandamise kaks põhilist nõuet: toota rohkem ja odavamini. NIKP programmis on need nõuded formuleeritud majandusliku ülesehitustöö vankumatu seadusena järgmiselt: saavutada ühiskonna huvides kõige suuremaid tulemusi kõige väiksemate kulutustega. See on sotsialistliku majanduse üldine arenguseadus, mis on iseloomulik kõigile maadele ja kõigi aegade jaoks.

Madala arengutasemega majanduse baasil kujunenud sotsialistlike riikide ees seisavad märksa keerulisemad ülesanded. Et nende tootmistase antud etapil on madalam arenenud maade

tasemest, siis kerkib kõnealuste maade majanduse ette teise, eelmisega vahetult seotud tähtsa majandusliku ülesande lahendamine. See on: saavutada kõrge tootmistase iga elaniku kohta suhteliselt lühikese ajaga. Selle ülesande realiseerimise edukus oleneb tootmise kasvu tempost. Järelikult on tootmise suhteliselt kiirem kasv, võrreldes tehniliselt arenenud maadega, sotsialistliku majanduse arendamise objektiivne seaduspärasus. See on omane ainult neile arenevatele maadele, kus pole saavutatud kõrget tootmistaset.

Üheaegselt eeltooduga tuleb silmas pidada veel toodete kvaliteedi parandamist, millele on käesoleval etapil põllumajanduses veel vähe tähelepanu osutatud. Toota tuleb mitte ainult rohkem, vaid ka kvaliteetsemalt.

Eelnevaid, üksteisest vastastikku sõltuvaid nõudeid - toota rohkem, odavamini ja üheaegselt ka kvaliteetsemalt ning laiendada tootmist kiiremini - võime vaadelda kui sotsialistliku majandamise põhieesmärki.

Esimene küsimus, millega me puutume kokku kavandatud eesmärkide elluviimisel, on: kuidas majandada? See on sisuliselt majandamise meetodi küsimus.

Majandamise meetod. Teadupärast tuntakse kahte majandamise meetodit. Need on: empiiriline ehk kogemuslik ja ratsionaalne meetod. Ühel juhul (empiirilise meetodi puhul) lähtutakse mitmesugustest juba varem tuntud majandamise võtetest ja valitakse välja puhtkogemuslikult efektiivseim tegevusvorm. Teisel juhul tuginetakse teadmiste teotmistingimustest ja loogilise konstrueerimise teel määratakse kindlaks, millistele vahenditele tuleb toetuda ja kuidas on tarvis tegutseda. See on majandamise ratsionaalne meetod.

Et hinnata, milline tegevusvorm ehk meetod on efektiivsem, selleks on vaja mingisugust kriteeriumi ehk mõõdupuud. Majandamise praktikas on niisuguseks üldtuntud mõõdupuuks ökonoomsuse printsiip. Siit tuleb ökonoomse majandamise mõiste. Ökonoomse ja ratsionaalse majandamise mõisted on võrdtähenduslikud. Ökonoomse majandamisega pole aga alati samaväärne kogemuslik majandamine. Et majandada ökonoomsemalt, on tarvis tugineda teaduslikule alusele.

Eeltooduga pole kaugeltki ammendatud majandamise küsi-

muste ring. Järgnevalt on tarvis kindlaks määrata veel majandamise põhilised ülesanded.

Majandamise ülesanne. Formuleeringus "toota rohkem" kerib meie ette üheaegselt küsimus: kui palju? Teoreetiliselt määrab tootmise ulatuse tarbimise vajadus. Toota tuleb nii palju, kui palju tarbitakse. Praktiliselt ei saa me toota rohkem, kui seda võimaldab tootmisvõimsus. Tootmisvõimsuse all mõistetakse rahvamajandusharu või ettevõtte maksimaalset võimet toodangu valmistamiseks teatud ajavahemikus, eeldusel, et tootmisvahendeid ja tööjõudu kasutatakse kõige efektiivselt. Tootmisvõimsuse maksimaalse piiri määrab eelkõige vastava maa tootlike jõudude arengutase. See on tootmisvõimsuse tehniline piir ehk potentsiaalne tootmisvõime. Tegelikuses toodetakse üldiselt alati vähem, kui seda võimaldab potentsiaalne tootmisvõime, kuid mitte kunagi rohkem. Vähem toodame sel juhul, kui me tootmisvõimsust ei kasuta täielikult ära.

Tootmisel on olemas peale selle veel ka majanduslik piir ehk efektiivne tootmisvõime. Efektiivne tootmisvõime on potentsiaalse tootmisvõimsuse kvantitatiivne avaldumine, mis on mõeldav toodangu hulgaga. Ta on ühtlasi ka tootmisvõimsuse kasutamise niisugune aste, millest tootjad on otseselt huvitatud. Kapitalismi tingimustes on efektiivne tootmisvõime ehk tootmise majanduslik piir üldiselt madalam tehnilisest, iseäranis kriisiperioodil. Suurkapitalistide huvides on tootmisvõimsuste (näit. maa puhul) kasutamine alakoormatusega sagedane nähtus. Tulevikuühiskonnas (kommunistlikus formatsioonis) on eeldused selleks, et tootmise majanduslik piir langeb ligilähedalt kokku tehnilisega. Sel puhul saavutatakse tootmisvõimsuse kasutamise kõige kõrgem aste. Kommunismiehitamise praegusel etapil, sotsialistlikus ühiskonnas on majanduslik vajadus, nagu me nägime eespool, üldiselt palju kõrgem tootmisvõimsuse tehnilisest piirist. Järelikult on käesoleval etapil tootmisvõimsuste täielikuma ärakasutamise probleem määravam kui kunagi varem (või ka hiljem).

Formuleering "toota rohkem" vajab veelgi konkretiseerimist. Ta peab ühtlasi näitama ka, mida toota. Toota rohkem ei tähenda veel alati elanikkonna vajaduste täielikumat rahuldamist. Tüüpilisel kujul esineb niisugune nähtus kapi-

talistlikus ühiskonnas, kus majandus areneb stiihiliselt, turukonkurentsitingimustes. Et täielikumalt rahuldada elanikkonna vajadusi, tuleb toota rohkem neid saadusi, mille järele on vajadus kõige suurem ehk, vastupidi, mille rahuldamise aste on kõige madalam. Järelikult peab tootmise laiendamisega kaasnema samaaegselt ka tema ainelise struktuuri (s. o. saaduste liigilise ja koguselise vahekorra) pidev täiustumine.

Et elatusvahendite tarbimise tegelik aineeline struktuur ei ühti tootmise regionaalse paigutusega, see tõstab esile veel ühe lahendamist vajava küsimuse: toota rohkem - kus kohal? Majanduslikult on kasulik valmistada tooteid potentsiaalse tootmisvõime piirides. Sel puhul kulub toodanguühiku kohta vähem tööd ja vahendeid. Tootmisvõimalused põllumajanduses ei ühti aga üle kogu riigi majandusliku vajadusega. Et mõlemad tegurid on pidevas muutumises, siis tuleb seda arvesse võtta majandamise praktikas. Tähendab, üheaegselt tootmise ainelise struktuuri parandamisega tuleb täiustada ka tema regionaalset struktuuri (s. o. tootmisvõimsuse üksikelementide - tööjõu ja tootmisvahendite - paigutust).

Kõike eeltoodut arvesse võttes osutub mõõdapärasemaks majandamise põhiülesannete formuleerimine.

Esimene ülesanne: järjekindlalt suurendada tootmisvõimsust sellisel määral, mis tagab rahvamajandusele vajalike saaduste tootmise lakkamatu kasvu vastavalt ühiskonna vajadustele.

Majandamise peatähelepanu tuleb seega koondada akumulatsiooni suurendamisele. Selle aluseks on materiaalsete, tööjõu- ja finantsressursside ning loodusrikkuste kõige efektiivsem kasutamine ning ülearuste kulutuste ja kadude likvideerimine.

Teine ülesanne on pidevalt täiustada tootmise ainelist ja regionaalset struktuuri, nii et see vastaks rahvamajanduse kõige mitmekülgsemale vajadustele, tagaks kõige erinevamate piirkondade majandusliku taseme ühtlustamise, ettevõtete sügavama ja stabiilsema spetsialiseerimise.

Selleks on tarvis tootmine teaduslikult põhjendatult paigutada looduslike ja majanduslike piirkondade kaupa, kusjuures kõigepealt suurendatakse nende saaduste tootmist, milleks on olemas kõige paremad tingimused ja võimalused toota

väiksemate kulutustega.

Kõigi nende ülesannete lahendamine nõuab aga igakülgset põhjendatud teoreetiliste aluste olemasolu. Neid aluseid peab andma agraarökonoomika.

Agraarökonoomika ülesandeks kõige üldisemal kujul on põllumajanduse arenemise seaduste üksikasjaline selgitamine ning aluste väljatöötamine tema tootlikkuse tõstmiseks. Teaduse konkreetseks ülesandeks on selgitada neid põllumajanduses toimuvaid majanduslikke protsesse mõjutavaid tegureid, mis võivad suurendada põllumajanduse tootlikkust.

Agraarteooria küsimustega tegelevate teadlaste ülesandeks on: 1) igakülgse analüüsi alusel uurida põllumajanduses esinevate nähtuste seaduspärasust ja üldistada neid, 2) kindlaks määrata uuritavaid nähtusi ja protsesse mõjutavad tegurid ja 3) välja töötada ning teaduslikult põhjendada ühiskonna arengu üksikutel etappidel põllumajanduse ette kerkivate majanduslike ülesannete lahendamise konkreetseid teid ja meetodeid.

Majandusliku tegevusega vahetult seotud praktikute ülesandeks on: 1) õppida tundma majandusseaduste toimemehhanismi ja tootmisprotsesse mõjutavaid tegureid, 2) võtta kõike eeltoodut arvesse oma praktilises tegevuses ja 3) välja valida majandusliku tegevuse kõige ökonoomsemad lahendused ning sel alusel organiseerida tootmist.

§ 2. Teaduse aine

Teaduste kõige üldisemas jaotuses piiritletakse teadmisi loodusest ja inimühiskonnast. Agraarökonoomika kuulub ühiskonnateaduste hulka, sest ta uurib tootmise ühiskondlikku külge, inimeste ühiskondlikke tootmissuhteid. Ühiskonna elu aluseks on materiaalsete hüvede tootmine. Tootjate kõige esimeseks elutingimuseks üldse on toiduainete tootmine. Töölalast tegevust, mille peamiseks eesmärgiks on inimesele esmaste eluhüvede - toiduainete - tootmine, nimetatakse põllumajanduslikuks tootmiseks.

Materiaalsete hüvede igasugune tootmine eeldab alati, sealhulgas ka põllumajanduses, kolme põhilise tingimuse - töö objekti, inimese töö ja töövahendite - olemasolu.

Tööobjektiks, millel põhineb põllumajanduslik tootmine, on maa (taimed ja loomad). Maa esineb põllumajanduses ühtlasi ka töövahendina, sest maa vahendusel mõjutatakse nii taimi kui ka loomi. Selle iseärasuse poolest erineb põllumajanduslik tootmine kõigist teistest inimese tegevusaladest.

Maa kui põhilise tootmisvahendi looduslikku substantsi - mulda - uurivad loodusteadused. Agraarökonomika uurib maa kasutamise ühiskondlikku külge, peamiselt maakasutussüsteeme. Maakasutussüsteemi määravad ühiskonnas valitsevad tootmissuhted. Tootmissuhted ise sõltuvad tootlike jõudude arengutasemest.

Peamiseks ühiskonna tootlikuks jõuks on inimtööjõud, töötav inimene. Agraarökonomika puutub kokku niisiis ka inimtööjõuga. Ta uurib tööjõuressursside kasutamist, s. o. inimeste tööalast tegevust põllumajanduses.

Tööprotsessis kasutatavaid vahendeid, milles määrav osa on tootmisriistadel (masinatel), uurivad tehnilised teadused. Ökonoomikateadus aga uurib masinate ja teiste töövahendite kasutamist põllumajanduses.

Agraarökonomika aineala on eeltoodust laiem. Nimelt ei saa tootmissuhete käsitlemisel piirduda ainult üksikute tootmiselementidega eraldi võetuna, vaid uurida tuleb üheaegselt kogu tootmisprotsessi tervikuna, sealhulgas ka selle protsessi tulemusi. Seepärast on ökonoomika konkreetseks uurimisobjektiks ettevõtte või tootmisharu. Ettevõtet ei saa omakorda lahutada vastavast majandusharust, mille hulka ta vahetult kuulub. Agraarökonomika on, niisiis, konkreetset majandusharu uuriv teadus. Tema ainealaks on põllumajandus.

Oma teoreetilise aluse poolest kuulub agraarökonomika iseseisva teadusharuna majandusteaduste hulka. Agraarökonomikale on seejuures oluliselt tähtis majanduslike teadmiste metodoloogiline tase - majanduse arenemise seadusi käsitleva teaduse seisund, s. o. kõigepealt selle teaduse seisund, mida nimetatakse poliitiliseks ökonomiaks.

Erinevalt poliitilisest ökonomiast on agraarökonomika konkreetsem. See tähendab, et ta ei tegele majandusseadustega üldiselt, vaid konkreetset nende seadustega, mis toimivad põllumajanduses. Veelgi enam, tema otseseks ülesandeks

pole mitte niivõrd seaduste eneste (kuivõrd nad on juba avastatud) määratlemine, kui just arenemisseaduste toimemehhanismi uurimine. Ta selgitab seega tingimusi (tegureid), milles ühiskonna arenemise objektiivsed majandusseadused toimivad.

Agraarökonoomikas uuritakse ja selgitatakse ainult neid majanduslikke protsesse mõjutavaid tegureid, mis on määravad põllumajanduse arengus.

§ 3. Teaduse jaotus

Agraarökonoomika aineala on liialt ulatuslik, selleks et üks teadlane võiks käsitleda ammendavalt kõiki majandusala-seid küsimusi. Sellepärast on agraarökonoomistid spetsialiseerunud mistahes ühe uurimisülesande lahendamisele. Teadus ise jaguneb uurimisobjektist ja uurimisülesannetest tulenevalt eri harudeks ehk distsipliinideks.

Käesolevaks ajaks on agraarökonoomika diferentseerunud põhijoontes järgmiselt: 1) põllumajandusökonoomika ja 2) tootmise organiseerimine põllumajandusettevõtetes. Viimasest on eraldunud veel iseseisvate aladistsipliinidena: a) tootmise planeerimine, b) finantseerimine ja krediteerimine, c) põllumajandusettevõtete raamatupidamine ja d) majandusliku tegevuse analüüs.

Põllumajandusökonoomika sisuks on majanduse tundmaõppimine. Majanduse tundmaõppimine eeldab majanduslikku analüüsi, peamiselt võrdleva meetodi kasutamist. Tootmise organiseerimise teadusele on seevastu peamiseks uurimismeetodiks kalkulaatsiooni meetod (süntees). Seda meetodit nimetatakse ökonoomikaalases kirjanduses konstruktiiv-arvutuslikuks meetodiks.

Niisiis, agraarökonoomika alajaotuste - majanduse tundmise ja majanduse organiseerimise - eraldamisel on sisuliselt tegemist kummaski erineva uurimismeetodi rakendamisega. Kord kasutatakse majanduslikku analüüsi, s. o. majanduse tundmaõppimisel, kord sünteesi (majanduse organiseerimisel). Dialektiliselt moodustavad analüüs ja süntees ühtsuse, mis on omavahel lahutamatud. Seega me rõhutame ühtlasi kahe teadusliku distsipliini - ökonoomika ja organiseerimise - vastas-

tikust seost ja ühtsust. Ökonoomika ja organiseerimise aine eristamine sellisel kujul, nagu seda tehakse tänapäeval, on sisuliselt tööjaotuse otstarbekuse küsimus. Iseenesest on see, nagu me näeme edasiselt (§ 6), halb tööjaotus. Jaotus uurimistöö alal, kus majandusliku uurimise erinevaid külgi - analüüsi ja sünteesi - ei saa lahutada, ei ühti kaasaegse jaotusega õppetöö alal.

Missugusest seisukohast tuleks siis tundma õppida agraar-ökonoomikat?

Esimeseks sammuks meid huvitava teaduse aluste tundma-õppimisel on tutvumine agraarteooriaga. Agraarteooria põhiküsimuseks on põllumajanduse arenemisõpetus, mille hulka kuuluvad: 1) maa valdamise, 2) maakasutusvormide ja 3) maaviljeluskultuuri ehk, laiemalt vaadatuna, põllumajanduskultuuri küsimus. Viimane on eriti aktuaalseks saanud tänapäeval. Peale eelnimetatud küsimuste annab agraarteooria metodoloogilisi aluseid põllumajanduse efektiivsuse, proportsioonide, intensiivistamise ja paiknemise kohta.

Selline lähenemine agraarökonoomika põhiküsimuste tundma-õppimisele on iseäranis oluline õppeprotsessis. Kui ollakse tutvunud agraarteooria tähtsamate üldistustega, saavad edasiselt, kursuse teistes osades toodud, üksikasjalisemat tundma-õppimist vajavad majandusküsimused sügavama tähenduse. Agraarteooria põhiküsimused muutuvad ise paremini mõistetavaks ja kinnistuvad rohkem meie teadvuses.

Teine osa - majandamise alused - on teaduslik üldistus kogu majanduslikust tegevusest. Majandusliku tegevuse põhisuundadeks on: 1) tootmistegevuse juhtimine, 2) tootmise planeerimine ja tootmiselementide normeerimine, 3) materiaalsete ja tehniliste vahendite soetamine ning saaduste realiseerimine, 4) finantsmajanduse organiseerimine, mille hulka kuuluvad põhi- ja käibefondide taastamine, tulude jaotamine ja töötasustamine, 5) majanduslik arvestus ja majandusliku tegevuse analüüs. Viimase ülesannetesse kuulub tootmisreservide väljaselgitamine.

Esimest ja teist osa me nimetame agraarökonoomika üldkursuseks. Nad annavad põllumajanduse majandamisõpetusele üldaluseid. Agraarökonoomika erikursuse moodustavad majanda-

mise süsteemid ja tööprotsesside juhtimise teaduslikud alused.

Uhtse agraarökoonoomika kursuse kolmanda osa - majandamise süsteemid - peamiseks uurimisobjektiks on maakasutussüsteemid. Uurimisülesanneteks on seejuures: maakasutuse intensiivistamine, tootmise kontsentreerimine, spetsialiseerimine ja ratsionaalne paigutamine. Sel osal on tähtis koht agraarökoonoomikas. Ta peab andma teaduslikud alused konkreetsetele tsonaalsetele tingimustele kõige efektiivsema maaviljeluse, loomakasvatuse ja masinate süsteemi väljatöötamiseks. Kahjuks on see osa nõukogude ökonomistide poolt kõige vähem läbi töötatud. Positiivseks nähtuseks sel alal tuleb pidada ettevõtete süstematiseerimist tootmistüüpide alusel, mis on esitatud L. M. Zaltsmani ja N. P. Makarovi toimetusel ilmunud põllumajandusettevõtete organiseerimise õpikus 1963. a. See kõik on alles esimene samm teel iseseisva distsipliini - majandamise süsteemid - loomiseks.

Neljas osa - tööprotsesside juhtimise alused - on vahetuks jätkuks eelmisele (kolmandale) osale. Tal on aga samal ajal iseseisev tähtsus. Kui eelmises osas oli peamiseks uurimisobjektiks maakasutus, siis käesoleva osa juures on selleks inimtöö. Ülesandeks on uurida tööprotsessi seoses nende materiaalsete teguritega, mis avaldavad mõju tootmistulemustele. See osa peab andma teaduslikud alused tööprotsesside juhtimiseks maaviljeluses ja loomakasvatuses.

§ 4. Meetod

Agraarökoonoomika meetodi selgitamisel tuleb eelkõige eristada kahte mõistet - teaduse meetodit ja teaduslikku uurimismeetodit.

Teaduse meetodi all mõistetakse meid ümbritsevate nähtuste tunnetamise viisi, nende käsitluse meetodit. See meetod peab andma õige teadusliku aluse nähtuste olemuse mõistmiseks ja nende uurimiseks.

Marksistlik-leninliku majandusõpetuse teaduslikuks meetodiks on dialektiline meetod. Marksistlik dialektika õpetab vaatlema majanduselu nähtusi mitte isoleeritult, vaid seoses ümbritsevate nähtustega; samuti mitte staatiliselt, vaid aja-

loolise arengu protsessis, sest majandusvorm ise on ajaloolise arengu tulemus.

Teaduslik uurimismeetod on rakendusliku iseloomuga. Uurimistöö vormid võivad olla mitmesugused. Uurimismeetod peab näitama kõige efektiivsema tegevusvormi antud nähtuste uurimisel.

Uurimistööd kui üht inimese tegevusala on võimalik taandada üksikelementideni. Teaduslik uurimistöö koosneb hulgast vaimsetest ja füüsilistest operatsioonidest ning töövõtetest. Meil tuntud uurimisoperatsioonid on vaatlus, katse, analüüs ja süntees. Need on iseloomulikud kõigile teadustele. Erinevus üksikute teadusharude vahel seisneb vaid selles, et uurimismeetodid ja vahendid võivad muutuda olenevalt uuritavate nähtuste iseloomust. Nii näiteks ei kasutata majanduslike nähtuste ja vormide vaatlusel mikroskoopi ega keemilisi reaktiive. Meil ei ole niisugust lakmust, mis määraks ühe või teise majandusliku nähtuse olemust, ühe või teise tegevusvormi otsustarbekust. Majanduslike nähtuste vaatlemiseks kasutatakse teistsuguseid tehnilisi vahendeid.

Teaduslike algandmete allikaks on täpne, hoolikas vaatlus. Lihtsatest vaatlustest on aja jooksul välja kujunenud üksiknähtuste klassifitseerimine ja mõõtmine. Klassifitseerimine on esimene uurimisvõtte uute nähtuste tundmaõppimisel. Mõõtmine on teaduslike algandmete korraldamise üks järgmistest staadiumidest. Tänu mõõtmisele on võimalik kindlaks määrata, mida peab tegema antud tingimuste taastamiseks ning soovitava tulemuse saavutamiseks.

Olenevalt rakendatavast meetodist võib vaatlus majandusalases uurimistöös teenida mitut eesmärki. Ühel juhul - monograafilise uurimismeetodi puhul - registreeritakse andmed oma esialgsel kujul. Monograafiline uurimismeetod on ajalooliselt üks vanemaid. Ta põhineb üksiknähtuste või -objektide süsteematilisel vaatlusel ja vaatluste tulemuste kirjeldamisel.

Teisel juhul on vaatluse ülesandeks teaduslike algandmete kogumine. Vaatlus on sel puhul uurimistöö esimene etapp. Sellele järgneb kokkuvõtte (s. t. vaatlusega kogutud andmete esialgne töötlemine) ja üldistavate näitajate analüüs.

Käesoleval ajal on ökonoomikas nagu teisteski teadusharu-

des varasemat vaatlusel baseeruvat uurimissuunda järjest rohkem asendamas eksperimentaalsed uurimismeetodid. Kahjuks on meil sellest meetodist majandusalases uurimistöös veel üsna puudulikud teadmised. Väga sageli võib leida autoriteetsetes õpikutes seisukohta, et majandusteaduses puudub eksperimenteerimise võimalus.

Eksperimentaalse meetodi oluliseks tunnuseks on katsetamine vähendatud mastaabis. Selliseid töid tehakse puhtlaboratorsetes tingimustes. Selleks konstrueeritakse konstruktiiv-arvutusliku meetodi abil mitmesugused majanduslikud mudelid ehk variandid. Eksperimenteerimine mudelitega ehk modelleerimine võimaldab üheaegselt teostada märksa rohkem katseid, kusjuures see on seotud palju väiksemate kulutuste ja riskiga kui katsetamine tootmistingimustes. Veel enam, paljudest väikestest katsetest saab matemaatika vahendusel tunduvalt vääruslikumaid tulemusi kui suuremastaabilistest katsetest.

Konstruktiiv-arvutusliku meetodi rakendamine majandusalases uurimistöös suurendab oluliselt arvutustööde mahtu. Siin on võimaline meid abistama kaasaegne elektronarvutus-tehnika.

2. TEADUSE ARENG

§ 5. Kodanlik agraarökonoomika

Huvi majanduselu nähtuste vastu tekkis juba antiikühiskonnas. Esimesed kirjalikud andmed selle kohta pärinevad Vana-Kreeka õpetlaselt Varrolt (116.-27. e. m. a.). Uurijad vanaajal (Varro jt.) vaatesid peamiselt põllumajanduse tehnilist külge, majandusprobleemidest käsitleti ainult üksikuid küsimusi, nagu tootmisvõimsust, majapidamise suurust, selle valitsemist, turustamist jne. Võib arvata, et vanaaja rahvastel oli majandamine tole aja kohta küllalt kõrgel tasemel. Majanduses toimivatest protsessidest oli neil aga veel puudulik arusaamine. Seepärast ei saanud tol ajal olla ka majandamise teadust.

Puht empirismil baseeruvaks jäi majandamine veel keskajalgi, sest feodalismi tingimustes ei saanud teadused areneda. Needki teadmised, mis olid vanaaja teadlastel, ununesid enamasti ja kerkisid uuesti esile alles pärast pikemat vaheaega. Keskajal ilmunud põllumajandust käsitlevad raamatud olid enamikus ainult vanaaja autorite kompilatsioonid. Hilisemais teoses lisanduvad laenudele vanaaja autoritelt ka omad tähelepanekud, kuid ilma põhilisi vaatekohti muutmata.

Tõeliselt iseseisev agraarökonoomika-alane kirjandus kujunes alles XVIII-XIX sajandi kestel. Kapitalistlike tootmissuhete tungimisega põllumajandusse hakati senisest suuremat tähelepanu pöörama ka tootmise ökonoomilisele küljele.

Agraarökonoomika arenemisest Lääne-Euroopas. Lääne-Euroopa agraarökonoomika-alase teadusliku tegevuse lähtealuseks oli füsiokratism Prantsusmaal, liberalism Inglismaal ja kameralism Saksamaal.

Üheks esimeseks põllumajanduse arenemise seaduste uuri-
jaks oli füsiokraatide koolkonna silmapaistev esindaja prants-
lane A. R. I. Turgot (1727-1781). Temalt pärineb "väheneva
kasumi" seadus, mille ta formuleeris 1768. a. "Väheneva ka-
sumi" seaduse olemus seisneb väites, et maasse üle teatud
piiri mahutatav täiendav töö ja kapital ei too endaga kaasa
põllumajandussaaduste hulga vastavat suurenemist, vaid täien-
davate mahutuste efektiivsus väheneb.

"Väheneva kasumi" seadus aktsepteeriti hiljem kodanliku
poliitilise ökonomia poolt ja seda tõlgendati mitmesugustes
vormides: "langeva mullaviljakuse" seadusena, "bioloogilise
potentsiaalina" jne. Hiljem teaduse edasise arenguga pandi
see seadus tugevalt kahtluse alla. Iseäranis teravalt kriti-
seeris selle nähtuse ebateaduslikku tõlgendamist Lenin.

Viljakat mõju kodanliku agraarökonoomikateaduse kujune-
misele avaldas inglane A. Young (1741-1820). Tema ökonomika-
alane kirjanduslik tegevus põllumajanduse valdkonnas oli ula-
tuslik. Esimene suurem teos "A Course of Experimental Agricul-
ture" ilmus 1770. a. Selles töös oli Youngi poolt oma majan-
dis 5 aasta kestel teostatud 2000 katsetuse üldistus. Young
asutas samuti ajakirja "Annals of Agriculture" (1784-1809),
milles käsitleti Inglismaa ja teiste Lääne-Euroopa maade põl-
lumajanduse aktuaalseid probleeme. Ta kogus oma õppereisidel
ulatusliku materjali, töötas selle statistiliselt läbi ja
andis probleemidele majandusliku hinnangu.

Üheks Lääne-Euroopa silmapaistvaks põllumajandusteadla-
seks kujunes A. Thaer (1752-1828). Tema töödele avaldas suu-
restti mõju inglise liberaalne koolkond, iseäranis Youngi
tööd. Thaer tegeles esmalt agronoomiaga, kuid laialdasema
tunnustuse võitis ta oma neljaköitelise teose "Grundsätze
der rationellen Landwirtschaft" avaldamisega 1809.-1812. a.
See oli oma aja kohta üks põhjapanevamaid töid Euroopa konti-
nendil.

Thaeri "Grundsätze" on kõikehõlmav õpperaamat põllumajan-
duse ökonomikast ja tehnikast. Thaer rõhutas kindlalt, et
põllumajandusteaduste aine peab põhinema loodusteadusel ja
ökonomilistel teadustel. Uus oli Thaeril see, et ta asetas
oma põhilised vaatekohad puhastulule kui põllumajandusliku

tootmise organiseerimise põhilisele kriteeriumile. Tema üheks suuremaks teeneks oli ka aluste rajamine teaduslikule töömeetodile põllumajanduses.

Youngiga võrreldes olid Thaeri eelisteks suurem süstematiseerimisvõime ja loodusteaduslik haridus ning seetõttu peetakse teda kodanliku agraarökonomika vanema koolkonna rajajaks.

A. Thaeri nimekaimaks järeltulijaks oli tema kaasmaalane H. von Thünen (1783-1850). Thünen uuris põllumajandusettevõtete mitmesuguseid vorme sõltuvalt ühest tegurist - turu kaugusest - kõigi teiste võrdsete tingimuste puhul. Uurimuse tulemused avaldas ta kapitaalses töös "Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie", mis ilmus 1826. a. Selles teoses esitas Thünen põllumajandusliku tootmise paigutuse skeemi kujutletava tööstuskeskuse ümber, mis esineb tema "isoleeritud riigis". Ta rajas oma kaalutlused Ricardo maarendi teooriale ja nn. väheneva kasumi seadusele. Jättes arvestamata tehnika taseme muutumise, tõendas Thünen, et maa ja tööjõu hinna alanemise mõjul riigi tsentrumist perifeeria poole ning transpordikulude suurenemisel samas suunas asetsevad tööstuskeskuse ümber kontsentriliselt kõögivilja-, puuviljandus-, intensiivse taime- ja loomakasvatuse, teraviljakasvatuse, ekstensiivse loomakasvatuse vöönd jne.

Thüneni teooria oli kodanlikele ökonomistidele aastakümnete jooksul vaidluste ja täienduste objektiks. Kuigi Thüneni panus agrarteooriasse oli kaalukam kui Thaeril, jäi viimane nimi domineerivaks XIX sajandi lõpuni. Põhjus oli selles, et Thünen oli oma ajast ees ja Thaeri "Grundsätze" sobis seevastu tolle aja vajadustele.

Agraarökonomika edasine areng Lääne-Euroopas, samuti tema kujunemine USA-s on toimunud peamiselt saksa vanema koolkonna mõjutusel.

Uue kodanliku agraarökonomilise koolkonna rajajatest Saksamaal XIX sajandi lõpul võib nimetada Pabsti, Pohli, Krafft, Fühlingit, Settegasti, Krämerit jt., kusjuures üheks väljapaistvamaks õpetlaseks ja teoretikuks kujunes Th. V. D. Goltz (1836-1905). Ulatuslikuma agraarökonomika-alase teadusliku tegevuse poolest on tuntumad veel Fr. Aereboe

(1865-1942) ja Th. Brinkmann (1877-1951).

Agraarökonoomika aluste rajajatest USA-s on tuntumad R. T. Ely, T. N. Carver, Henry C. Taylor, B. H. Hibbard, Andrew Boss, W. J. Spillman ja G. F. Warren. Suuremat osa teaduse arengus on etendanud Ely õpilane Taylor. Tema töö jätkajaks kujunes omakorda John Black. Blacki osavõtul koostatud mitmekõitelise õpiku "Farm management" viienda väljaande (1953) lühendatud tõlge on ilmunud ka vene keeles (Организация сельскохозяйственных предприятий в США, 1957). John D. Blacki järeltulijateks on Th. Schultz ja Earl Hardy.

XX sajandi kodanliku agraarökonoomika arengus võib täheldada tugevalt kvantitatiivse, matemaatilisel meetodil põhineva ökonoomika väljakujunemist. See suund on tuntud ökonomeetria nimetuse all ja sai alguse pärast Esimest maailmasõda. Uurimistöö on suunatud peamiselt arvuliste näitajate vastastikuste suhete läbitöötamisele. Matemaatiliste meetodite kasutuselevõtmine agraarökonoomikas on oluliselt aidanud muuta seda teadust konkreetsemaks. Kvantitatiivne uurimissuund on laienenud majanduselus mitmele praktilisele tegevusalale.

Pärast Teist maailmasõda on kodanlikus agraarökonoomikas ulatuslikumalt rakendatud võrdleva analüüsi meetodit. Samuti on ameerika ökonomistid tugevalt arendanud nn. sotsiaalökonoomilist uurimissuunda.

Olles küll omandanud suured praktilised kogemused ettevõtete ja majandusharude ökonoomikas ning tootmise organiseerimises ja andes samal ajal konkreetseid üldistusi majandamise kohta, osutub kaasaegne kodanlik agraarökonoomika teaduse meetodi piiratuse tõttu siiski abituks ökonoomika põhiprobleemide lahendamisel.

Agraarökonoomika arenemisest Venemaal. Venemaa kodanlik agraarökonoomika kujunes, võrreldes Lääne-Euroopa teadusega, palju progressiivsemal alusel. Selles on hindamatuid teeneid niisugustel väljapaistvatel vene teadlastel, nagu I. T. Posoškov (1652-1726), M. V. Lomonosov (1711-1765), A. H. Radištšev (1749-1802), P. I. Pestel (1793-1826) jt.

Posoškov, Radištšev jt. tolle aja progressiivsed teadlased esitasid oma töödes Venemaa majandusliku arenemise laialdase programmi, mille teostamine oleks taganud Venemaa üle-

mineku kodanlik-demokraatlikule korrale. Iseäranis originaalse projekti agraarküsimuse lahendamiseks Venemaal töötas välja Pestel. Tema projektis, mida ta nimetas "Vene õiguseks", nähti ette talupoegade pärisorjuslikust sõltuvusest viivitamatu ja täielik vabastamine. Selleks pidas ta vajalikuks luua mõisa- ja kroonumaade arvel eriline ühiskondlik maafond, millest iga talupoeg oleks võinud saada oma kasutuseks tasuta maad. Hariatava maa otsest üleandmist talupoegadele nõudis ka Radištšev. Agraarküsimuse selline valgustamine oli tolle aja kohta eesrindlik. Ülalnimetatud teadlaste töödes toodud põhilised seisukohad etendasid hilisemal perioodil olulist osa Venemaa põllumajanduse iseärasuste käsitlemisel.

Lomonosovi oluliseks panuseks agraarökonoomika arengus oli tema juhendite järgi Peterburi Vaba Ökonoomilise Ühingu asutamine 1765. a. See ühing kujunes hiljem põllumajanduse teadusliku uurimistöökeskseks organisatsiooniks.

Kuigi vene sotsiaalmajandusliku koolkonna mõju agraarökonoomikale oli suur, tekkis tõeliselt iseseisev agraarökonoomika-alane kirjandus Venemaal mitte niivõrd majandusliku mõtte arenemise tulemusena, kui just loodusteaduslike uurimiste mõjutusel. Agraarökonoomika on oma arenemise vältel tihedalt seotud agronoomiaga; iseäranis õpetusega maaviljelussüsteemidest. XVIII sajandi väljapaistvate agronoomide elulugudega tutvudes näeme, et need agronoomid olid samal ajal tegevad ka ökonoomikas. Iseäranis suuri teeneid agraarökonoomikas oli A. T. Bolotovil (1738-1833) ja I. I. Komovil (1750-1792).

Oma töös "Наказ управителю" (1770) väljendas Bolotov mõtet, et agrotehniliste võtete kompleks pole maaviljelussüsteemis veel peamine. Maaviljelussüsteemi peamiseks lüliks luges ta taime- ja loomakasvatusharude ning teraviljade ja söödakultuuride vahet. Need elemendid moodustavad Bolotovi arvates maaviljelussüsteemi ökonoomilise aluse. Maaviljelussüsteemile majandusliku hinnangu andmiseks kasutas ta võrdlevat analüüsi ehk tema poolt nimetatud "bilansside" meetodit.

Komovi ulatuslikumaks tööks oli 1788. a. ilmunud monograafia "О земледелии". Selles teoses esitas Komov nõude, et

ühekülgne feodaalpärisorjuslik Venemaa põllundus muudetak-
mitmekülgseks arenenud majanduseks. Komovi hindamatu teene
oli see, et tema, vastupidi aja nõuetele, juhtis esimesena
tähelepanu põllumajanduse spetsialiseerimise teadusliku lahenda-
mise vajadusele Venemaal. Seejuures soovitas ta arvesse
võtta looduslik-majanduslikke tegureid. Kapitalismi arenema-
tuse tõttu puudusid aga tolelaegsel Venemaal selle küsimuse
lahendamiseks vajalikud tingimused.

M. G. Pavlov (1793–1848) oli oma teaduslikus tegevuses
agraarökonoomilise koolkonna rajajate Bolotovi ja Komovi otse-
ne järglane. Samuti nagu Bolotov ja Komov vaatles ka Pavlov
maaviljelussüsteeme eelkõige majanduslikust küljest.

Pavlovi üks suurimaid saavutusi oli viiekõitelise põllu-
majandusõpiku kavandamine, millest ta suutis varajase surma
tõttu avaldada ainult kaks esimest köidet. Majandamise küsi-
mustes esines Pavlov kapitalistliku ettevõtte esindajana.
Samuti nagu Thaer asetas ka Pavlov majandamise kriteeriumi
kasumile ("ЧИСТЫЙ ВЫИГРЫШ"). Ettevõtte kasumit luges Pavlov
nii nagu tema eelkäijad Bolotov ja Komov majapidamise täius-
likkuse astmeks. Bolotov ja Komov ei tundnud veel tootmisku-
lude ja puhastulu kategooriaid. Nad seostasid tulukuse puhas-
saagiga rahalises väljenduses. Erinevalt oma eelkäijatest
opereerib Pavlov juba niisuguste kategooriatega, nagu tootmis-
kulud ja puhastulu. Ta näitas, et ettevõtte rentaablus määra-
takse mitte toodete hulgaga, vaid nende realiseerimisega
tootmiskuludest kõrgema hinnaga.

Pavlov arendas seega õpetust maaviljelussüsteemidest
veelgi kaugemale kui tema eelkäijad. Ta lahutas maaviljelus-
süsteemi kaheks eraldi seisvaks osaks: agronoomiliseks ja öko-
noomiliseks. Aegade jooksul kujunesid need kaks osa iseseis-
vaiks teaduslikeks distsipliinideks. Koos "maaviljelusega" sai
eluõiguse ka "põllumajandusökonoomika ja ettevõtete organisee-
rimise" teadus. Pavlov oli seega üks esimesi vene kodanliku
agraarökonoomika aluste rajajaid.

Esimese kodanliku agraarökonoomika kursuse looja nime
Venemaal omandas A. P. Ljudogovski (1840–1882). Tema kapitaal-
teos "Основы сельскохозяйственной экономики и сельскохозяйст-
венного счетоводства" ilmus 1875. a.

Vene agronoomilise koolkonna tugeval mõjutamisel luges Ljudogovski agraarökonoomika aineks maaviljelussüsteemi. Olu- lise panuse andis Ljudogovski seejuures maaviljeluse inten- siivsuse teooriasse. Ta näitas, et maaviljeluse arenguga maha- pidamise intensiivsus, s. o. töö ja kapitali mahutus maaühiku kohta, kasvab. Seejuures rõhutas Ljudogovski õigesti, et aja- loolise arenemisega püsivkapitali (tootmisvahendite) osa töö- kulutuste (s. o. muutuvkapitali) suhtes suureneb. Selles suhtes astub Ljudogovski sammu edasi, võrreldes Lääne-Euroopa, ise- äranis saksa kodanliku agraarökonoomikaga, mis jaotas ette- võtted "kapitaliintensiivseteks" ja "tööintensiivseteks", väites ekslikult, et tulevik kuulub "tööintensiivsetele" ette- võtetele.

Maaviljelussüsteemide ajaloolist arenemist ja regionaal- set paiknemist määravate tingimuste uurimises nägi Ljudogovski agraarökonoomika peamist eesmärki. Ljudogovski järgi on agraarökonoomika ülesandeks põllumajanduslikku tootmist määrava- vate kohalike ja ajutiste tingimuste teatavakstegemine ette- võtjale. Kõik tolle aja agraarökonoomika õpikud välismaal, nagu õieti hindas neid Ljudogovski, olid kohaliku iseloomuga ja väljendasid seega kohalikke huvisid. Nendes ei arvestatud looduslik-ajalooliste ja ühiskondlik-majanduslike tingimuste iseärasusi. Seepärast olidki senised agraarökonoomika õpikud täiesti vastuvõetamatud Venemaa jaoks. Ljudogovski jaotas agraarökonoomika kursuse kaheks osaks: teoreetiliseks ja praktiliseks. Esimesse ossa paigutas ta poliitilise ökonoomia ja agraarökonoomika, teise ossa aga ettevõtte organiseerimi- se ja põllumajandusliku arvepidamise.

Loobumine Thaeri "Betriebslehre" käsitlusviisist on tea- tud progress kodanliku agraarökonoomika arengus. Thaer oma põhiteoses ("Grundsätze") samastas agraarökonoomika mõiste tootmise organiseerimisega põllumajandusettevõtetes ja esi- tas seda tööd kui praktilist juhendit preisi junkurliku maha- pidamise jaoks, mis näitab teid kõige suurema kasumi saami- seks.

Ljudogovski hindamatu teene oli agraarökonoomika ja et- tevõtete organiseerimise teaduse eraldamine agronoomiast. Samasugust vaadet arendas Saksamaal 1850-ndatel aastatel ka

Halle agronoom J. Kühn. Tema seisukoht oli, et agraarökonoomika peab kuuluma mitte agronoomia, vaid iseseisva osana poliitilise ökonoomia juurde.

Agraarökonoomika arenemisele avaldasid olulist mõju ka niisugused vene silmapaistvad teadlased-agronoomid, nagu I. A. Stebut (1833-1923) ja A. S. Jermolov (1846-1916). Esiimesena agronoomia ajaloos piiritles Stebut rangelt selliseid mõisteid, nagu "система хозяйства", "система полевого хозяйства", "севооборот", "система культуры", ning avas nende vastastikused seosed ja sõltuvused.

Oma teoses "Основы полевой культуры и меры к ее улучшению в России" (1873) näitas Stebut, et agraarökonoomika koosneb kolmest osast: ettevõtte organiseerimisest, juhtimisest (Stebuti määrangu järgi: administreerimisest) ja kontrollist (arvepidamine). Agraarökonoomika ülesandeks pidas ta nende tingimuste väljaselgitamist, mis avaldavad mõju majanduslikele tulemustele. Erinevalt oma eelkäijatest - Pavlovist jt. kodanlikest agraarökonoomistidest, kes tunnustasid majandamise efektiivsuse põhilise kriteeriumina kasumit, loeb Stebut maaviljeluse peamiseks ülesandeks põllumajandustoodangu suurendamist haritava maaühiku kohta. Tänapäeva teaduse seisukohalt on tootmise tulemuste hindamine niisugusest aspektist suur samm edasi, võrreldes varasema käsitlusega.

Ratsionaalse majandamise aluseid arendab edasi Jermolov. Oma kapitaalses teoses "Организация полевого хозяйства" (1879) näitas ta, et ratsionaalse majandamise olemus ei seisne mitte juurviljakasvatuses, loomade tõulisuses ja mineraalväetiste kasutamises, vaid kogu majapidamisharude ja tootmistegurite õiges kooskõlastamises kohalike tingimustega, eesmärgiga saada suuremat kasumit.

Nagu Ljudogovski, nii mõistis ka Jermolov majapidamise intensiivsuse taseme all töö ja tootmisvahendite hulka haritava maaühiku kohta. Samal ajal kui Ljudogovski näitas "vähe-
neva kasumi" seadusest lähtudes ekslikult, et põllumajanduse intensiivsuse kasvades läheb tooteühik kallimaks, kinnitas Jermolov seevastu, et tootmise intensiivistamisel muutub põllumajandustoodang odavamaks. Hinnatavaid teeneid on Jermolovil ka agromajandusliku rajoneerimise alal.

Agraarökonoomika arenemises etendasid tähtsat osa A. I. Skvortsovi (1846–1914) tööd: "О влиянии парового транспорта на сельское хозяйство" (1890), "Основы экономики земледелия" (1900–1902) ja "Хозяйственные районы Европейской России" (1914).

Kapitalistliku tööstuse ja transpordi kiire arenemine XIX sajandi viimasel veerandil, Ameerika konkurents teraviljaturul ja alanud agraarkriis kutsusid esile majandusteadlaste erilise huvi agraarökonoomika vastu. Need olid ka peamised põhjused, mis innustasid Skvortsovi uurima autotranspordi osa põllumajanduse arenemises. Enamik tolle aja autoreid arutles umbes nii, nagu ei avaldaks tööstuse ja transpordi arenemine olulist mõju põllumajandusele. Iseäranis reljeefilt ilmes see seisukoht Thüneni töödes.

Skvortsov omistas oma töödes suurt tähtsust agraarökonoomika aine ja meetodi, majandamissüsteemi ja maaviljelussüsteemi (Skvortsovi järgi: põllundussüsteemi), põllumajanduse intensiivsuse jt. mõistete tõlgendamisele. Nagu Ljudogovski, nii jaotab ka Skvortsov agraarökonoomika kaheks suuremaks osaks: teoreetiliseks (õpetus põllumajanduse teguritest ja vormidest) ja rakenduslikuks (ettevõtte organiseerimine ja arvepidamine) teadusharuks. Skvortsovi määrangu järgi uurib agraarökonoomika kasumi kujunemise seadusi mitmesugustes ühiskondlikes ja looduslikes tingimustes ja näitab kätte meetodid, mille rakendamisega saadakse antud tingimustes võimalikult kõrgem kasum (ehk Skvortsovi terminoloogia järgi: rent).

Majanduselu nähtusi vaatles Skvortsov kui ühiskondlik-majanduslike suhete evolutsiooni produkti. Seejuures mõistab ta ühiskondlik-majanduslike suhete all ekslikult mitte inimeste suhteid tootmises, vaid suhteid inimese ja looduse vahel. Samuti seab ta ühiskonna tootlike jõudude arenemise ajaloo sõltuvusse mitte tootmissuhetest, vaid eelkõige geograafilisest keskkonnast.

Skvortsov oli viimane vene kodanlik teadlane, kelle panus agraarökonoomika arenemisse oli silmapaistev. Mõningad tema töödes toodud seisukohad ei ole kaotanud tähtsust tänapäevalgi. Samal ajal tema progressiivne osa samuti nagu

Stebutil ja Jermolovil oli teaduse arengus piiratud kodanliku maailmavaate kitsaste raamidega. Skvortsov oli ühtlasi ka esimene vene agraarökonomist, kes tegi pöörde reaktsiooni poole. Selgemini väljenduvad Skvortsovi antimarksistlikud vaated maarendi suhtes.

XX sajandi esimene pool ei toonud kodanliku agraarökonomika arengus Venemaal, kui mitte arvestada A. F. Fortunatovi ja A. N. Tšelintsevi töid agraarmajandusliku rajoneerimise alal, midagi uut. Vastupidi, vene kodanliku agraarökonomika nn. organisatsioonilis-tootmisliku suuna esindajad A. V. Tsajanov, A. N. Tšelintsev, A. A. Rõbnikov, A. N. Minin, G. A. Studenski jt. selle asemel, et uurida kapitalismi arengu seadusi Venemaal, püüdsid neid üldsegi mitte näha või paremal juhul varjata. Kui Venemaa reformijärgse perioodi õpetlased-agronoomid läksid oma teaduslikes otsingutes sageli iseseisvat teed, sõltumata Lääne kodanliku agraarökonomika mõjust, või ise avaldasid neile teatud mõju, siis XX sajandi vene kodanlikud agraarökonomistid seevastu otsisid kinnitust oma vaadetele ja sageli võtsid vastu Thüneni järglaste töid, ilma neis toodud vaatekohti kriitiliselt revideerimata.

§ 6. Sotsialistlik agraarökonomika

Ehkki tsaristlikul Venemaal leidis progresiivseid õpetlasi-agraarökonomiste, kes oma uuringutega andsid väärtusliku panuse teaduse varasalve, jäi agraarökonomika tervikuna kodanliku teaduse meetodi piiratuse tõttu kitsastesse raamideisse. Teadus sai tõeliselt arenema hakata alles uutes ajaloolistes tingimustes, marksismi teooria valguses.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidu tulemusena sai võimalikuks põllumajanduse ümberkorraldamine sotsialistlikel alustel. Sellega seoses tekkis vajadus uut tüüpi teaduse - sotsialistliku agraarökonomika - järele.

Sotsialistlik agraarökonomika on sotsialismiehitamise rikkalike kogemuste teoreetiline üldistus. Tema teoreetiliseks baasiks on Marxi tööväärtus- ja renditeooria, millele eelnevalt panid aluse A. Smith (1723-1790) ja D. Ricardo (1772-1823), ning marksistlik-leninlik agraarteooria.

Karl Marxi (1818–1883) teene tööväärtusteooria edasiarendamisel seisis kõigepealt selles, et ta avastas töö kahe-
suguse iseloomu, selgitas välja, et väärtus on inimestevaheli-
seks ühiskondlikuks suhteks, mis on varjatud esemelise rüü-
ga. Marxi peamine teaduslik töö on "Kapital", mille 1. köide
ilmus 1867. a.

Agraarökonoomika seisukohalt vaadatuna on veelgi suurem
teene Marxil renditeooria edasiarendamisel. Ta väbastas maa-
renditeooria igasugusest seosest kurikuulsa "langeva mulla-
viljakuse seadusega", analüüsis teaduslikult absoluutset ja
diferentsiaalrenti kapitalismi tingimustes. Uurinud läbi ka-
pitalistliku rendi tekkimise küsimuse, näitas Marx samal ajal,
kuidas talurahva feodaalne ekspluateerimine läheb üle kapita-
listlikuks ekspluateerimiseks, kuidas väiketalupoja olukord
kapitalismi tingimustes üha halveneb.

Marxi majandusõpetuse, iseäranis agraarteooria küsimuste
valgustamisel oli omal ajal hinnatav teene K. Kautskyl (1854-
1938). Kuigi Kautsky läks hiljem üle oportunisti poolele, oli
tema varasematel töödel agraarökonoomikas suur tähtsus. Eri-
ti kõrge hinnangu andis Kautsky teosele "Die Agrarfrage"
(1899) Lenin.

V. I. Lenini (1870–1924) tööd tähistavad agraarökonoomi-
ka arengus uut, kõrgemat etappi. Lenin arendab edasi marksis-
mi õpetust uutes ajaloolistes tingimustes. Lenini üheks esi-
meseks tööks üldse oli "Uusi majanduslikke liikumisi talu-
rahva elus" (1893). Lähtudes Marxi teooria põhiteesidest
võttis ta juba sel ajal narodnikute vaated reformijärgse
Venemaa majandusliku arengu suhtes kriitika alla. Lenin näi-
tas, et kapitalism areneb Venemaal möödapääsmatult. Taluma-
janduse rüpes toimub talurahva kihistumine mitte ainult keh-
vikuteks, keskmikeks ja suurtalunikeks, vaid kujunevad ka
uued klassid – proletariaat ja kodanlus. Kõige üldisemal ja
täielikumal kujul analüüsis Lenin kapitalismi arenemise näh-
tusi ja kritiseeris narodnikute vaadete alusetust oma funda-
mentaalses teoses "Kapitalismi arenemine Venemaal" (1899).

Agraarküsimusi käsitlevad Lenini teosed kujutavad endast
suurimat panust marksismi varasalvõ. Neis teostes ("Agraarküsi-
mus ja "Marxi arvustajad"", "Sotsiaaldemokraatia agraarpro-

gramm 1905.-1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis" (1907), "Uusi andmeid kapitalismi arenemisseadustest põllumajanduses" (1914-1915) jt. kaitses Lenin ja arendas edasi Marxi renditeooriat, selgitas välja kapitalismi arenemise iseärasused põllumajanduses. Ta paljastas "langeva mullaviljakuse seaduse" ja "väiketalupoja püsivuse" jt. kodanlike teooriate ebateaduslikkust.

Oma töödes "Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded", "Kuidas organiseerida võitlust", "Suur algatus", "Toitlusmaksust", "Kooperatsioonist" ja teistes ettekannetes valgustas Lenin sotsialistliku majanduse seaduspärasusi ning kavandas sotsialismi ja kommunismi ülesehitamise konkreetse plaani Venemaa tingimustes. Väga tähtsaks pidas Lenin põllumajanduse tehnilise progressi ja tootmise intensiivistamise küsimusi. Ta rõhutas, et "... ökonomist peab alati vaatama ettepoole, tehnika progressi suunas, muidu osutub ta sedamaid mahajäänuks ..." (5 kd., lk. 119). Lenini ajalooline teene seisab selles, et ta vabastas agrarökonomise küsimuse kodanlikust piiratud seisest ja viis selle tõeliselt teaduslikule alusele.

Koos Leniniga liitus revolutsiooniga ka palju teisi vene progressiivseid teadlasi. Üheks niisuguseks väljapaistvaks teadlaseks kujunes Lenini kaasaegne S. G. Strumilin. Tema sulest on ilmunud üle 300 väga mitmesuguse majandusliku töö. Agrarökonomika seisukohalt pakuvad huvi tema uurimused tööökonomika alalt. Tõsine huvi Venemaa ajaloolise arengu suhtes viib Strumilini pikemate dünaamiliste ridade konstrueerimisele. Neis on iseloomustatud muu hulgas tööviljakuse taseme muutumist ka põllumajanduse valdkonnas. Iseäranis tähelepanuväärsed on Strumilini uurimused põllumajandusliku töö dünaamikast. Samuti uuris ta töötingimusi sotsialistlikus põllumajanduses.

Agrarökonomika ise areneb põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise järgseil aastail Lenini poolt kättenäidatud uut tüüpi põllumajanduslike ettevõtete - kolhooside ja sovhooside - töö eesrindlike kogemuste alusel. Agrarökonomikas kerkib esiplaanile tema organisatsioonilis-majanduslik külg. Kujuneb uus teadusharu - sotsialistlike põllumajandusettevõtete organiseerimise õpetus. Selle väljakujunemise

on oma panuse andnud paljud kaasaegsed agraarökonomistid.

Alates 1938. aastast töötas L. M. Zaltsman läbi mitmesuguse tootmissuunaga sovhooside ulatusliku majanduslik-organisatsioonilise plaanimaterjali. M. M. Brozgul uuris samal ajal elava ja mehhaanilise veojõu ühendamise küsimusi, B. A. Babitski loomakasvatuse eesrindlaste töökogemusi tööaja kronometreerimise ja fotografeerimise alusel jne.

Loetletud uurimistöö käigus tehtud teaduslikud üldistused, nagu planeerimise ja analüüsi meetodika, milles oli kaastegev M. I. Vesnik, loomakasvatuse tehnilise normeerimise meetodid, elava ja mehhaanilise veojõu ühendamise printsiibid jt., avaldati esmakordselt kõrgemate koolide õpikus "Sotsialistlike põllumajandusettevõtete organiseerimine", mis ilmus Zaltsmani toimetusel 1947. a.

Samal aastal (1947) ilmus selline õpik ka S. G. Kolesnevilt. Kasutades oskuslikult ära kodanlike agraarökonomistide kogemusi majandamise küsimuste üldistamisel, koostas Kolesnev õpiku sotsialistliku põllumajanduse jaoks.

Olgugi et esimesena ilmus sotsialistliku põllumajanduse õpperaamat T. L. Basjukilt (1937), on ülalnimetatud teadlaste (Zaltsmani jt.) panus suurem. Nad mitte ainult ei koostanud uut tüüpi teaduslikku kursust, vaid lisandasid omalt poolt ka uut teaduse varasalve.

Tootmise organiseerimise küsimuste esilekerkimisega põllumajanduse rekonstrueerimise ja sellele järgneval perioodil (1927-1947) jäi mõnevõrra tagaplaanile agraarteooria. Sel ajavahemikul põllumajanduse ökonoomikat kui iseseisvat kursust kõrgemates koolides üldsegi ei loetud.

Seisakut agraarteooria ja üldse majandusteooria arenemises seostatakse sageli puhtsubjektiivsete teguritega, peamiselt J. V. Stalini (1879-1953) isiku osaga. Kuigi Stalini töödel ("Sotsialismi majandusprobleemid NSVL-s" jt.), samuti loomingulise diskussiooni kitsendamisel oli majandusteooria arenemisele suur pidurdav mõju, ei saa sellega veel seletada mahajäämuse objektiivseid põhjusi.

Tagasihoidlikud tulemused suurte üldistuste tegemisel sotsialistlikus agraarökonoomikas on seletatavad mitmesuguste asjaoludega. Kui rakendusteaduste - agronoomia, zootehnika

jms. - alal tegutsevad teadlased võisid pärast Oktoobrirevolutsiooni jätkata oma tööd enam-vähem tuttavaid radu pidi, siis majandusteadlased seevastu pidid alustama paljusid uuri- misi lähtekohast, mis põhjalikult erines mineviku turu- ja kasumiökonomiast. Samuti on täiesti loomulik, et seni, kuni teadlased on tegevuses majanduse praktilise ümberkujundami- sega, ei saa loota uute nähtuste sügavamaid teoreetilisi üld- distusi. Majanduse põhjalik teaduslik uurimine saab alata alles siis, kui muutused on mõningal määral püsima jäänud ning kui kujunenud majandusvorm on juba märgatav. Seega on ka arusaadav, et sotsialistliku põllumajandusökonomika süste- matiseeritud kursuse koostamine langes organiseerimisteaduse- ga võrreldes hilisemale perioodile.

Sotsialistliku põllumajanduse arenemise seaduste üldista- misel tegi esimese ulatuslikuma katse ukraina ökonomist L. M. Kletski. Tema doktoridissertatsiooni põhjal ilmus 1955. a. "Sotsialistliku põllumajanduse ökonomika" õpik kõrgematele koolidele. Selle järel ilmusid samalaadsed õpikud A. A. Tolka- nitsalt (1958) ja I. S. Kuvšinovilt (1959).

Sotsialistliku agraarökonomika kui tervikliku teaduse edasiarendamisel on olnud silmapaistvamad veel E. S. Karnauh- hova, V. G. Venžer, V. S. Nemtšinov ja teised teadlased. Ula- tuslikum agraarökonomika-alane teaduslik tegevus on arenenud alles viimasel aastakümnel. Selles on tähtsat osa etendanud matemaatiliste meetodite laialdasem rakendamine uurimistöös.

Olgugi et sotsialismi agrarteobria oli põhilistes meto- doloogilistes küsimustes juba jõudnud konsolideeruda, on sel- les veel tänini palju ebaselget, iseäranis aga agraarökono- mika aine suhtes. Seda näitab kasvõi sellealane mõttevahetus, mis toimus alates 1952. aastast kõigi majandusharude esinda- jate-ökonomistide osavõtul ajakirjade "Вопросы экономики" ja "Экономика сельского хозяйства" veergudel.

Kui jätta kõrvale erinevused sõnastustes, formuleeringu- tes, võib majandusharude ökonomika, sealhulgas ka agraaröko- noomika aine suhtes avaldatud erinevaid seisukohti kokku võt- ta järgmiselt:

1) Konkreetne ökonomika samuti kui poliitiline ökonoo- mia uurib tootmissuhteid, uurib ühiskonna arenemise majandus- seadusi konkreetses tootmisharus.

2) Kui poliitiline ökonoomia uurib tootmissuhteid, siis ökonoomika ülesandeks on tootlike jõudude arenemise seaduspärasuste uurimine.

3) Ökonoomika uurib võrdsel määral nii tootlikke jõude kui ka tootmissuhteid, seejuures ühed teadlased väidavad, et tootmisviisi tuleb uurida tervikuna, teised on seisukohal, et ökonoomika uurib tootmisviisi üht külge - tootmissuhteid, organiseerimisteadus aga tootmisviisi teist külge - tootlike jõude.

4) Ökonoomika ei ole teoreetiline, vaid rakendusteadus. Ta uurib majandusteaduste "kasutamise" võimalusi tootmisülesannete lahendamisel vastavas majandusharus. Seejuures mõned teadlased samastavad ökonoomika aine majanduspoliitikaga.

5) Üksikud poliitilise ökonoomia esindajad on majandusharude ökonoomika kui iseseisva teaduse suhtes täiesti eita val seisukohal. Nad väidavad, et niisugust teadust pole üldse olemas. On olemas ainult teadus tootmise organiseerimisest. Viimane kuulub aga nende arvates mitte majandusteaduste, vaid tehniliste teaduste hulka.

Eeltoodust selgub, kui võrd vastukäivad on ökonoomika aine suhtes toimunud mõttevahetusest osavõtnud teadlaste seisukohad. Parem pole olukord ka seni väljaantud ökonoomikaalastes õpikutes.

Et kaasaegsetel nõukogude ökonomistidel puudub paljudel juhtudel õige arusaamine teaduse olemusest, on tagajärjeks ebaselgus mitte ainult teaduse enese mõistmisel, vaid kogu selle teaduse süsteemi esitamisel. Nii näiteks ühete majandusteadlaste (Basjuk jt.) arvates on põllumajandusökonoomika aineks vastava majandusharu (põllumajanduse) ökonoomika ja organiseerimine, tootmise organiseerimise aineks aga ettevõtte ökonoomika ja organiseerimine. Sisuliselt samastatakse mõlemad teadusälad. Aine piiritlemine toimub sel puhul uurimisobjekti järgi. Ühtesid ja samu küsimusi vaadeldakse ühel juhul terviku (majandusharu) ja teisel juhul üksiku (ettevõtte) seisukohalt. Seevastu teiste teadlaste (E. Karnauhova jt.) arvates kuulub põllumajandusökonoomika ainesse vastav majandusharu kui ettevõtete kogusumma tervikuna, kaasa arvatud

üksikettevõtted. Tootmise organiseerimise aineks on aga teatud tootmisülesannete selgitamine, näiteks tootmisprotsesside ja töö organiseerimine ettevõtetes jne. Põllumajandusökonoomikat peetakse viimasel juhul organiseerimisteadusele metodoloogiliseks distsipliiniks.

Muutes agraarökonoomika teise osa - tootmise organiseerimise põllumajandusettevõtetes - ilma teadusliku baasita iseseisvaks distsipliiniks, kujuneb see tegelikult kas kõige selle loetlemiseks, kuidas võib teha, kuid kõigest sellest ei saa mingil viisil järeldada, kuidas peab tegema; või siis, püüdes luua teaduslikku baasi, ehitab ta teaduse süsteemi tootmiskogemuste alusel.

Agraarökonoomiliste distsipliinide eraldamine eelnimetatud tunnuste järgi on kahtlemata jämedaim viga, mis tuleneb kodanliku teadusliku pärandi ebakriitilisest omandamisest. Thaeri rajatud kodanliku käitiseõpetuse (Betriebslehre) mehaaniline ülekandmine sotsialistlikku agraarökonoomikasse pole põhjendatud ei dialektiliselt ega ka didaktiliselt.

Dialektiliselt on täiesti lubamatu sotsialistlike ettevõtete (organiseerimisteaduse uurimisobjekt) abstraheerimine vastavast majandusharust, temast tulenevatest ülesannetest. Sotsialistlikus majanduses, vastandina kapitalistlikule majandusele, pole ettevõtete huvid vastandlikud vastava majandusharu ülesannetega, vaid nad ühtivad täiel määral. Ka aine õpetamise huvides on teaduse kaasaegne käsitus ebaotsustarbekas. Nende kahe distsipliini omaette käsitlemise tulemuseks on, et ühtesid ja samu küsimusi korratakse mõlemas aines. Paremal juhul, dubleerimise vältimiseks, toimub käsitletavate teemade valik kahe õppeaine vahel kokkuleppeliselt, seega puhtsubjektiivsel alusel. Viimasel juhul on tagajärg see, et vastavaid õppeaineid esitatakse kogu agraarökonoomika kursuse ulatuses ebajärjekindlalt, süsteemitult; üksikutel teemadel puudub omavahel loogiline seos. Teadmised, mida omandatakse õppeprotsessis, jäävad seetõttu lünklikuks.

Eeltoodu peamiselt ajendas meid, esiteks, kriitiliselt revideerima kaasaegset teaduse käsitlust ja teiseks, otsima uusi, ratsionaalsemaid teid selle esitamisel.

II peatükk

P Ö L L U M A J A N D U S E A R E N E M I S E

T E O O R I A

Põllumajandus on liialt ulatuslik tootmisala, selleks et anda tema arengu kohta ammendav ülevaade ühes peatükis. Õiget, kuigi väga piiratud põllumajanduse iseloomustust võib üldjoontes anda selle majandusharu arengu üldistamise alusel, hinnates, esiteks, ühiskonna vajaduste rahuldamise astet inimese kõige esimese elutingimuse - toiduainetega varustamise - seisukohalt ja teiseks, tootmissuhete kaasaegset taset ühtses arenguprotsessis tootlike jõududega.

Nende küsimuste käsitlemisele ongi pühendatud käesolev peatükk. Alljärgnevalt selgitame eelkõige põllumajanduse osa rahvamajanduses (3. teema) ning seejärel vaatleme tema arenmise iseärasusi sõltuvalt tootlike jõudude ja ühiskondlike tootmissuhete arengutasemest.

3. P Ö L L U M A J A N D U S K U I R A H V A M A J A N D U S H A R U

§ 7. Põllumajanduse tähtsus

Teadusliku kommunismi rajaja K. Marx näitas, et tootjate kõige esimeseks elutingimuseks on toiduainete tootmine. Inimesed ei saa elada ilma toidu, rõivaste ja muude vajalike materiaalsete hüvedeta. Inimese kõige esimest elulist vajadust - toitu - ei anna loodus valmis kujul. Toiduaineid tuleb kõigepealt toota.

Põllumajandus on üks ulatuslikumaid materiaalse tootmi-

se alapid, kus toodetakse elanikkonnale kõiki peamisi toiduaineid. Peale selle annab ta toorainet kerge- ja toiduainete tööstusele ning rahuldab muid riigi vajadusi põllumajandus- saaduste järele.

Sellega üheaegselt toodetakse põllumajanduses ka mõningaid tootmisvahendeid, nagu töö- ja produktiivloomi, seemet, söötasid, rajatakse istandikke jne., mis on vajalikud tootmisprotsessi jätkamiseks.

Põllumajandus areneb tihedas seoses teiste majandusharudega, iseäranis tööstusega. Põllumajanduse osa rahvamajanduses võib kokkuvõtlikult iseloomustada järgmiselt:

Esiteks, põllumajandus on olnud ja jääb ka edaspidi suure osa elanikkonna töö mahutamise ja tulude saamise allikaks.

Põllumajandusega on vahetult seotud umbes pool kogu maailma töötavast elanikkonnast. Aasia ja Aafrika mandril töötab põllumajanduses üle 70 protsendi, Lääne- ja Kesk-Euroopas 20 protsenti ja Põhja-Ameerikas 13 protsenti kogu töötavast elanikkonnast.

NSV Liidus oli 1960. a. maaelanikkonna osatähtsus kogu rahvastikus umbes 50 protsenti. Toiduainete, riietuse ja jalanaõude tootmisele kulutatud kogu tööajast langes põllumajandusele peaaegu 70 protsenti. Põllumajanduse osatähtsus ühiskondlikus koguproduktis oli ligi üks kuundik (16,2%) ja rahvuslikus tulus üks viiendik (20,5%).

Teiseks, põllumajandus on toiduainete tootja. Toiduained on vajalikud inimühiskonna kõigi liikmete eluks ja tegevuseks. Ilma küllaldase hulga täisväärtslike toiduaineteta pole võimalik inimese normaalne arenemine.

Toiduainete tootmise suurt tähtsust majanduselusel on korraldvalt rõhutanud marksismi-leninismi klassikud. Esinedes VIII ülevenemaalisel nõukogude kongressil 1920. a. tähendas Lenin: "Majanduse tõeliseks aluseks on toidufond... Kui seda fondi ei ole, siis on riigivõim null. Ilma sellise fondita jääb sotsialistlik poliitika ainult sooviks." (Teosed, 31 kd., lk. 469-470.)

Kolmandeks, põllumajandus on tähtis tooraineallikas tööstusele. Kogu põllumajanduslikust toodangust suunati 1959. a. tööstuslikule töötlemisele NSV Liidus umbes 40 protsenti,

USA-s 46 protsenti. Kerge- ja toiduainetetööstuse kasvu pole võimalik kiirendada ilma põllumajandustoodangu vajaliku koguse suurendamiseta.

Neljandaks, vastupidi eeltoodule on põllumajandus samal ajal ise suur tööstuskaupade tarbija.

Põllumajanduse osatähtsus NSV Liidu kogu rahvamajanduse põhifondides oli 1960. a. 23 protsenti. Põhiline osa põllumajandusliku tootmise põhifondidest uuendatakse tööstustoodangu arvel. Nii näiteks kasutatakse põllumajanduses täielikult ära kogu põllumajandusliku masinaehituse toodang, samuti mineraalväetisi tootvate keemiatööstusharude toodang, umbes 80 protsenti traktoritööstuse toodetest jne.

Tootmissidemete mitmekülgne laiendamine tööstuse ja põllumajanduse vahel on seega rahvamajanduse arendamise tähtsaks tingimuseks.

Viiendaks, põllumajandus on toidu- ja tooraine riiklike reservide loomise allikas. Reservide olemasolu on objektiivne majanduslik vajadus. Reservide loomine tugevdab riigi sõltumatust ja majanduslikku võimsust.

Kuueandaks, põllumajandus on ekspordi ja välisvaluuta kogumise tähtsaks allikaks. Käesoleval ajal on põllumajandussaaduste ekspordi osa NSV Liidus suhteliselt väike (alla 2% põllumajanduse kogutoodangust). Edaspidi, seoses ülemaailmse tööjaotuse süvenemisega, kasvab tõenäoliselt NSV Liidu osa põllumajandussaaduste ekspordis nii sotsialistlikus majandussüsteemis kui ka väljapool seda.

Põllumajandus etendab tähtsat osa mitte ainult majanduselus, vaid ka poliitilises elus. Õigete suhete arenemine töölisklassi ja talurahva vahel on seega kommunismiehitamise üks tähtsaid tingimusi. Põllumajandus puudutab sõna otseses mõttes iga inimese huve. Tema arengutasemest oleneb suurel määral rahva heaolu.

§ 8. Põllumajanduse ülesanne

NLKP XXIII kongressil vastuvõetud programmi kohaselt on NSV Liidus kindlaks määratud põllumajanduse põhiülesandena käesoleval etapil kõrge kvaliteediga toiduainete ja tööstusele toorainekülluse loomine.

Selle programmilise ülesande lahendamisel on vaja tugineda teaduslikule alusele. Üheks põhiliseks kriteeriumiks on seejuures inimese optimaalne toiduvajadus.

Inimese optimaalne toiduvajadus NSV Liidus. Inimene vajab oma elutegevuseks mitmesuguseid toitaineid: valke, rasvu, süsivesikuid, vitamiine ja mineraalsoolasid. Toitainete põhilise vajaduse rahuldab ta põllumajanduses toodetud taimsete ja loomsete saadustega.

Teaduslikult põhjendatud toiduainete vajaduse väljaarvutamisel peetakse silmas kõrgekvaliteediliste põllumajandussaaduste niisugust kulutamist, mis rahuldavad inimeste kõige mitmekesisemaid toitainete vajadusi ja tagavad seejuures vajaliku energiahulga saamise. Optimaalse toiduvajaduse arvutamisel võetakse arvesse elanikkonna erinevate rühmade vanust, tööala, rahvuslikke ja kohalikke iseärasusi (ajalooliselt väljakujunenud tavasid ning maitset jne.).

NSVL TA Toitlustamise Instituudi poolt väljaarvutatud inimese aastane optimaalne toiduvajadus on tähtsamate loomsete saaduste osas järgmine: lihasaadusi 61 kg, piima ja piimasaadusi 467 kg, mune 365 tk. Tegelikult tarbiti NSV Liidus keskmiselt ühe inimese kohta 1960. a. lihasaadusi 37 kg, piima ja piimasaadusi 245 kg ja mune 125 tk. Toiduainete vajadus on märksa kõrgem 1960. a. tegelikust tarbimisest samuti taimeõli, köögivilja- ja puuviljasaaduste ning suhkrus osas. Nii näiteks on inimese keskmine suhkruvajadus aastas 44 kg 1960. a. tarbitud 29 kg asemel. Samal ajal on võimalik mõningal määral vähendada leiva ja kartuli tarbimist, võrreldes 1960. aastaga.

Eeltoodud toiduainete normid ei iseloomusta veel täielikult põllumajandusele esitatavaid nõudeid ja nende rahuldamise astet. Põllumajanduse tegelik tootmisvõimsus, arvatatuna ühe elaniku kohta, peab üksikute saaduste osas olema suurem eeltoodud arvudest. Tegelik tootmismahu kindlaksmääramisel tuleb arvestada veel põllumajandusliku tooraine loomulikke kadusid selle töötlemisel, transportimisel ja kaubastamisel, samuti saaduste säilitamisel. Peale selle vajatakse põllumajanduslikku toorainet veel ekspordiks ja riiklike reservide loomiseks.

Inimese toiduainete vajadust ei saa vaadelda kui püsivat suurust. See reageerib tundlikult ühiskondlike suhete muutustele ja teaduse edusammudele. Elanikkonna kasvavate vajaduste täielikum rahuldamine kulgeb toiduainete sortimendi täiustamise ja kvaliteedi parandamise kaudu. Toiduainete vajadus ei ole samaaegselt ainuke tootmist edasiviiv stiimul. Vastupidi, kui tootmine on saavutanud teatava arenemisastme, saab ta arenevas ühiskonnas ise edasiviivaks jõuks, mis avardab inimese kõige mitmekülgsemaid vajadusi. Seepärast ei tule toiduainete bilansi jaoks toodud arve kohandada lihtsale aritmeetikale, vaid dialektilisele ümbertöötamisele.

Toiduainete vajadust uurib ka kodanlik teadus. Selleks on ÜRO juures ellu kutsutud Põllumajanduse ja Toitlustamise Komitee. Kapitalistlikes riikides on sellealane uurimistöö kaugel rahva tõelistest huvidest. Üks asi on toitlustusolukorra teatavakstegemine, teine aga selle olukorra kardinaalne muutmine.

Ainult sotsialism annab võimaluse ühiskondlikku tootmist ja saaduste jaotamist laialdaselt arendada ja neid tõeliselt allutada teaduslikele kaalutlustele, kuidas teha kõigi töötajate elu võimalikult kergeks, neile heaolu võimaldavaks (Lenin).

See Lenini sügavalt teaduslik ettenägelikkus on tänapäeval teoks saanud. Esimesena maailma ajaloos esitati inimese teaduslikult põhjendatud toiduvajaduse täieliku rahuldamise programm NLKP Keskkomitee 1953. a. septembripleenumil. Tähen-datud ajast alates arvestatakse Nõukogude Liidu rahvamajandus-plaanides ja aruannetes toiduainete kui inimese kõige esimese elulise vajaduse ulatust toodetava produkti hulga abil iga elaniku kohta.

Põllumajandussaaduste tootmise tase NSV Liidus. Aluseks võttes teaduslikult põhjendatud toiduainete ja muid riigi vajadusi on ökonomistid välja arvutanud, kui palju on vaja toota põllumajandussaadusi iga elaniku kohta aastas (tabel 1).

Niisuguste näitajate väljatoomine on suure tähtsusega põllumajandusliku tootmise ratsionaalse struktuuri ja kasvu-tempo kindlaksmääramisel. Toodetava produkti vajaduse ja tegeliku tootmistaseme omavaheline võrdlemine annab võimaluse

õigesti hinnata antud olukorda riigis. Ta annab ühtlasi võimaluse analüüsida põllumajanduse kogutoodangu struktuuri nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt.

Tähtsamate põllumajandussaaduste tootmisel oli NSV Liidus 1960. a. olukord järgmine (tabel 1).

Tabel 1

Tähtsamate põllumajandussaaduste tootmine arvatatuna
iga elaniku kohta aastas (kilogrammides)

Saaduste liik	On tarvis toota	Toodeti 1960. a.	
		NSVL-s	ENSV-s
I. <u>Taimsed toiduained:</u>			
teravili	1000	622	298
kartul	650	392	1072
köögivili	160	74	118
puuvili ja marjad	120-130	23	27
II. <u>Loomsed toiduained:</u>			
liha ja rasv	90-100	41	83
piim	600	287	705
munad (tk.)	365	124	194
III. <u>Tehnilised tooted:</u>			
suhkrupeet	400	265	-
päevalilleseeme	23-25	18	-
toorpuuvill	40	20	-
linakiud	5	2	2
vill	4	1,7	0,7

Tabelis 1 toodud arvudest selgub, et NSV Liidu põllumajandus ei rahulda tänapäeval veel täielikult elanikkonna vajadusi toiduainete järele. Samasugune on olukord ka tehniliste kultuuride toodanguga. Käesoleval ajal rahuldab NSV Liidu põllumajandus vähem kui kaks kolmandikku riigi teravilja- ja kartulivajadusest, vähem kui poole liha- ja piimasaaduste ning köögivilja, umbes ühe kolmandiku munade ja ühe viiendiku puuvilja ning marjade vajadusest. Tehniliste kul-

tuuride toodangu vajaduse rahuldamise aste on kõige kõrgem päevalille (ca 3/4) ja tööstusliku suhkrupeedi (2/3) alal. Toorpuuvilla vajadusest rahuldatakse umbes pool ja villa ning linakiu osas vähem kui pool.

Põllumajanduse tootmisprogramm NSV Liidus. Selleks et täielikult rahuldada kogu elanikkonna ja rahvamajanduse vajadused põllumajandussaaduste järele, seab NLKP ülesandeks suurendada põllumajandustoodangu üldmaht 10 aastaga (1961-1970) umbes kahe ja poole kordseks ning 20 aastaga (1961-1980) kolme ja poole kordseks.

Kogu põllumajanduse edasiarendamise põhilülks on teravilja tootmise forsseeritud suurendamine. Teraviljamajanduse arengust sõltub mitte ainult elanikkonna leivaviljaga varustamine, vaid teravili on ka asendamatuks tooraineks liha, piima ja muude loomakasvatussaaduste tootmisel. Teravilja tootmisest oleneb samuti tehniliste kultuuride tootmise küsimuste lahendamine. Sotsialistlik plaanimajandus ei saa läbi ilma riiklike teraviljareservideta, mida igal aastal on vaja uuendada. Peale selle on NSV Liidule väga tähtis suurendada teravilja eksporti teistesse maadesse, ja seda eriti sotsialismimaadega majandusliku koostöö arendamiseks.

Teravilja tootmine peab kasvama kahekümne aastaga rohkem kui kahekordseks. Otsustav osa selle ülesande täitmisel kuulub Ukrainale, Kasahstanile ja Vene Föderatiivse Vabariigi kaubateravilja tootmisega piirkondadele.

Üheaegselt teraviljamajanduse arenemisega peab kiires tempos kasvama kartuli, köögivilja, puuvilja, marjade ja tehniliste kultuuride tootmine. NLKP programmiliseks ülesandeks on kavandatud kahekümne aastaga kartuli tootmist suurendada 1,8 korda, köögivilja tootmist 3 korda, puuvilja ja marjade tootmist rohkem kui 10 korda. Samal ajal peab laienema tööstusliku suhkrupeedi tootmine peaaegu kahekordseks ja toorpuuvilla ning õlikultuuride seemnete tootmine ligikaudu 2,5-kordselt.

Eriti suured ülesanded on kavandatud loomakasvatussaaduste tootmise suurendamisel. Eeloleva kahekümne aasta kestel on ette nähtud loomakasvatussaaduste tootmise mahu suurendamine järgmiselt: piima kogutoodang kolmekordselt, liha toot-

mine peaaegu neljakordselt ja munade tootmine rohkem kui neljakordselt. Villatoodangu suurendamine on kavandatud üle kolme korra.

Tähtis osa on põllumajanduse arendamise programmis (aastaks 1961-1980) täita ka Eesti NSV-l. Iseäranis väljapaistvat osa etendab Eesti NSV kõrgeväärtusliku liha ja piima tootmise suurendamisel. Samal ajal peab vabariik end täielikult varustama kanamunade, köögivilja ja kartuliga. Teatav osa toidukartulist tuleb toota ka teistele majanduspiirkondadele. Eesti NSV lõunarajoonides on taimekasvatuse kaubatoodangus tähtsal kohal ka lina.

NSV Liidu põllumajanduse arendamise tootmisprogrammis (aastaks 1961-1980) kavandatud põllumajandustoodangu kasv ületab möödunud kahe aastakümne (1941-1960) kestel tegelikult saavutatud juurdekasvu näitajad mitmekordselt (tabel 2).

Tabel 2

Põllumajandussaaduste kogutoodangu kasvu näitajad
NSV Liidus (miljonites tonnides)

Saaduste liik	1940. a.	1960. a.	Juurde- kasv 1940. a. suhtes	1980. a. plaaniline	Juurde- kasv 1960. a. suhtes
Teravili	95,5	134,4	38,9	290-310	156-176
Kartul	75,9	84,4	8,5	156	72
Köögivili	13,7	19,2	5,5	55	36
Puuvili ja marjad	...	4,9	...	51	46
Liha	4,7	8,7	4,0	30-32	21-23
Piim	33,6	61,7	28,1	170-180	108-118
Munad ^{xx})	12,2	27,4	15,2	110-116	83-89
Suhkrupeet	18,0	57,7	39,7	98-108	40-50
Õlikultuuride seeme	3,2	4,3	1,1	9-10	5-6
Toorpuuvill	2,2	4,3	2,1	10-11	6-7
Vill	0,16	0,36	0,2	1,04-1,16	0,7-0,8

x) Arvud on toodud ümardatult.

xx) Näitajad on toodud miljardites tükkides.

Tabelis 2 toodud arve ei tule võrrelda mehhaaniliselt. Neid saab õigesti mõista ainult dialektika alusel. Eeltoodud näitajate võrdlemine võib üles tõsta järgmised printsiipiaalsed küsimused:

1) kas kavandatud programm on reaalne ja kui see on reaalne, siis,

2) millised on alused, et see plaan täidetakse?

Et vastata nendele küsimustele, tuleb silmas pidada alljärgnevat asjaolusid.

Põllumajanduse arendamise programmi koostamisel on arvesse võetud, esiteks, nõukogude rahva elulisi vajadusi ja teiseks, tootmisvõimsuse kasvu põllumajanduses. Põllumajandusloodangu vajaduse arvutamisel on tuginetud inimese teaduslikult põhjendatud toidu- ja riigi muudele vajadustele.

Põllumajandustoodangu kavandatud juurdekasvu ei saa mehhaaniliselt võrrelda eelmise samasuguse ajavahemikuga kahel põhjusel: esiteks, eelolev 20 aasta tootmisprogramm on rahuaegse ülesehitustöö programm. Et teha eespool esitatud näitajad (tabel 2, lahtrid 4 ja 6) mingil määral võrreldavaks, tuleb möödunud perioodist (1941-1960) maha arvata sõja-aastad ja sellele vahetult järgnev ajavahemik, mis kulus selleks, et taastada sõjaeelne tootmistase. Kui võtta aluseks põllumajanduse kogutoodang (püsivhindades) tervikuna, siis saavutati Nõukogude Liidus sõjaeelne tootmistase alles 1952. aastaks. Seetõttu jäi möödalanud 20 aastast tootmise laiendamiseks põllumajanduses aega tegelikult ainult 8 aastat.

Teiseks, eeloleva perioodi tootmisvõimsuse lähtetase (1960. a.) on nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt hoopis kõrgemal astmel kui sõjaeelne 1940. a. (või isegi 1952. a.) tase.

§ 9. Põllumajanduse iseärasusi

Põllumajanduse arenemise teoorias on tänapäeval esindatud kaks vastandlikku seisukohta. Ühed teadlased väidavad, et põllumajanduse arenemist saab selgitada samade seaduspärasuste alusel, millele allub antud ühiskondlikus formatsioonis

kogu majanduselu. Sellest teooriast tuleneb, et kui me hästi tunneme majanduse üldisi arenemisseadusi, siis võime sel alusel seletada ka põllumajanduse arenemise nähtusi. Eeltoodule vastupidisel seisukohal olevad teadlased, peamiselt agraar-ökonoomistide hulgas, väidavad, et põllumajandusele on omased erilised seadused, mis tulenevad tema looduslikest iseärasustest.

Antud küsimuses esitatud seisukoht pole täpne ei ühtedel ega teistel. Ühiskonna arenemise ajaloost on teada, et majandus tervikuna pole arenenud kunagi ühtlaselt. Seetõttu pole olnud ka tema üksikute harude arenemise tase üldises arengus ühesugune. Eeltoodu põhjal pole õige selgitada ühe või teise majandusharu "erilisi" seadusi looduslikest tingimustest vaadatuna, vaid ajalooliselt.

Põllumajanduse struktuur (organisatsioon). Igasugune tootmine on loodusesemete omastamine indiviidi poolt teatud kindla ühiskondliku vormi piirides ja selle kaudu (Marx). Tootmise kõige väiksemaks struktuurseks ja funktsionaalseks üksuseks on ettevõtte ehk käitis (majand). Ettevõtte on iseseisev funktsionaalne üksus. Kõik protsessid, mis toimuvad majanduselus, kujutavad endast ettevõtete koordineeritud teatlitluste kogumit.

Nii nagu teistes majandusharudes, pole ka põllumajandusettevõtted oma ehituselt ühesugused. Põllumajandus on ajaloolise arenguprotsessis jagunenud kaheks suuremaks tootmisalaks - maaviljeluseks ja loomakasvatuseks. Maaviljelus on oma arengus jagunenud omakorda põllunduseks, rohumaaviljeluseks, köögiviljanduseks, puuviljanduseks jne. Ka loomakasvatus on diferentseerunud üksikuteks iseseisvateks harudeks: veisekasvatuseks, seakasvatuseks, linnukasvatuseks jne.

Tootlike jõudude kaasaegsel arengutasemel on põllumajandusliku tootmise üheks omapäraks see, et hankiv tootmisala - maaviljelus - ja töötlev ehk väärindav tootmisala - loomakasvatus - pole, erinevalt tööstusest, territoriaalselt eraldunud. Enamasti asuvad mõlemad tootmisharud, nii taime- kui ka loomakasvatus, ühes ja samas ettevõttes.

Sellele põllumajanduse iseärasusele juhtis tähelepanu ka Lenin. Ta märkis sel puhul, et tootmissuhete arenemine põllu-

majanduses toimub erilist teed mööda, mis ei sarnane vastava protsessiga tööstuses. Töötlev tööstus lõheneb üksikuiks täiesti iseseisvaiks harudeks, mis on pühendatud eranditult ühe toote või toote osa valmistamisele. Põllumajanduslik tootmine aga ei lõhene täiesti eraldatud harudeks, vaid ainult spetsialiseerub ühel juhtumil ühe, teisel juhtumil teise turusaaduse tootmisele, kusjuures ülejäänud harud kohanevad sellele peamisele, s. o. turusaadusi tootvale harule.

Maaviljelus ja loomakasvatus kui põllumajanduse põhiharud on omavahel tihedalt seotud ning täiendavad vastastikku teineteist. Maaviljelus soodustab loomakasvatuse arenemist ning vastupidi, loomakasvatus aitab omakorda kaasa maaviljeluse arenemisele.

Tootmise kasv ja arenemine. Majandusorganism (ettevõtte) on dünaamiline moodustis. Ta on pidevas muutumises. Majanduslikes protsessides võib eristada tootmise kahesugust seost - kvantitatiivset (kasv) ja kvalitatiivset (areng).

Tootmise kasvu all me mõistame tema mõõtmete suurenemist, s. o. kvantitatiivset avaldumisvormi. Et tootmine võiks progressiivselt suurened, on vaja pidevalt täiustada tehnikat. Uue tehnika kasutuselevõtmine kutsub sageli esile tootmistehnoloogia muutmise vajaduse, aeg-ajalt nõuab see isegi kogu majapidamise struktuuri, s. o. tema organisatsiooni, muutumist.

Kui tootmine suureneb mitte omasarnaselt, s. o. mitte samade vahendite ja meetoditega mis enne, vaid muutunud olukorras, nimetame sellist muutumist arenemiseks. Tootmise areng võib toimuda materiaalse ja tehnilise baasi mistahes elementide nihkest, s. o. tehnika, tootmistehnoloogia või organisatsiooni muutumisest.

Põllumajanduslik tootmine kasvab üldiselt samuti nagu tööstuses tõusvas progressioonis. Seejuures on põllumajanduse omapäraks see, et tootmise kasv kulgeb mitte sirgjooneliselt, vaid tsükliliselt. See iseärasus on tingitud taimede ja loomade kasvu ning arengu bioloogilistest protsessidest. Elusorganismide elutegevus, iseäranis taimedel, allub vahetult looduse mõjule. Tootlike jõudude kaasaegse taseme juures on loodusliku teguri osa põllumajanduslikus tootmises veel

suhteliselt suur. Üldiselt võime täheldada tootmise kasvus järgmisi seaduspärasusi:

Esiteks, mida madalam on tootlike jõudude arengutase, seda rohkem allub põllumajanduslik tootmine looduse mõjule.

Teiseks, mida suurem on tootmise mastaap, seda väiksem on tootmise kasvu kõikumise amplituud aastati. Nii näiteks on NSV Liidu ulatuslikul territooriumil põllumajandusliku tootmise kasvus aastati suhteliselt väiksem kõikumine kui mistahes majanduspiirkonnas eraldi võetuna. Ainult üksikutel aastatel võib looduse soodne või ebasoodne mõju end tugevasti märgata anda. Seda iseäranis siis, kui ühesuunalised looduslikud protsessid ühtivad paljudes otsustavates piirkondades (näiteks, ilmastiku ebasoodne mõju NSV Liidus 1963. a. teravilja ja teiste tähtsamate taimekasvatussaaduste tootmisel).

Ka arenemistähtsustes võime täheldada põllumajanduse mõningaid omapäraseid jooni. Kuigi põllumajandus areneb omaenda baasil, s. o. põllumajandusliku akumulatsiooni arvel, on tema kvalitatiivne muutumine (areng) vahetult sõltuv tööstusest. Tööstus varustab põllumajandust tehnikaga, väetistega, kemikaalidega jm. materjalidega. Põllumajandustehnikal ja -keemial on selles suhtes revolutsioneeriv mõju, iseäranis tänapäeval.

Taastootmisprotsessi iseärasused. Nii nagu elusorganismile ainevahetus, on majandusorganismile iseloomulikuks jooksiks taastootmine. Taastootmine, see on majanduslike protsesside kogusumma, mis teeb võimalikuks inimühiskonna alalhoiu, tema kasvu ja arenemise. Taastootmise kui majandusliku protsessi üksikelementideks on tootmine, jaotamine, vahetus ja tarbimine.

Põllumajanduse omapäraks on majandusliku taastootmisprotsessi läbipõimimine loodusliku taastootmisprotsessiga. Majanduslikus taastootmisprotsessis on toodang põllumajanduses samuti nagu tööstuses inimeste tootliku tegevuse tulemus. Üheaegselt eeltooduga on seesama toodang põllumajanduses, taastootmise looduslikus protsessis, elusorganismide, taimede kasvu ja arenemise, loomade ja mulla mikroorganismide füsioloogilise tegevuse tulemus. Nimetatud omapära on seletatav sellega, et erinevalt teistest majandusharudest on

põllumajanduses inimtöö suunatud loodusjõudude ja taimede ning loomade eluliste funktsioonide (kasvuenergia, arenemine, paljunemine jne.) vahetule kasutamisele produkti saamise eesmärgil.

Järelikult selleks et toota võimalikult rohkem saadusi, on põllumajanduses üheaegselt majanduslike teguritega tähtsal kohal ka bioloogilised tegurid. Bioloogiliste tegurite alahindamine majandamise praktikas avaldab negatiivset mõju põllumajandusliku tootmise kasvule ja arengule.

Taastootmise majanduslikus protsessis on põllumajanduse üheks iseloomulikuks jooneks teiste majandusharudega võrreldes veel see, et siin tööperiood ja tootmisaeg märgatavalt erinevad. Tootmisaeg on tööperioodist tunduvalt pikem. Tootmisaja lühenemine või pikenemine, nagu selgitas Marx, oleneb omakorda soodsate ja ebasoodsate aastate vaheldumisest, seda ei saa järelikult täpselt ette määrata ega kontrollida nii nagu tööstuses. Pidevalt toota ja suhteliselt lühemate perioodide järel saab müüa ainult loomade eluliste funktsioonide täitmisel tekkinud saadusi: piima, mune jne.

Põllumajanduses, kus tööaeg moodustab vaid osa tootmisajast, on käibevahendite kulu mitmesugustel aastaagadel ebaühtlane. Samasuguselt ebaühtlane on ka põhivahendite kasutamise aeg - nii toimub see näiteks tööloomade, tööriistade ja masinatega. Et põhivahendite võimalik kasutamise aeg maaviljeluses on pikem sellest ajast, mille vältel nad tootlikult funktsioneerivad, siis on tulemuseks põllumajandussaaduste kallinemine. Põllumajandussaadused kujunevad kallimaks seetõttu, et põhivahendite kulunud osa ülekandmist produktile ei arvestata üksnes sellele ajale, millal põhivahendid tootlikult funktsioneerivad, vaid ka sellele ajale, millal nad väärtust kaotavad.

Erinevus tootmisaja ja tööperioodi vahel tingib põllumajanduses tootmisvahendite ja tööjõuressursside hooajalise kasutamise aasta kestel. Et tööperiood on lühem tootmisajast, jääb lõpetamata tootmisse (näiteks taliviljade külvi puhul) sageli pikemaks ajaks suurel hulgal käibevahendeid. Looduslikest teguritest põhjustatud töö hooajalisus võib teravneeda

või pehmeneda sõltuvalt majanduslikest tingimustest, milles toimub tööprotsess.

§ 10. Põllumajanduse arenemise alused

Majanduse arenemise teoorias valitseb seisukoht, et majandusvorm ise on ajaloolise evolutsiooni produkt. Mõte, et kaasaegsed majandusorganismid pärinevad madalamatest vormidest, on ammu teada. Mis on aga majandusvormide arenemise põhjuslikuks aluseks? Selles küsimuses, nagu näitab tutvumine kirjandusega, on olnud vaated teadlaste vahel lahkuminevad.

Marksismi klassikute, iseäranis Lenini agraaralastest töödest võime leida põllumajanduse arenemise aluste kohta järgmisi põhiseisukohti.

Põllumajanduse arenemise materiaalseks aluseks on tehniline progress. Tehnika ühiskondlik osa põllumajanduses on kaheksugune: ühelt poolt viib masinate rakendamine, elektrienergia ja keemiliste ressursside kasutamise laiendamine uute ühiskondlike suhete tekkimisele ja nende edasiarendamisele; teiselt poolt on ühiskondlik progress ise selleks teguriks, mis põhjustab ja laiendab tehnika kasutamist põllumajanduses.

Tehniline progress põllumajanduses. Peatumata põllumajandustehnika arengu ajaloo juures, võib tänapäeva põllumajanduses kindlaks määrata tehnilise arengu järgmisi põhisuundi.

Esiteks, kõigi põllumajandusharude kompleksseks mehhaniseerimiseks vajalike masinate süsteemi loomine üheaegselt tootmistehnoloogia täiustamisega. Põllumajanduse jaoks masinate süsteemi loomisel etendavad olulist osa niisugused tehnikavahendid, nagu kiirekäigulised võimsad traktorid, universaalsed ja kombineeritud tüüpi masinad, transpordivahendid jne.

Tootmisprotsesside kompleksse mehhaniseerimise kõrgemaks astmeks on automaatikavahendite rakendamine maaviljeluse ja loomakasvatuse praktikas.

Teiseks, põllumajanduse energeetiliste ressursside struktuuri täiustamine laialdasema elektrienergia rakendamise alusel. See tähendab sisuliselt tootmise elektrifitseerimist.

rimist, tootmiseseadmete ja tehnoloogiliste protsesside üleviimist elektrienergiALE.

Kolmandaks, keemiatööstuse saaduste ulatuslikum rakendamine maaviljeluse ja loomakasvatuse praktikas. Sisuliselt tähendab see põllumajandusliku tootmise kemiseerimist.

Neljandaks, hüdrotehniliste vahendite ja ehitiste ulatuslikum rakendamine maaviljeluses.

Eeltoodu näitab, et tehniline progress võib toimuda väga mitmesugustes vormides. Tulemused, mida annab tehnika rakendamine põllumajanduses, võivad olla, olenevalt tootmise ühiskondlikest vormidest, samuti erisugused. Samal ajal on tehnika rakendamisel tulemusi, mis ei sõltu tootmise ühiskondlikest vormidest. Niisugusteks ühetüübilisteks nähtusteks on:

1) Masinad viivad tootmise kontsentreerumisele ja koöperatsiooni rakendamisele põllumajanduses. Masinate kasutuselevõtmine nõuab ühelt poolt tunduvalt hulka kapitaalvahetusi (või kapitali) ja on seetõttu jõukohane ainult suurtootmisele; teiselt poolt tasub masin end ainult toodetava produkti väga suure hulga puhul, tootmise laiendamine muutub seetõttu masinate soetamise korral paratamatuks.

2) Masinad ja teised tehnikavahendid tõstavad suurel määral tööviljakust põllumajanduses. Tööviljakuse kasv on aga ühiskonna üldine arenguseadus.

3) Tehnilise progressi areng viib selleni, et põllumajanduslik töö ja tehnika kasutuselevõtmine ristuvad teise protsessiga, see on põllumajandustöötajate arvu vähenemisega masinate arvel. Kuigi erinevates agraarsuhete süsteemides kulgeb see protsess erisuguselt, on tema tulemused ühesuunalised. See probleem vajab lähemat käsitlemist aga hoopis teisest aspektist ja nimelt: ühiskondlikust tööjaotusest lähtudes, sest ta on otseselt seotud selle nähtusega.

Ühiskondlik tööjaotus ise on arenemise majanduslikuks aluseks. Ta kutsub esile kaubatootmise. Kaubatootmine on eksisteerinud ja eksisteerib mitmesugustes ühiskondlik-majanduslikes formatsioonides, kuid oma kõrgema astme saavutab ta kapitalismi tingimustes. Ka sotsialistlikus majanduses valitsevad kaubalis-rahalisel suhtel, kuid arenemise seisukohalt vaadatuna on nende tegurite osa piiratud. Kaubalisel

suhted on piiratud sellepärast, et nende asemele astuvad uued suhted. Need on plaanipärase majandamise suhted, mis saavutavad oma kõrgeima astme alles kommunistlikus ühiskonnas.

Samuti nagu kaubamajanduse juures, on ka plaanimajanduse aluseks ühiskondlik tööjaotus. See küsimus vajab täiendavat selgitamist, sest sotsialismi poliitilises ökonomias eksisteerib seisukoht, et plaanimajanduse aluseks on tootmisvahendite ühiskondlik omand. Meie arvates on omandussuhted selleks aluseks, mis teeb võimalikuks plaanimajanduse. Lähtekohtaks, mis teeb plaanimajanduse olemasolu väjalikuks ehk objektiivseks paratamatuseks, on ühiskondlik tööjaotus.

Ühiskonna arenemise ajalugu näitab, et nõrgalt arenenud (või üldse arenemata) kaubamajandusega maa elanikkond on pea-aegu eranditult põllumajanduslik. Lenin oma teoses "Kapitalismi arenemine Venemaal" selgitas, et seda ei tule mõista nii, nagu tegeleks rahvastik ainult põllumajandusega; see tähendab ainult seda, et põllumajanduses tegutsev rahvas töötleb põllumajandussaadusi ise, et vahetus ja tööjaotus pea-aegu puuduvad. Kaubamajanduse areng kutsub esile rahvastiku üha suurema osa eraldumise põllumajandusest, s. o. tööstusliku rahvastiku kasvu põllumajandusliku arvel. See on ühiskondliku tööjaotuse tulemuse üks külg. Üheaegselt eeltooduga toimub põllumajanduses eneses seoses ühiskondliku tööjaotuse süvenemisega ettevõtete uute tootmistüüpide pidev kasvu-protsess. See protsess on saanud üldiseks nähtuseks kaubamajanduse kõrgemal astmel, monopoolse kapitalismi tingimustes. Sotsialismi võiduga ei lakka eeltähendatud protsess olemast, vaid tõuseb veelgi kõrgemale tasemele.

Ühiskondlikust tööjaotusest lähtudes me võime põllumajanduse arenemise põhiseisukohti formuleerida järgmiselt:

Esiteks, igasuguse areneva ühiskonna ja majanduse seaduseks on see, et tööstuslik, s. o. mittepõllumajanduslik rahvastik kasvab põllumajanduslikust kiiremini ja tõmbab põllumajandusest üha rohkem inimesi töötlevasse tööstusse.

Teiseks, põhiliseks protsessiks põllumajanduse arenemisel on ühiskondlik tööjaotus.

Sõltuvalt ühiskonna arenemisastmest on selle majandusliku protsessi tulemused erisugused. Nii näiteks on kauba-

majanduse arenemise algastmel üldiseks nähtuseks see, et põllumajanduses eralduvad üksteise järel tooraine töötlemise mitmesugused liigid, mis vahetavad oma tooteid põllumajandussaaduste vastu.

Ühiskondliku tööjaotuse edasine süvenemine viib aga selleni, et osa põllumajandusest eraldunud tööstusharusid, nagu töötlev toiduainetetööstus ja mõningad teised harud ühinevad taas põllumajandusega. Selle tulemuseks, nagu me näeme edaspidi (§ 15), on suurte agraarindustriaalkoondiste tekkimine ja areng.

4. AGRAARSUHTEDE

§. 11. Agraarsuhete marksistlik-leninlik käsitlus

Agraarteoorias kuulub tähtis koht agraarsuhete sotsiaalmajandusliku iseloomu selgitamisele ühiskonna arenemise mitmesugustel etappidel.

Agraarsuhete all mõistetakse suhteid, mis kujunevad inimeste vahel maa ja teiste põhiliste tootmisvahendite valdamise ja kasutamise alusel. Oma olemuselt võivad agraarsuhted olla eksploateerimisest vabade inimeste võrdõigusliku koostöö või valitsemise ja allumise suhted. Mittevõrdõiguslikud, s. o. valitsemise ja allumise suhted esinevad klassiühiskonnas.

Agraarsuhete sügavamaks mõistmiseks on vaja õigeid metodoloogilisi aluseid. Neid aluseid annab marksistlik-leninlik põllumajanduse arenemisõpetus. See õpetus on ajalukku läinud nn. agraarküsimuse nime all.

Agraarsuhete küsimus. Agraarsuhete küsimust ehk lihtsalt agraarküsimust on erinevatel aegadel ja eri koolkondade poolt mõistetud mitmeti. Ühed seostavad seda maakasutuse vormidega, piirates teda maaküsimuse kitsaste raamidega, teised talurahvaküsimusega ja kolmandad põllumajanduse materiaal-tehniliste tingimustega, seades esiplaanile maaviljeluskultuuri.

Marksistlik-leninlikus agraarteoorias on agraarküsimuse

sisu eeltoodust laiem. Ta haarab põllumajanduses valitsevate ühiskondlike suhete kõiki külgi - nii majanduslikke, poliitilisi kui ka ideoloogilisi aspekte. Agraarküsimust ei tule seega vaadelda ainult tootmissuhete seisukohalt võetuna, vaid seostatult kõigi teiste ühiskondlike suhetega.

Kuigi majandussuhted on lõppkokkuvõttes määravamad kui mistahes teised suhted, võivad poliitilised ja ideoloogilised suhted ajaloolistest tingimustest olenevalt teatud ajavahemikul kujuneda sageli peamisteks. Nad võivad sel puhul ise osutada suurt mõju majanduslike suhete kujunemisele ja arenemisele.

Agraarküsimust tuleb käsitleda ajalooliselt, sest erinevate agraarsuhete süsteemide puhul ja isegi ühes ning samas süsteemis võib eri aegadel agraarküsimuse sisu olla erisugune. Kõik sõltub ühiskondliku korra iseloomust, selle arengutasemest, vastava maa poliitilisest, ajaloolisest, rahvuslikust ja paljudest muudest iseärasustest.

Orjandusliku korra tingimustes ekspuateerisid ürgkogu-kondliku korra lagunemise perioodil väljakujunenud talurahvast orjapidajad, kaupmehed ja liigkasuvõtjad; talurahvas laostus massiliselt, muutudes orjadeks ja lumpenproletaarlasteks. Orjapidajad haarasid talupoegade maad enda kätte ja laiendasid oma mõisaid - latifundiume. Talupoegade võitlus orjapidajate vastu sulas ühte orjade ülestõusudega, kõigutas orjanduslikku korda ja kiirendas selle likvideerimist.

Feodaalkorra tingimustes kuulus maa feodaalidele, kes ekspuateerisid pärisorje. Talurahva võitlus maa eest, tootlike jõudude arenemist aheldavaist feodaalkõidikuist vabanemise eest moodustas agraarküsimuse peamise sisu tol perioodil. Kannatades rängalt pärisorjusliku ekspuateerimise all, korraldasid talupojad ülestõuse, mis etendasid pärisorjuse kaotamisel otsustavat osa.

Kodanlikus ühiskonnas on agraarküsimus seotud kapitalismi arenemisega põllumajanduses. Kapitalismi tingimustes kuulub suur osa maast suurmaaomanikele. Nad annavad seda rendile kapitalistidest rentnikele, kes rakendavad majapidamises palgalist tööjõudu. Kapitalismi ajal eksisteerib ka arvukas talupoegade klass, keda ekspuateerivad kapitalistid, mõisnikud

ja kaupmehed.

Talurahva ekspluateerimine finantskapitali poolt põimub pärisorjusliku ekspluateerimise iganditega (poolterarent jne.). Eriti raskeks muutub finantskapitali ike asumaades ja sõltuvates riikides, kus kapitalistlik rõhumine põimub feodaalse rõhumisega. Töötava talurahva võitlus agrararühimuse lahendamise eest, maa eest, feodalismi igandite likvideerimise eest, suurmaomanike ja mõisnike ning monopolistliku kapitali vastu järjest laieneb. Talurahva juhtijaks ja liitlaseks selles võitluses on proletariaat.

Agrararühimuse ajalugu näitab, et klassiühiskonnas on agrararühimuse alati olnud antagonistlik iseloom. Agrararühimuse lahendamise eest peetud võitluses olid võitluse kandjaks ühelt poolt orjapidajad, mõisnikud, maakodanlus jne. ning teiselt poolt talupojad. Võitluse sisuks oli agrarreform. Üks peamisi küsimusi, mille ümber käis võitlus, oli maaküsimus.

Et maaküsimus on suure tähtsusega töötava talurahva tegeliku olukorra õigel mõistmisel ning kapitalismi apologetide demagoogia kummutamisel maa õiglase jaotamise võimalikkusest kodanlikus ühiskonnas, vaatleme seda omaette.

Maaküsimus. Maaküsimuses on esindatud mitmeid erisuguseid seisukohti. Kodanlikud agrararühimused P. Maslov ja G. Plehhanov taotlesid näiteks maa munitsipaliseerimist Venemaal. Maa munitsipaliseerimise programmi olemuseks on mõisnike maa võõrandamine ja selle üleandmine kohalikele omavalitsuse organeile (munitsipaliteetidele). Sel puhul nähti ette, et talupojad kasutaksid maad rendi alusel. Talupoegade hingemaa (ja muud maad) pidid jääma seejuures seniste omanike kätte.

Maa munitsipaliseerimise ideed pidas Lenin äärmiselt kahjulikuks, sest see ei hävita täielikult feodalismi igandeid külas. Selle programmi esitajad eitasid tegelikult maa eromandi majanduslikku tähtsust.

Borissov, Finn jt. esitasid seevastu nn. sotsialiseerimise programmi, milles taotleti mõisamaade konfiskeerimist ja nende jaotamist talupoegade omandiks. See programm tähendas sisuliselt sotsialismi loomist talupoegade kogukonnas. Märkides ära maa "sotsialiseerimise" progressiivset osa,

selgitas Lenin maaküsimust käsitlevates teostes selle programmi piiratust. Ta näitas, et jaotamise pooldajad ei võta arvesse kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamist sotsialistlikuks revolutsiooniks.

Lenin ja tema mõttekaaslased esitasid Venemaa jaoks maa natsionaliseerimise kava. Maa natsionaliseerimine tähendab maaeraomandi likvideerimist ja kõigi maavalduste muutmist riigi omandiks. Maa natsionaliseerimise teoreetilised alused on antud Marxi õpetuses maarendist.

Osa marksiste oli arvamusel, et maa natsionaliseerimine on teostatav ainult kapitalismi kõrgel arenemisastmel. Lenin näitas, et teoreetiliselt pole see vaade põhjendatud. Arvata, et maa natsionaliseerimine on võimalik üksnes kapitalismi kõrge arenemisastme puhul, tähendab natsionaliseerimise kui kodanliku progressi abinõu eitamist, sest põllumajandusliku kapitalismi kõrge areng on juba kõikjal päevakorraale toonud, ja toob vältimatult omal ajal uutes maades, "põllumajandusliku tootmise sotsialiseerimise", s. o. sotsialistliku pöörde.

Beltoodust selgub, et maa natsionaliseerimise tähtsus ei piirdu ainult kodanlik-demokraatliku iseloomuga ülesannete lahendamisega. Maa natsionaliseerimine loob soodsad tingimused ka sotsialistlike suurmajandite tekkimiseks. Kuid maa natsionaliseerimise majanduslikest eelistest põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise ülesannete lahendamise seisukohalt ei järeldu sugugi, et maa natsionaliseerimist võib alati ja kõikjal teostada otsekohe pärast proletariaadi diktatuuri kehtestamist. Lenin rõhutas, et maa natsionaliseerimine nõuab mitte ainult majanduslike eeliste, vaid kõigepealt poliitiliste tingimuste arvestamist.

Venemaal, kus maaeraomandi printsiip ei olnud juurdunud, kus talurahvas ise pooldas natsionaliseerimist, oli väiketootmise sotsialistliku ümberkujundamise huvides täiesti võimalik ja otstarbekohane teostada maa natsionaliseerimist.

Rahvademokraatiamaades, kus olid kujunenud talupoegade maaeraomandi pikaajalised traditsioonid, oleksid talupojad maa natsionaliseerimise nõudmist käsitleanud endale vaenuliku aktina. Seepärast ei natsionaliseeritud siin maad, vaid suurem osa mõisamaadest jagati talupoegadele, kusjuures talupo-

gade maaomand säilis.

Sotsialistlik revolutsioon, lahendanud maaküsimuse, arendab agraarsuhteid edasi uues valguses. Sotsialismi ehitavates maades tõuseb päevakorda talurahva ja töölisklassi liidu edasine tugevdamine, talurahva laiade hulkade kaasatõmbamine sotsialismi ehitamisele jne.

Pärast sotsialismi võitu asendub seni suurel määral domineerinud agraarsuhete poliitiline külg täielikult majanduslikuga. Agraarküsimuse peamiseks sisuks kujuneb ühiskondlike suhete edasine täiustamine maal.

§ 12. Ettevõtete klassifikatsioon

Ajaloolises arengus toimub põllumajandusettevõtete vormide pidev evolutsiooniprotsess. Esimesel pilgul võib näida, et kõik ettevõtted arenevad oma teed mööda ja neil on omavahel vähe ühist. Üksikasjalikum analüüs näitab, et ettevõtted on ühtses evolutsiooniprotsessis omavahel seotud kahesuguselt: esiteks, tootmissuhete alusel ja teiseks, rakendatava tehnika, tootmistehnoloogia ja -organisatsiooni alusel. Viimasel juhul on tegemist ettevõtete erisuguste tootmistüüpidega. Tootmistüübi mõiste selgitamine ja selle üksikasjalisem käsitus kuulub päiknemise teooria hulka (VI peatükk).

Edaspidi (§ 13 ja 14) vaatleme põllumajandusettevõtete ühiseid tunnuseid ja nende erinevusi ühiskondlike tootmissuhete alusel. Enne kui asuda põllumajandusvormide arenemise selgitamisele erinevates sotsiaalmajanduslikes tingimustes, on neid vaja klassifitseerida.

Klassifikatsiooni alused. Marksistlik-leninlikus agraarteoorias esitatud seisukohtade valguses on klassifikatsiooni ülesandeks:

- 1) igakülgse analüüsi abil kindlaks määrata majandusliku arenemisprotsessi põhisuund;
- 2) välja selgitada selles protsessis kujunenud ettevõtete sotsiaalmajanduslikud tüübid;
- 3) kindlaks määrata ühtedes või teistes tingimustes esinevad ettevõtte tüüpide erivormid;

4) leida nende iseloomustamiseks kõige olulisemad, peamised tunnused.

Klassifikatsiooni aluseks on ettevõtete ühendamine nende ajaloolise arenemise tunnuste alusel. Lähtekohaks ettevõtte sotsiaalmajanduslike tüüpide väljaselgitamisel on suhted, mis kujunevad tootmisprotsessis põhiliste tootmisvahendite valdamise ja kasutamise alusel.

Et võimalikult täpsemini klassifitseerida ettevõtteid, tuleb kasutada lihtsat ja selget ühikute süsteemi. Ettevõtete klassifitseerimisel tootmissuhete alusel kasutatakse põhiühikutena tüüpi ja alltüüpi.

Ettevõtte sotsiaalmajanduslikku tüüpi on võimalik kindlaks määrata paljude tunnuste abil. Peamiseks tunnuseks on tootmisvahendite omandi iseloom ja selle arenemisaste.

Tänapäeval esineb maailma põllumajanduses tootmisvahendite kaks omandit. Need on eraomand ja ühiskondlik omand. Omand ise pole veel ainumääravaks tunnuseks ettevõtete klassifitseerimisel. Eraomand on näiteks valitsevaks nii feodaalses kui ka kapitalistlikus agraarsuhete süsteemis; ühiskondlik omand aga nii kommunistliku formatsiooni esimesel etapil - sotsialistlikus agraarsuhete süsteemis - kui ka tema kõrgeimal astmel - kommunistlikus süsteemis.

Seetõttu tuleb ettevõtete klassifitseerimisel arvesse võtta veel antud süsteemis valitsevat omandi arenemisastet.

Ettevõtte tüüpi kindlaksmääramine toimub, niisiis, omandi arenemisastme, s. o. tootmisvahendite tegeliku valdamise (kuuluvuse) alusel. Tootmisvahendite kuuluvust tuleb kindlaks määrata mitte ettevõtja, vaid tegeliku tootja - töötaja - seisukohalt vaadatuna. Selle tunnuse järgi võib ettevõtteid rühmitada kolme põhitüüpi: 1) töötaja on tootmisvahendite täielik omanik, 2) töötaja on tootmisvahenditega osaliselt varustatud ja 3) töötaja on ilma tootmisvahendita.

Kapitalistlikus agraarsuhete süsteemis on talumajandis töötaja, kes on ühtlasi ka ettevõtja, üldiselt tootmisvahendite täielik omanik. Seevastu näiteks töölismajandis (Lenini määrangu järgi: proletaarne majand) kuulub töötajale ainult väike maatükk (nn. abimajand) koos vähese inventariga, mis ei ole talle (või tema perekonnaliikmetele) äraelamiseks kül-

laldane. Seetõttu peab väikese maatükiga varustatud maaproletariaat (nn. poolproletariaat) hankima endale elatusvahendeid peamiselt palgatööga väljaspool oma majapidamist. Tootja seisukohalt vaadatuna on tööline sellises ettevõttes ainult osaliselt tootmisvahendite omanik. Suurema osa materiaaletest hüvedest toodab ta väljaspool oma majandit vahenditega, mis ei kuulu temale.

Kapitalistlikult arenenud majandis on tööline tootmisvahenditest täielikult ilma jäetud.

Tootmisvahendite omandi arenemisastme järgi rühmitatakse ettevõtteid samuti sotsialistlikus agraaarsuhete süsteemis. Põhiliselt on tegemist ettevõtte kahe tüübiga: kollektiivmajand ja riiklik majand. Esimese tüübi puhul esineb tootja (kollektiivmajandi liige) peamiselt kui tootmisvahendite grupiline omanik. Siin on tootmisvahendite ühiskonnastamise aste madalam kui riiklikus ettevõttes. Teise tüübi (riikliku majandi) puhul on põhilised tootmisvahendid (maa, masinad, kariloomad jne.) üldrahvalik omand, mis on jagamatu.

Ettevõtte alltüübi kindlaksmääramisel esinevad peamiste tunnustena tootmisvahendite ja tööjõu kasutamine. Oluline näitaja on samuti elatusvahenditest ossaamine.

Peale eeltoodud klassifikatsiooniühikutes kindlaksmääratud tunnuste esineb ettevõtete vahel veel mitmeid olulisi erinevusi. Nii näiteks esineb kapitalistlikus agraaarsuhete süsteemis ühe ja sama tüübi (alltüübi) piires ettevõtte mitmesuguseid erivorme (renditalud, ostutalud jne.). Varieeruvust tüübi piirides esineb ka sotsialistlikus agraaarsuhete süsteemis, iseäranis ettevõtte madalamate arenemisvormide puhul. Kõik agraaarsuhetest tingitud ettevõtte erivormid võib koondada ühetüübilistesse alarühmadesse. Kaasaegses süsteemis puudub nende jaoks klassifikatsiooni ühiku täpsem nimetus.

§ 13. Põllumajanduse kapitalistlikust arenguteest

Kodanliku agraar-evolutsiooni kaks tüüpi. Lenin näitas, et kodanlikus agraar-evolutsioonis võib põllumajanduse areng toimuda kahesuguselt. Feodalistliku pärisorjuse jäänused või-

vad kaduda nii mõisamajandite ümberkujundamise kui ka mõisnike maavalduste (latifundiumide) hävitamise teel, see tähendab reformi teel ja revolutsioonilisel teel.

Esimesel juhul on agraarsuhete arenemise peamiseks siuks pärisorjusele rajatud feodaalse ekspuaterimise vormide pikaajaline ja järkjärguline ümberkasvamine kapitalistlikuks ekspuaterimiseks reformide abil. Mõisamajandus kasvab sel puhul aeglaselt ümber kodanlikuks majapidamiseks, kusjuures selles protsessis eraldub väike osa suurtalunikke. Tüüpiliseks maaks, kus kapitalismi arenemine toimus eesotsas mõisnike suurmajapidamistega, oli omal ajal Preisimaa. Sellepärast nimetas Lenin seda kapitalismi arenemise objektiivselt võimalikku teed põllumajanduses preisi tüüpi teeks.

Teisel juhul mõisamajandust pole (näiteks koloniseeritavates piirkondades) või selle purustab kodanlik-demokraatlik revolutsioon, mis konfiskeerib ja killustab feodaalmõisad. Talupoeg on sel juhul ülekaalus, muutudes põllumajanduse ainsaks edasiviijaks ja evolutsioneerudes kapitalistlikuks farmeriks. Niisugust kapitalismi arenemise teed, kus põllumajanduse arenemise fooniks ja edasiviijaks on vaba talupoeg, iseloomustab Lenin kui ameerika tüüpi teed.

Kapitalistlik agraarsuhete süsteem. Kapitalistlike agraarsuhete majanduslikuks aluseks on palgalise tööjõu ekspuaterimiseks kasutatavate tootmisvahendite kapitalistlik omand, kusjuures omandiks ei ole tootjad - palgatöölised. Erinevalt feodaalmajanduse süsteemist on kapitalismi tingimustes palgatöölise, s. o. isiklikult vaba ning tootmisvahenditest eraldatud tootja ekspuaterimise põhivormiks lisaväärtuse tasuta omandamine kapitalistide-rentnike ja maaomanike poolt.

Maa ja teised põhilised tootmisvahendid on koondunud vähemiku kätte. Talupojad, kes olid killustatud ja alla surutud juba feodaalmajanduse süsteemis, on muutunud kapitalistlikes agraarsuhetes osalt (enamuses) proletaarlasteks ja maakehvikuteks, osalt (vähemuses) jõukaks talurahvaks, kes palkab ise töölisi ja kujutab endast külakodanlust.

Kuigi oma maaomandil põhinev talumajandus (väike- ja kesktalupoeg) oli omal ajal (mõnedes riikides veel praegugi) nii arvult kui ka maakasutuse poolest kapitalistlikus agraarsuhete süsteemis kesksel kohal, on see sotsiaalmajanduslik

rühmitus ajalooliselt mõõduva iseloomuga. Tänapäeval kaotab "vaba" talupoeg, s. o. oma tööel põhinev nn. perekonnafarm, üha enam iseseisvust.

Riikide hulka, kus veel käesoleva sajandi keskpaiku oli valdavaks oma maaomandil põhinev talumajandus, kuulusid rohkem arenenud maadest Ameerika Ühendriigid, Kanada, Prantsusmaa, Austria, Skandinaavia riigid, Soome, Jaapan (pärast 1947.-1949. a. maareformi) jt. Nüüd on ka neis maades juhtiva koha omandanud varakad suurtalunikud (kapitalistlikud suur-ettevõtted). Üheaegselt sellega arenevad üha laialdasemal alusel rendisuhted.

Kapitalistlikke suurmajandeid esines juba varem ülekaalukalt mitmetes kõrgeltarenenud Euroopa riikides, nagu Inglismaal, Belgias, Hollandis, Saksamaal jm. Nendes maades kuulub suurmaaomanikele tunduv osa kogu riigi maavaldustest. Inglismaal kuulub näiteks suur osa maast landlordidele (maa-aadlile), kes annavad selle rendile. Belgias ja Hollandis on suurmaakasutuses tähtis osa küla- ja linnakodanlusel, kes ostavad kokku vähegi tulusad maad ja rendivad need edasi kapitalistidele-rentnikele või maata talupoegadele. Maade rendileandmine on sellise maavalduse vormi puhul laialt levinud nähtus. Saksas Föderatiivses Vabariigis on säilinud seejuures veel endisest mõisamajandusest pärinev eriline maakasutuse süsteem (nn. Heuerlingi süsteem), kus maasaaaja-rentnik (või tema perekonna liikmed) on kohustatud töötama ise suurmaaomaniku majapidamises.

Peale eeltähendatute esinevad kapitalistlikus agraarsuhete süsteemis veel mitmesugused maakasutuse segavormid. Näiteks farmer harib peamiselt temale kuuluvat maad, kuid samal ajal võib ta osaliselt rentida seda ka teistelt maaomanikelt. Vastupidisel juhul majandab suurmaaomanik ise oma maad, kuid osa sellest annab ta rendile.

Olenevalt ühe või teise maa põllumajanduse ajaloolistest tingimustest ja arengutasemest võib esineda kapitalistlikus agraarsuhete süsteemis väga mitmesuguseid ettevõtte vorme. Ülevaade kapitalistlikus põllumajanduses esinevatest ettevõtte tüüpidest on esitatud tabelis 3.

Põllumajandusettevõtete põhivormid kapitalistlikus
agraarsuhete süsteemis

Ettevõtte tüüp, alltüüp	Tüübi (alltüübi) peamine tunnus
1. Töölismajand	- töötaja on ainult osaliselt tootmisvahendite omanik
a) partsellkäitis	- põllutöö oma käitises esineb kõrvaltööna
b) kääbuskäitis ^{x)}	- tootmisvahendite ja tööjõu kasutamine osaliselt palgatöö alusel, sest põllutöö oma käitises ei anna perekonnale täit eluüalpidamist
2. Talumajand	- töötaja on tootmisvahendite täielik omanik
a) väikekäitis	- tootmisvahendite ja tööjõu kasutamine on täiesti iseseisev
b) keskkäitis	- tootmisvahendite ja tööjõu kasutamine on täielikult iseseisev, kusjuures vähesel määral (hooajaliselt) kasutatakse palgatööd
3. Kapitalistlik majand	- töötaja on ilma tootmisvahenditeta
a) kapitalistlik keskkäitis	- tootmisvahendite ja tööjõu kasutamine on osaliselt iseseisev, osaliselt palgatöö alusel; võõrtööjõudu kasutatakse aasta läbi
b) kapitalistlik suurkäitis	- seesama, kuid palgatööliste arv on suurem iseseisvalt töötavate perekonnaliikmete arvust
c) suurkapitalistlik käitis	- tootmisvahendite ja tööjõu kasutamine on täielikult palgatöö alusel

Kapitalistliku põllumajanduse arenemise kaks staadiumi.

Kapitalismi arenemise aluseks on kaubamajanduse kasv. Iga sugusele kaubamajandusele on omane vastuolude olemasolu, mis väljendub ettevõtetevahelises konkurentsias ja võitluses nen-

x) Kääbuskäitist ja partsellkäitist vaadeldakse majandusalases kirjanduses kui sünonüme. Et antud tüübi juures on tegemist sisuliselt kahe erineva alltüübiga ja kohane termin puudub, siis on kasutatud eeltoodud mõisteid erinevate kategooriate kindlaksmääramisel.

de majandusliku iseseisvuse eest. Põllumajanduses tähendab see konkreetselt maa enda kätte kiskumist, tootmise koondumist vähemiku kätte, enamiku väljatõrjumist proletariaadi ridadesse, tema ekspluateerimist vähemiku poolt kaubanduskapitali ja sulaste palkamise abil.

Kapitalismi arenemise põhiline ja peamine tendents seisneb seega väiketootmise väljatõrjumises suurtootmise poolt nii tööstuses kui ka põllumajanduses. Samuti nagu kapitalismi üldises arengus on ka põllumajanduses üksikutele etappidel iseärasusi, millest ei saa mööda minna ilma neid eraldi käsitlemata. Põllumajandusliku kapitalismi arengus võib kindlaks määrata kaht põhilist staadiumi: 1) manufaktuurse tootmise staadium, mil valitsevaks on talumajanduslik kapitalism, ja 2) masinalise suurtootmise staadium, kus domineerivaks kujuneb ka põllumajanduses suurkapitalistlik tootmine.

Esimisel etapil (manufaktuurses staadiumis) võib kapitalism areneda kahesuguselt: esiteks, majandite mõõdete suurenemise teel vanal tehnilisel baasil ja teiseks, luuakse uusi kaubamajandeid.

Majandi pindala saab laiendada ainult mitme maatüki tsentraliseerimise teel, seejuures nii, et nad moodustaksid ühise pindala. Üleminekul feodalismilt kapitalismile on mõisamaade laiendamine ümberkaudsete maatükkide kokkuostmise teel raskestatud, eriti seetõttu, et väikesed maatükid on väikemaapidajate käes. Selle tõttu on kapitalismi arenemisel esimene võimalus piiratud.

Neis tingimustes, kus valitseb maavalduse monopol, on põllumajanduslike ettevõtete arvu suurenemine võimalik ainult juba olemasolevate ettevõtete tükeldamisega. See toimub väikeste, spetsiaalselt kaubanduslike tootmisharusid arendavate majandite loomise teel, mida iseloomustavad suur toodangu maht ja eriti ulatuslik palgatöö kasutamine. Ka sel puhul, nagu tähendas Lenin, on tegemist tootmise kontsentreerumisega. Suurtootmine tõrjub väiketootmise välja sel teel, et pindalalt väiksemad, kuid tootlikumad, intensiivsemad ja kapitalistlikumad farmid tõrjuvad välja pindalalt suuremaid, kuid vähem tootlikke, vähem intensiivseid ja vähem kapitalistlikke farme.

Kapitalistliku põllumajanduse arenemise peajoon (manufaktuurses staadiumis) seisab järelikult selles, et väikemajand, jäädes väikeseks pindalalt, muutub suureks tootmise ulatuselt, karjakasvatuse arenemise, väetiste kasutamise ulatuse, masinate rakendamise jne. poolest. Suurtootmine tõrjub välja väiketootmise, kusjuures ettevõtte pindala võib isegi väheneda.

Talumajanduslikku kapitalismi iseloomustab, niisiis, farmide arvu suurenemine. Kuigi kapitalistlikes ettevõtetes rakendatakse üha enam tehnikat, jääb põllumajanduses tervikuna domineerivaks veel käsitsi- ja hobutöö. Pidevalt kasvab palgatöö kasutamine. Üheaegselt sellega kasvab ka põllumajanduslik rahvastik, kusjuures talurahva suurenemine on väiksem tööstustööliste arvu kasvust. Seega toimub lõppkokkuvõttes põllumajandusliku rahvastiku suhteline vähenemine.

Tehnika rakendamine ja uute tootmismeetodite kasutuselevõtmine viib põllumajandust järk-järgult masinalisele suurtootmisele. Põllumajanduse mahajäämuse tõttu toimus kapitalismi tingimustes üleminek masinalise suurtootmise staadiumi palju hiljem, võrreldes tööstusega, s. o. pärast Teist maailmasõda. Masinalisele suurtootmisele ülemineku peamisteks põhjusteks põllumajanduses olid: 1) sõjajärgne agraarkriis ja sellega kaasnev põllumajandussaaduste hindade alanemine, mis sundis kapitalistlikke ettevõtteid kiiresti tõstma tööviljakust; 2) riigi poliitika külvipindade piiramise (nn. maa konserveerimise) osas andis omapoolse tuge tootmise intensiivistamiseks; 3) mehhaniseerimise kasv ja mineraalväetiste laialdasem kasutuselevõtmine on teatud määral seotud tehnilise progressi saavutustega tööstuses sõja ajal ja sellele järgnevatel aastail.

Põllumajanduse üleminekul masinalisele suurtootmisele jäävad kapitalistlike väikeettevõtete, iseäranis talumajandite senised piirid kitsaks. On alanud miljonite talumajapidamiste likvideerimise piinarikas protsess. Nende asemele astuvad kapitalistlikud suurettevõtted (iseäranis suurkapitalistlikud käitised).

Alates 1945. aastast sai üldiseks nähtuseks, et suur osa põllumajanduse tuludest kuulub farmiomaniike (kapitalistlike

suurettevõtete) tühisele vähemikule. 1959. a. oli näiteks USA-s peaaegu pool farmerite kaubatoodangust toodetud ainult 8,5 protsendi farmide poolt, kelle rahaline sissetulek oli aastas üle 20 000 dollari. Rohkem kui kolm neljandikku (78,6%) farmidest, kelle sissetulek oli alla 10 000 dollari aastas, tootsid vähem kui ühe kolmandiku (28,1%) kogu kaubatoodangust. Keskmiste farmide (sissetulek aastas 10-20 tuhat dollarit) osatähtsus oli kogu kaubatoodangus veidi üle viiendiku (21,9%).

USA põllumajanduse kohta kogutud valikulised andmed näitavad, et tootmise kontsentratsioon 1960. a. kasvas veelgi kiiremini, võrreldes eeltoodud perioodiga. Kapitalistlike suurettevõtete (üle 20 000 dollari sissetulekut aastas) osa kasvas ühe aastaga 6,7 protsenti. Seevastu väikefarmide (alla 10 000 dollari) osa kogu põllumajanduse kaubatoodangus vähenes 16,5 protsendi võrra.

Talumajanduse probleemil masinalise suurtootmise staadiumis on kaks külge: ühelt poolt võime täheldada muutumatut ületootmist ja tööstustoodete ning põllumajandussaaduste hinnataseme erinevuse suurenemist. Teiselt poolt on miljonid talupojad, nn. iseseisvad maaomanikud, viidud lähemate aastate kestel täieliku hävingu piirini.

Nii surutakse Euroopa "ühisturu" maades lähematel aastatel põllumajandusest välja umbes 8 miljonit kesk- ja väiketalu pidajat. Kõige suurem väljatõrjutavate põllupidajate arv (4,5 milj.) on määratud Itaaliale, teisel kohal seisab Prantsusmaa (2,0 milj.). Saksa Föderatiivses Vabariigis on kavandatud põllumajandusest välja tõrjuda 1 miljon ja Belgias, Hollandis ning Luxemburgis kokku 500 000 põlluharijat. USA põllumajanduses väheneb tööjõu hulk umbes ühe kolmandiku võrra. Farmidest tõrjutakse välja ligikaudu 2 miljonit töötajat.

Ülaltoodud küsimuse esimene pool peegeldab vastuolusid põllumajandusliku ja monopoolse kapitali vahel, teine vastuolusid, mis arenevad konkurentsi tingimustes põllumajanduses eneses seoses tehnilise progressiga. Tehniline progress kapitalismi tingimustes lõhub pidevalt perekonna tööl põhinevat talumajandusliku põllumajanduse aluseid. Perekonnafarm (kesk- ja väikeettevõtte) ja monopolistlik kapitalism on omavahel leppimatud.

Niisiis, erinevalt manufaktuursest ajajärgust iseloomustab masinalist suurtootmist põllumajanduses farmide arvu vähenemine. Üheaegselt sellega väheneb ka palgatööjõud. Selle protsessi tulemusena väheneb põllumajanduslik rahvastik nii suhteliselt kui ka absoluutselt.

Talumajandusliku kapitalismi ajastu kodanlike teooriate kriitika. Selle ajajärgu kodanlikest teooriatest olid põllumajanduse arenemise küsimuses kõige laiemalt esindatud 1) põllumajanduse "mittekapitalistliku" evolutsiooni teooria ja 2) väiketootmise "püsivuse" teooria. Sisuliselt on need "teooriad" välja mõeldud ühe ja sama eesmärgi taotlemiseks, s. o. teravnevate klassivastuolude summutamiseks ja majandusliku ebavõrdsuse kasvu varjamiseks. Neist esimene ("mittekapitalistliku" evolutsiooni) teooria oli kodanlike professorite - Gimmeri, Bulgakovi jt. - määratu suure enamiku teooria. Selle teooria järgi pidi XX sajandi põllumajandus olema minetanud oma kapitalistliku iseloomu. "Mittekapitalistliku" evolutsiooni teooria seisnes väites, et põllumajanduses on enamik farmidest (nn. perekonnafarmid) rajatud isiklikule tööle, et just kõrgema arengutasemega piirkondades põllumajanduslik kapitalism hävineb, tootmine killuneb ja muutub väiketootmiseks.

Ülalnimetatud kodanlikud teadlased otsustasid sel juhul kapitalismi üle põllumajanduses andmete alusel, mis näitavad farmide suurust maa-ala järgi. Oma töödes tõestas Lenin, et seda laadi andmed ei näita kaugeltki mitte alati ja otseselt majapidamise kapitalistlikku iseloomu. Andmed tootmise tegeliku mahu-, kaubatoodangu ja palgatöö kohta on selles suhtes võrratult suurema tõendusjõuga.

Väiketootmise "püsivuse" teooria kaitsjatena esinesid David, Bulgakov, Herz, Tšernov jt. kodanlikud teadlased. Tuginedes puhtempiiriliselt rohkearvuliste väiketootjate säilimise ning põllumajandusliku tootmise aeglasema kontsentreerumise faktile (võrreldes tööstusega), püüdsid eelnimetatud teadlased tõestada väikemajapidamise "püsivust" ja eeliseid suurmajapidamisega võrreldes. Nende väikekodanlike oportunistlike teoretikute peamine viga seisnes kodanliku statistika andmete ebateaduslikus kasutamises, mille tõttu nad

ei näinud põllumajanduse intensiivistamise protsessi. Just siin, tähendas Lenin, ongi üks peamisi allikaid, millest tulevad kõik kodanliku agraarteooria eksimused "isiklikule tööle rajatud" väikemajapidamise küsimuses. Unustatakse see "pisi-asi", et põllumajanduse tehnilistest iseärasustest tingituna viib tema intensiivistamise protsess väga sageli majapidamise ulatuse suurenemisele, kusjuures ettevõtetes haritava maa pindala keskmine suurus (nagu me nägime eespool) samaaegselt väheneb.

Väiketalumajandite nn. "püsivuse" küsimuse põhjuste teadusliku seletuse on andnud Lenin, Kautsky jt. Nad tõestasid, et põllumajanduses esinev väiketootmise "püsivus" ei sõltu sugugi tehnilisest ratsionaalsusest, vaid peamiselt väiketalupidajate ülemäärastest jõupingutustest ja elutarviduste tase-
me tegelikust alandamisest, võrreldes palgatöölisega. Pole raske mõista, et selline "püsivus" on halvem igasugusest püsima-
tusest.

Kapitalistliku agraar-evolutsiooni kaasaegse reformi teooriast. Masinalise suurtootmise edusammud kaasaegses põllu-
majanduses on sundinud tänapäeva kodanlikke majandusteadlasi revideerima omaenda agraarteooria seniseid aluseid.

Masinalisele suurtootmisele üleminekuga on põllumajandus-
likes ettevõtetes tugevasti kasvanud kapitali miinimum, mis on vajalik selleks, et majandamine oleks tasuv. Seoses sellega on lääneriikides tehtud palju uurimusi tehnika jt. vahendite rakendamise tasuvusest eri suurusega majapidamistes. Ajakirja "Reinisches Bauernzeitung" andmetel läheb näiteks tootmise täielik mehhaniseerimine, arvutatuna ühe hektari kohta, majandites suurusega 100 hektarit maksma umbes 700 lääne-saksa marka, majandites suurusega 10 hektarit 1900 marka ja 5 hektarit - 3500 marka ehk viis korda rohkem kui 100-hektarises majandis.

Põllumajandusettevõtete moderniseerimist ja tootmise kontsentreerimist ning intensiivistamist pole võimalik kapitalismi tingimustes teisiti läbi viia kui ainult kesk- ja väiketalurahva laostamise arvel. Et leida õigustust väike- ja keskmise suurusega põllumajandusettevõtete likvideerimiseks, on kodanlikud teadlased kapitalistliku põllumajanduse

jaaks välja töötanud nn. ettevõtete "täiuslikkuse" ehk "vastavuse" teooria. Selle teooria kohaselt osa farme (s. o. niisugused, kus tulu aastas on alla 2500 dollari) polegi nn. perekonnafarmid ja seepärast pole vaja nendega üldse arvestada.

Selle teooria pooldajad USA-s loevad tõelisteks "perekonnafarmideks" ainult "täiuslikke" ehk kapitalismi konkurentsi tingimustele "vastavuses" olevaid käitisi. Kõik teised "mittevastavuses" olevad ettevõtted kuuluvad nende arvates likvideerimisele.

Ettevõtete "täiuslikkuse" doktriin on laialt levinud isegi farmerite hulgas. Arvatakse, et pole olemas niisugust seadusandlust, mis oleks ühteviisi kasulik kõigile farmeritele.

Vastupidiselt eeltoodule väidavad mõned teadlased, et USA põllumajanduses pole toimunud mingeid erilisi muutusi. "Perekonnafarmid" on tänapäeval valdavaks niisamuti, nagu nad olid 40 aastat tagasi. Tegelikult, nagu näitavad statistika andmed, valitsevad USA põllumajanduses nii arvult kui ka tootmise mahult ettevõtted, kus perekonna tööjõud teostab vähem kui pool farmi tööd.

Et päästa kapitalismimaade nn. vaba eraettevõtlikku põllumajandust ummikust, milleni ta on jõudnud tänapäeval, on Lääne-Euroopas, USA-s, Kanadas jt. maades välja töötatud ulatuslikud põllumajanduse ümberkujundamise programmid. Kaasaegse kapitalistliku põllumajanduse moderniseerimise plaanile on antud nimeks "agraarstruktuuri reform". Selle nimel võetakse neis riikides vastu mitmesuguseid seadusi, nagu põllumajanduse "ratsionaliseerimise" kava (Rootsis), "grüne" plaan (Lääne-Saksamaal), "põllumajandusliku orientatsiooni" seadus (Prantsusmaal) jne.

5. AGRAARSUHTED (järg)

§ 14. Sotsialistlik agrarsuhete süsteem

Põllumajanduse kapitalistliku süsteemi juurest peame nüüd siirduma sotsialistliku süsteemi juurde. Enne kui asuda juba väljakujunenud sotsialistlike agrarsuhete iseloomustamisele, tuleb selgitada küsimus, kas sotsialismi ehitamine põllumajanduses peab toimuma, erinevalt tööstusest, ilmtingimata kahe sektori - kooperatiivse ja riikliku - kaudu või on see võimalik ka ühtses vormis.

Sel küsimusel on agrarteoorias kardinaalne tähtsus põllumajanduse ajaloolise arengu mõistmiseks.

Marksism-leninism õpetab, et põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine kapitali mõjusfäärist vabanenud maades ei pea toimuma kõikjal üht ja sama teed mööda. See tee, mille näitas kätte Lenin kooperatsiooniplaanis, oli ainuõige tee niisugustele maadele, kus sotsialistlik revolutsioon küpses talumajandusliku kapitalismi rüpes. Tänapäeval, seoses põllumajanduse siirdumisega masinalise suurtootmise staadiumi, on võimalik palju kiiremini üle minna sotsialismile.

Põllumajanduse sotsialistliku ümberkorraldamise võimalikud teed. Sotsialistlikule suurtootmisele üleminek võib toimuda põllumajanduses kahesuguselt: evolutsioonilisel teel, s. o. vanade põllumajandusvormide järkjärgulise ümberkujundamisega uuteks vormideks, ja revolutsioonilisel teel.

Esimesel juhul on agrarsuhete arenemise peamiseks siuks talumajanduse järkjärguline ümberkujundamine sotsialistlikuks suurtootmiseks koopereerimise teel. Talumajanduse ülekasvamine sotsialistlikuks suurtootmiseks kulgeb sel puhul suhteliselt aeglaselt. Selle protsessiga kaasneb üheaegselt

eeltooduga osaline riiklike sotsialistlike ettevõtete loomine suurmaaomanikelt ja kapitalistidelt eksproprieeritud maa- valduste ning muude põhiliste tootmisvahendite baasil. Nii kujunevad kahesugused sotsialistlike ettevõtete vormid.

Sotsialismi ehitamine põllumajanduses kulgeb seda teed mööda neis ajaloolistes tingimustes, kus valitsevaks on talumajanduslik kapitalism, s. o. seal, kus sotsialismile üleminek toimub kapitalismi manufaktuursest staadiumist. Talumajanduse ülekasvamine sotsialistlikuks suurtootmiseks evolutsioonilisel teel on iseloomulik tänapäeval kõigile sotsialismi ehitavatele maadele.

Põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine revolutsioonilisel teel võib toimuda üksnes neis tingimustes, kus põllumajanduslik kapitalism on oma arenemises jõudnud masinalise suurtootmise staadiumi. Sel puhul talumajandus (väiketootmine) puudub kas täielikult või esineb niivõrd vähesel määral, et tal ei ole sotsialismi ehitamises otsustavat tähtsust. Kapitalistlik suurtootmine asendatakse siin samuti nagu tööstuses suurte natsionaliseeritud sotsialistlike ettevõtetega. Selleks on vaja peale majanduslike tingimuste ka veel vastavate poliitiliste ja ideoloogiliste tingimuste olemasolu. Mis puutub sellal veel säilinud väikeettevõtetesse (nn. kääbusmajanditesse), siis nendes töötavate "talupoegade" üleminek riiklike sotsialistlike ettevõtete tööliste seisundisse on nende materiaalse ja kultuurilise olukorra parandamise seisukohalt progressiivne nähtus. Tänapäeval puudub maailma põllumajanduses sotsialismi ehitamise niisugune näide. Seepärast võime näidata seda kui sotsialismi ehitamise võimalikku teed. Kui selleks tekib mõnedes maades objektiivne võimalus, siis on mõeldav, et niisuguses olukorras kujuneb ainult üks sotsialistliku omandi vorm, s. o. üldrahvalik (riiklik) sotsialistlik omand. Ühiskondlik (kapitalistlik) omand muutub riigi kontrolli all ühekorraga üldrahvalikuks sotsialistlikuks omandiks. Kõik see omakorda lühendab kommunismi ehitamise kahe etapi vajalikkust. Sotsialistlikud tootmissuhted võivad sel puhul väga kiiresti üle kasvada kommunistlikeks suheteks.

Sotsialistlikud agraarsuhted. Sotsialistlike agraarsuhe-

te majanduslikuks aluseks on maa ja teiste põhiliste tootmisvahendite ühiskondlik omand. Tootmisvahendite ühiskondlik omand on aluseks uute töösuhete kujundamisele tootmises. Uued töösuhted väljenduvad ekspluateerimisest vabade töötajate võrdõiguslikus koostöös ja vastastikusel kasusaamises.

Tootmisvahendite ühiskondlik omand võib esineda, olenevalt nende ühiskonnastamise astmest, mitmesugustes erivormides. Peamiselt esineb kaks omandivormi. Need on riiklik ehk üldrahvalik ja kooperatiivne ehk grupiline omand. Kui riiklik omand kuulub kogu rahvale, siis kooperatiivse omandi valdajateks seevastu on põllumajandustöötajate regionaalsed rühmitused.

Sotsialistliku omandi kahe vormi olemasolu põllumajanduses määrab ära kaht tüüpi sotsialistlike ettevõtete eksisteerimise. Üldrahvalikku (riiklikku) omandit esindavad riiklikud põllumajandusettevõtted, mida sotsialistlik riik organiseerib ühel osal endistest mõisamaadest, samuti riigifondi vabadel maal ja hilisemal perioodil ka osaliselt kooperatiivse sektori baasil. Niisugusteks ettevõteteks on NSV Liidus sovhoosid (nimetus tuleb kahe venekeelse sõna "СОВЕТСКОЕ ХОЗЯЙСТВО" lühendist "СОХОЗ"), rahvademokraatiamaades riigimajand, rahvamõis jne.

Sovhoos (riigimajand) kui juhtiv sotsialistliku ettevõtte vorm. Sovhoos on sotsialistlik põllumajanduslik suurettevõtte, kus nii tootmisvahendid kui ka kogu saadav toodang kuulub riigile. Sovhooside tähtsus on suur. Nad pole mitte ainult teravilja, kartuli, köögivilja, liha, piima ja teiste põllumajandussaaduste tootmise suurteks ettevõteteks, vaid ka sotsialistliku majandamise eeskujuks kogu töötavale talurahvale. Peale selle osutasid sovhoosid põllumajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise perioodil koopereerunud talupoegadele ka tõhusat majanduslikku abi. Nad varustasid talupoegi sordiseemnega, tülloomadega, tehnikaga ja muude vahenditega.

Oma arenemise algaastail olid sovhoosid NSV Liidus täielikult riigi eelarvel. Et selline majanduslik kord andis võimaluse ebaperemehelikult suhtuda riigi varasse ja aheldas töötajate kohapealset initsiatiivi, siis hiljem loobuti sellest korrast. Alates 1921. aastast viidi sovhoosid isemajanda-

misele. Isemajandamine seab ettevõtte finants-majandusliku olukorra otsesesse sõltuvusse plaani täitmisest; üheaegselt sellega loob ta tingimused töötajate materiaalse huvi tõstmiseks plaani täitmise, omahinna alandamise ja akumulatsiooni suurendamise vastu.

NSV Liidus on rakendatud mitmeid tähtsaid abinõusid isemajandamise tugevdamiseks (dotatsioonide ärakaotamine 1954. a., hinnasüsteemi täiustamine, direktori ja töötajate õiguste laiendamine ettevõtte majandamisel jne.). Tänu sellele on paljud sovhoosid tegelikult muutunud sotsialistlikeks põllumajanduslikeks musterettevõteteks maal.

Riiklikus sektoris on peale tootmisettevõtete ajalooliselt väljapaistvat osa etendanud ka tootmisalase teenindamise ettevõtted - masina-traktorijaamad. Masina-traktorijaamad (MTJ-d) on riiklikud ettevõtted, mis loodi sotsialismi ehitamise teatud etapil kooperatiivse sektori tootmisalaseks teenindamiseks. Tõid tehti kooperatiividele (kolhoosidele) masina-traktorijaamade poolt lepingute alusel, riigile kuuluvate tootmisvahenditega. Oma aja kohta oli see ettevõtte vorm progressiivne. Masina-traktorijaamade loomine vastas nii riigi kui ka kollektiivmajandite ühistele huvidele. Masina-traktorijaamade kaudu tugevdas sotsialistlik riik töölisklassi ja talurahva liitu ning tööstuse ja põllumajanduse vahelisi suhteid.

Teiseks ettevõtte tüübiks on kollektiivmajandid, s. o. kooperatiivset (grupulist) omandit esindavad sotsialistlikud käitised. Nende käitiste hulka kuuluvad NSV Liidus kolhoosid ("КОЛЛЕКТИВНОЕ ХОЗЯЙСТВО", lühendatult "колхоз"), rahvademokraatiamaaades tootmiskooperatiivid, Rahva-Hiinas kommuunid.

Kollektiivmajandid (kolhoosid). Kui riiklikud ettevõtted on oma põhiolemuselt enam-vähem ühetüübilised, siis kollektiivmajandid on mitmesuguse arenemisastmega. Selle ettevõtte tüübi puhul esineb kolm alltüüpi: ühise maaharimise ühistu, põllumajanduslik artell ja kommuun.

Kollektiivmajandi madalaimaks vormiks on ühise maaharimise ühistu (1. alltüüp). Kuigi selle ettevõtte vormi (alltüübi) puhul esineb tootmisvahendite ühine kasutamine, on nende ühiskonnastamise aste erisugune. Olenevalt tootmis-

vahendite ühiskonnastamise astmest võib eristada maaharimisühistu piirides kolme ettevõtte rühma.

Esimesse rühma kuuluvates majandites on ühistatud ainult töö üksikute põllumajanduslike tööde (peamiselt põllutööde) tegemiseks maatükkidel, mis on ühistu iga liikme omandiks. Talupoja eraomandiks on samuti produktiivkari, tööloomad ja põllumajanduslik tehnika (masinad, tööriistad jne.). Niisuguseid lihtsamaid kollektiivmajandi vorme esineb rahvademokraatiamaades. Neid nimetatakse I astme tootmiskooperatiivideks.

Teise rühma majanditele on iseloomulikuks tunnuseks ühistatud maa ja tööjõu ühine kasutamine. Tööloomad ja põllumajanduslik tehnika on samal ajal talupoja eraomandiks. See ettevõtte vorm (ühise maaharimise ühistu) oli domineeriv NSV Liidus põllumajanduse kollektiviseerimise algperioodil, s. o. 30-ndatel aastatel.

Kolmanda rühma majandites on ühistatud põllumajanduslik tehnika, tööloomad ja töö. Kuigi maa jääb ühistu liikmete eraomandiks, on see ühendatud ühtsesse massiivi. Saaduste põhiline osa (70-75%) jaotatakse rahvademokraatiamaades selles majandite rühmas (II astme tootmiskooperatiivides) tehtud töö järgi. Ülejäänud väiksem osa saadustest jaotatakse kooperatiivile antud maa suuruse järgi.

Ühise maaharimise ühistu (rahvademokraatiamaades I ja II astme tootmiskooperatiiv) on etendanud kõigis sotsialismi ehitavates maades suurt osa talupoegade kaasatõmbamisel suurele ühismajapidamisele. Põllumajanduse evolutsiooniprotsessis on nad üleminekuvormiks teistele, kõrgema astme tootmiskooperatiividele.

Tootlike jõudude kaasaegse taseme puhul on tootmisalase kooperaerimise kõrgemaks astmeks põllumajandusliku artelli vorm (2. alltüüp). Seda tüüpi ettevõtte baseerub peamiselt ühismajapidamisel, kusjuures igal kooperatiivi perel (või liikmel) on õigus omada isiklikku abimajapidamist. Põhilise sissetuleku saavad artelli (kooperatiivi) liikmed ühismajapidamisest vastavalt tehtud tööle.

Rahvademokraatiamaades vastab põllumajandusliku artelli vormile III astme tootmiskooperatiiv. Tšehhoslovakkia Sotsialistlikus Vabariigis kuulub siia kaks rühma majandeid - III

ja IV astme tootmiskooperatiivid. Mõlemas rühmas on ühistatud küll kõik põhilised tootmisvahendid, kuid III astme tootmis-kooperatiivis säilib veel maa eraomand. Seetõttu jaotatakse väike osa tuludest (10-15%) kooperatiivile antud maa suuruse järgi. Põllumajandusliku artelli põhitüübile vastab Tšehhoslovakkias IV astme kooperatiiv.

Põllumajanduslik artell on tänapäeval kõige laialdasemalt levinud sotsialistliku ettevõtte vorm. Tema ulatuslikku levikut põhjendatakse sellega, et artellivorm vastab täielikult tootlike jõudude kaasaegsele arengutasemele.

Sotsialistlike agraarsuhete arengu seisukohalt vaadatuna on koopereerimise kõrgeimaks astmeks üldse põllumajandusliku kommuuni vorm (3. alltüüp). See ettevõtte vorm esines NSV Liidus paralleelselt teiste vormidega kollektiviseerimise algperioodil. Põllumajanduslikes kommunistides ühistati täielikult kõik tootmisvahendid. Et kommuuni kui majandi vorm oli vastuolus tootlike jõudude arengutasemega, siis hiljem reorganiseeriti kommuunid põllumajanduslikeks artellideks.

Omapärased ettevõtte vormid on Rahva-Hiinas ja Jugoslaavias. Alustanud sotsialismi ülesehitamist maal kooperatiivide madalamatest vormidest, on tänapäeva Rahva-Hiinas kujunenud valitsevaks suured põllumajanduse ja tööstusettevõtete segakäitised, mida nimetatakse rahvakommuunideks.

Sellised põllumajanduslik-tööstuslikud tootmiskoondised on organiseeritud riikliku omandi baasil ka Jugoslaavias. Neis on põllumajanduslik tootmine tööstuslike ja põllumajanduslike ettevõtete tegevuse ratsionaalse koopereerimise kaudu tihe-
dalt läbi põimunud põllumajandustoodangu ümbertöötamisega ja selle realiseerimisega. Üksikud agraar-industriaalkoondised on organiseeritud ka NSV Liidus.

Sotsialistlike ettevõtete ühtsus ja nende erinevused.
Sovhoose ja kolhoose võib iseloomustada järgmiste ühiste alustega: esiteks, nad on sotsialistlikku tüüpi põllumajandus-
ettevõtted. Tootmine on neis organiseeritud kollektiivse töö ja tootmisvahendite sotsialistliku omandi alusel.

Teiseks, iga sotsialistliku ettevõtte (sovhoosi, kolhoosi) majanduslik tegevus toimub ühtse rahvamajandusplaani alusel. Sovhoosid ja kolhoosid on seega sotsialistliku põllu-

majanduse lahutamatu koostisosa. Nende tegevus on suunatud riigi ühiskondliku rikkuse igakülgssele suurendamisele.

Kolmandaks, iga sotsialistlik ettevõtte organiseerib tootmist isemajandamise kui sotsialistliku majandamise tähtsaima meetodi abil. Üheaegselt sellega rakendatakse nii sovhoosides kui ka kolhoosides sotsialistliku jaotamise põhimõtet: "igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi".

Sotsialistlikel ettevõtetel on samal ajal ka mitmeid olulisi erinevusi. Erinevused tulenevad sellest, et sotsialistlikud ettevõtted esinevad mitte üldiselt, vaid teatud kindlas vormis.

Esimene erinevus on see, et riiklikud ettevõtted (sovhoosid) majandavad tootmisvahendite sotsialistlikul (üldrahvalikul) omandil, mille ühiskonnastamise aste ja tootmise organiseerimise tase on kõrgemad kui kollektiivmajandites.

Teine erinevus seisneb selles, et riigimajandi toodang, mida jaotab vahetult riik, kuulub otseselt kogu rahvale. Kooperatiivse ettevõtte toodang aga on kollektiivne omand, mida ta jaotab iseseisvalt põhikirja järgi sotsialistliku riigi poolt reglementeeritud seaduste piires.

Kolmas erinevus: sovhoose juhib otseselt riik sel'eks määratud esindajate kaudu. Kolhoosis on aga kõrgeimaks võimuorganiks kollektiivi liikmete üldkoosolek (suuremas ettevõttes võib seda osaliselt asendada ka volinike koosolek, kelle koosseis valitakse tootmisüksustes).

Neljas erinevus väljendub selles, et riiklikes ettevõtetes toimub kogu töö riigi poolt palgatud alaliste ja ajutiste töötajate, samuti spetsialistide ja juhtiva kaadri poolt korra järgi, mis on ette nähtud ülaltpoolt.

Kollektiivmajandites täidetakse aga põhilised tööd majandi liikmete poolt, kes ise kehtestavad töömiinimumi, mille peab iga töövõimeline kolhoosi (või kooperatiivi) liige välja töötama. Töökorralduse ja töönormid kehtestab kooperatiivi kõrgeim võimuorgan (üldkoosolek või selleks valitud esindajad).

Viies erinevus: riigimajandi töötajad (töölised ja teenistujad) saavad töötasu palga vormis, mis kehtestatakse ühe-

sugustel alustel kogu riiklike põllumajanduslike ettevõtete süsteemi ulatuses.

Kollektiivmajandites hüvitatakse aga töö tulude jaotamise vormis. Et tulude kujunemiseks puuduvad veel kaasajal ühesugused tingimused kogu kolhoositootmise ulatuses, siis kujuneb suuresti erinevaks ka töötasu tase.

Eltoodud erinevused riiklike- ja kollektiivmajandite vahel on üleminev nähtus. Nad eksisteerivad ainult kaasaja sotsialistlike tootmissuhete raamides. Nii kuidas arenevad tootlikud jõud, toimub edasiselt nende kahe ettevõtte vormi lähendamine üksteisele.

§ 15. Agraarsuhete arenemisest NSV Liidus

Agraarsuhete edasiarendamisel on NLKP programmis kindlaks määratud käesoleva etapi põhiülesandena tagada nõukogude küla järkjärguline üleminek kommunistlikele ühiskondlikele suhetele ja likvideerida põhiliselt erinevused linna ja maa vahel.

Küla edasiliikumine kommunismile ja ühiskondlike suhete ümberkorraldamine maal toimub kahe põhilise sotsialistliku põllumajandusettevõtte vormi, nimelt kolhooside ja sovhooside arenemise ja täiustamise teel. Nii kolhoosid kui ka sovhoosid pole veel ammandanud oma võimalusi tootlike jõudude edasiseks arenemiseks ja tootmise ühiskonnastamise taseme tõstmiseks.

Põllumajandusliku tootmise kolhoosivorm vastab täielikult tootlike jõudude praegusele tasemele, võimaldab efektiivselt rakendada uut tehnikat ja teaduse saavutusi, ratsionaalselt kasutada tööjõuressursse. NLKP programmis öeldakse, et kolhoos kui ühiskondlik majandivorm tagab tootmise juhtimise kolhoosnikute endi poolt, nende loova initsiatiivi arendamise, kolhoosnikute kasvatamise kommunismi vaimus. Ühendades õigesti talupoegade isiklikud huvid üldrahvalike huvidega, avab kolhoos laialdased võimalused kolhoosnikute sissetulekute suurendamiseks ja nende heaolu parandamiseks tööviljakuse tõusu alusel.

Erinevalt kolhoosidest on sovhoosid sotsialistlike majandite täiuslikumaks vormiks nii tootmise ühiskonnastamise taseme kui ka organiseerimise poolest. Sovhoosid peavad olema kolhoosidele eeskujuks ühiskondliku tootmise eesrindlike, teaduslikult põhjendatud, majanduslikult kasulike meetodite rakendamisel, kultuuri ja tööviljakuse tõstmisel. Kuigi sovhoosid etendavad juhtivat osa sotsialistlike ettevõtete süsteemis, arenevad ja täiustuvad samal ajal ka sovhoosisisesed suhted, tõmmatakse töötajad aktiivsemalt kaasa nii planeerimisele kui ka tootmise vahetule juhtimisele demokraatlikel alustel.

Nõukogude küla ühiskondlike suhete ümberkorraldamise majanduslikuks aluseks on kolhoosliku omandi järkjärguline lähendamine üldrahvalikule omandile ja tulevikus temaga ühtesulamine ühtseks kommunistlikuks omandiks. Selle protsessi peamisteks teedeks on:

- 1) tootmise ühiskonnastamise astme tõstmine kolhooside jagamatute fondide kasvu alusel;
- 2) isikliku abimajapidamise väljasuremine kolhooside ühiskondliku tootmise tõusu baasil;
- 3) kolhoosidevaheliste tootmissidemete ja mitmesuguste koostöövormide arenemine kolhooside ning riiklike ettevõtete vahel;
- 4) kolhooside jaotussuhete lähendamine riiklikes ettevõtetes väljakujunenud jaotussuhetele.

Peamiseks vormiks, milles on väljendatud kolhooslik omand, on jagamatud fondid, mis hõlmavad kolhooside kõiki tootmisvahendeid (tehnikat, ehitusi, loomi jne.). Need fondid ei kuulu jaotamisele artelli liikmete vahel ja on kolhoosliku omandi selliseks osaks, mis oma olemuselt on kõige lähedasem ühiskondlikule omandile. Just seepärast on jagamatute fondide kasv ning areng kolhooslik-kooperatiivse ja riikliku omandi läherdamise ning tulevikus nende ühtseks kommunistlikuks omandiks ühtesulamise aluseks.

Tähtsaks sammuks teel kommunismile on majanduslike suhete iseloomu muutmine põllumajandusettevõtete ja riigi vahel. NSV Liidu viimase kümne aasta (1954–1963) kogemused näitavad, et selles suhtes on toimunud suured muutused. Neist tähtsama-

teks on kolhoosidele ja sovhoosidele antav materiaalne ja tehniline abi, põllumajandusettevõtete tugevdamine kvalifitseeritud kaadriga ja põllumajanduse arendamise organisatsiooniliste ning majanduslike küsimuste lahendamine.

Erakordselt tähtis samm põllumajanduse arendamisel oli kolhooside tootmistehnilise teenindamise reorganiseerimine, põllumajandussaaduste hindade taseme tõstmine, uue planeerimiskorra sisseseadmine ja abinõude rakendamine kolhoosnikute ning sovhoositöötajate materiaalse huvi tõstmiseks tootmise kasvu vastu.

Pole kahtlust, et edaspidi vastavalt sellele, kuidas kasvab tööstuse võimsus, rakendab Nõukogude riik põllumajanduse suhtes veelgi radikaalsemaid abinõusid. Nii on käesoleval etapil NSV Liidus päevakorras keemiatööstuse forsseerimine põllumajanduse jaoks, kapitaal mahutuste ulatuslikum rakendamine irrigatsiooni- ja melioratsioonitööde tegemiseks meie maa kõige erinevamate piirkondades jt. probleemid.

Koos tootlike jõudude arenemisega kasvab ka ühiskondliku tootmise kontsentratsioon. Aeg-ajalt tekib majanduslik vajadus ka tootmise kontsentreerimiseks tsentraliseerimise, s. o. ettevõtete ühendamise kaudu. Põllumajandusettevõtete suurendamine on ajalooliselt tingitud protsess, millel on objektiivse majandusseaduse iseloom. Igale tootlike jõudude arenguetapile peab vastama põllumajanduslike ettevõtete teatud optimaalne suurus, mille ületamine halvendab juhtimist ja mõjutab negatiivselt majandusliku tegevuse efektiivsust.

Ühiskondlike suhete ümberkorraldamise üks tähtsamaid vorme maal on nii kolhooside ja sovhooside omavaheliste kui ka kohalike tööstusettevõtetega majanduslike sidemete loomine, mis tähendab majanduse ühiskonnastamise protsessi väljajõudmist üksikute kolhooside raamidest. Kolhoosidevaheliste tootmissidemete olemus selles seisnebki, et nad võimaldavad efektiivsemalt lahendada mitmesuguseid majanduslikke küsimusi, mis käivad üle jõu või mida pole ratsionaalne lahendada üksikutes majandites.

NLKP programmis öeldakse, et on tarvis soodustada kolhoosidevaheliste ettevõtete, kultuuri- ja elukondlike asutuste, riiklik-kolhooslike elektrijaamade ühist rajamist, sel-

liste ettevõtete ühist rajamist, mis on mõeldud põllumajandus-
saaduste esmaseks töötlemiseks, säilitamiseks ja transporti-
miseks, mitmesuguste ehitustööde tegemiseks, ehitusmaterja-
lide, ehituskonstruksioonide tootmiseks jne.

On tarvis tugevdada kolhooside ja sovhooside tootmissi-
demeid kohalike tööstusettevõtetega ning luua selle baasil
ühiselt kolhoosidevahelised tootmisettevõtted, samuti ka
kultuurilise ja elutarbelise teenindamise asutused. Erilist
tähelepanu tuleks pöörata kolhoosidevaheliste ehitusorgani-
satsioonide tugevdamisele ja edasiarendamisele.

Programmis märgitakse, et vastavalt majanduslikule ots-
tarbekohasusele tekivad järk-järgult agraar-industriaalkoondi-
sed, kus põllumajandus on orgaaniliselt ühendatud põllumajan-
dussaaduste tööstusliku töötlemisega, kusjuures põllumajandus-
likud tööstusettevõtted on ratsionaalselt spetsialiseeritud
ja koopereeritud.

Nende tootmiskeskuste ümber grupeerub maaelanikkond,
koonduvad põllumajandusliku tootmise spetsialistid ja kvali-
fitseeritud töölised. Kõik see nõuab, et ehitataks ka uut
tüüpi heakorrastatud elamuid, kus oleks veevõrk, kanalisatsi-
oon ja telefon. Samuti nähakse programmis ette vastavate
kommunaal-kultuuriliste ja elutarbeliste ning meditsiinilise
teenindamise asutuste loomist, et kõik kolhoosnikud võiksid
nagu linnatöölisedki kasutada pagaritööstuse saadusi, söök-
laid, pesukodasid, lastesõimi ja -aedu, klubisid, raamatu-
kogusid ja staadione.

Seega kujunevad kolhoosikülad järk-järgult agraar-indust-
riaalkeskuste baasil suurteks linnatüüpi asulateks, millega
luuakse ühtlasi ka vajalikud sotsiaalmajanduslikud eeldused
kolhooslii-kooperatiivse omandi muutmiseks kommunistlikuks
omandiks, sovhooside ja kolhooside ümberkujundamiseks kom-
munistlikku tüüpi ettevõteteks ning oluliste erinevuste kao-
tamiseks linna ja maa vahel.

Koos ühiskondliku tootmise arenemise ja kolhoosliku
omandi lähenemisega üldrahvalikule omandile muutuvad ka prae-
gused jäotus- ja vahetussuhted. Ühiskondliku produkti jaota-
mise, töö organiseerimise ja -tasustamise sotsialistlikud
printsipiidid kolhoosides lähenevad riiklikes ettevõtetes välja-
kujunenud vormidele.

Erinevalt sovhoosidest ei reguleerita ega garanteerita kolhoosides isikliku tarbimisfondi suurust tsentraliseeritud korras, need fondid kujunevad igas üksikus kolhoosis sõltuvalt majandi arengu üldisest tasemest, akumulatsioonist ja tarbimise proportsioonidest tulude jaotamisel.

Olenevalt sellest, mil määral kolhoosid oma majanduslike tingimuste poolest tõusevad samale tasemele üldrahvalike põllumajanduslike ettevõtetega, lähenevad nii kolhoosnikutele töö eest tasumine kui ka kõik sotsiaalkindlustusalased väljamaksud (pensionid, puhkused jne.) tasemele ja normidele, mis on välja kujunenud riiklikes ettevõtetes. Et tõsta töötasustamine kolhoosides riiklike ettevõtetega samale tasemele, näeb partei programm ette kolhoosnikute sissetulekute kiirema kasvu kui töölistel. Nii kasvavad ühe maatöötaja reaaltulud 20 aasta jooksul rohkem kui neljakordseks, tööliste ja teenistujate reaaltulud aga suurenevad sama perioodi jooksul umbes kolm kuni kolm ja pool korda.

§ 16. Agraarsuhetest Eestis

Agraarsuhete kohta antud ülevaade pole täielik, kui jätta selgitamata Eestis valitsenud agraarsuhete iseloom ja nende erinevused üksikutel arenguetappidel.

Maaomandi vormid revolutsioonieelses Eestis. Suure Sotsialistliku Revolutsiooni eelses Eestis olid peamiseks maa valdajateks mõisnikud. Kogu kasutatavast maafondist (4 189 000 hektarit) kuulus rohkem kui pool (58%) suurmajapidamistele (mõisatele). Eraomandi alusel kuulus sellest (s. o. 2 428 000 hektarit) omakorda mõisnikele neli viiendikku (80,9%) ja ainult üks viiendik riigile ning mitmesugustele muudele asustele.

Mõisnikele kuuluvast suurmaaomandist kasutasid talupojad rendisuhete alusel 557 000 hektarit (23%). Rendimajandite koguarv ulatus 23 000-ni, neist umbes üks kolmandik olid rendikohad maa suurusega kuni 10 hektarit. Teine osa talurahvast, kelle valduses oli umbes kolm neljandikku (76%) talupoegadele kuuluvast maast, olid iseseisvad maaomanikud.

Kokkuvõtliku ülevaate maaomandi vormidest ja maa kasutamise viisidest saame tabelist 4.

Tabel 4

Maaomandi ja selle kasutamise vormid revolutsioonieelses Eestis

Näitajad	Majandite arv	Maafond (tuh. ha)		Maakasutamise osatähtsus kogu maafondis (%)	Majandi keskmine suurus (ha)
		kokku	s. h. põllumajanduslik maa		
I. <u>Suurmaaomand</u>	1149	2428,1	1158,5	58,0	2113
sellest kasutati:					
mõisamajapidamistena	1149	1871,1	687,7	77,0	1628
rendimajanditena	23023	557,0	471,8	23,0	24
II. <u>Väikemaaomand</u>					
ostutalud	51640	1761,0	1558,5	42,0	34
Maafond kokku	-	4189,1	2717,0	100,0	-

Lähteandmed: R. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tln. 1957., lk. 61.

Eraomandile rajatud talupoeglik majapidamine tekkis Eestis alates möödunud sajandi 60-70-ndaist aastaist mõisnikelt talumaade väljaostu teel. 1918. aastaks oli Eestis kujunenud juba 51 640 maaomanikku, kellele kuulus 1 761 000 hektarit ehk 42 protsenti kogu kasutatavast maafondist. Enamik maaomanikke oli seda vaid nimeliselt, sest neile kuuluvatel majanditel lasus sel ajal võrdlemisi suur võlakoorem.

Talupoegade maavaldus revolutsioonieelses Eestis oli ebavõrdne ja tal oli ilmselt klassiiseloos.

Ettevõtete põhivormid (tüübid) kodanlikus Eestis. Kodanlikus Eestis olid esindatud põhiliselt kõik kapitalismile omaised majandi tüübid: tölismajand, talumajand ja kapitalistlik majand.

Töölismajandi (I tüüp) hulka kuulusid kodanliku Eesti tingimustes peamiselt 1-10 hektari suurused majandid. Nende osatähtsus oli 1929. a. põllumajandusloenduse andmeil talumajandite üldarvus üks kolmandik (33,8%). Kogu põllumajandusliku maa pindalast kuulus neile seejuures ainult üks kümnendik. Selle ettevõtte tüübi esindajatest moodustasid enamiku 1-5-hektarised partsellkäitised (1. alltüüp). Töö oma majapidamises ei olnud sellesse rühma kuuluvate talupoegade enamikule peamiseks tuluallikaks. Oma sotsiaalse seisundi poolest maaelanikkonna klassistruktuuris külgnes partselltalupoegade rühm otseselt maaproletariaadiga.

Töölismajandi hulka kuulusid suures enamikus ka 5-10-hektarised kääbuskäitised (2. alltüüp). Kuigi põllutöö esines neis peatööna, oli sellele majandite rühmale iseloomulik see, et majandist saadud sissetulekud ei võimaldanud äraelamist kõigile perekonnaliikmetele. Vajalike elatusvahendite hankimiseks oli osa neist sunnitud müüma oma tööjõudu väljaspool oma majandit. Seetõttu olid need ettevõtted enamasti töökahte andjad kapitalistlikele ettevõtetele.

Talumajand (II tüüp) esines kodanliku Eesti põllumajanduses suhteliselt kõige rohkearvulisemalt - 44,4 protsenti majandite üldarvust. Talumajanditele kuulus kogu maast umbes kaks viiendikku (41,2%). Erinevalt töölismajanditest moodustas sellesse rühma kuuluvate talupoegade isiklikule tööle rajanev eramajapidamine tema perekonna ülalpidamise peamise allika. Kodanliku Eesti tingimustes kuulus talumajandite hulka põhiliselt 10-20-hektarine väikekäitis ja 20-30-hektarine keskkäitis (nn. normaaltalund).

Väikekäitised (1. alltüüp) olid peamiselt ühehobusekohad, kus perekonna töö kulus enamasti oma majandis. 20-30-hektarises keskkäitises (2. alltüüp) kasutati seevastu peale töötavate perekonnaliikmete ka võõrast tööjõudu.

Oma sotsiaalmajandusliku iseloomu poolest on talumajand kõige ebastabiilsem ettevõtte tüüp. Kaubatootmisele omaste majandusseaduste toimel on talumajand alalises diferentseerumises. Ta on ühelt poolt reserviks külakodanlusele ja teiselt poolt maata või väikest maatükki omavale palgatöölisele. Kolmandaks põhiliseks ettevõtte vormiks Eesti külas oli

kapitalistlik majand (III tüüp). Nende hulka kuulusid kodanliku Eesti tingimustes peamiselt üle 30 hektari suurused talundid. Vastavalt 1929. a. põllumajandusloenduse andmeile oli Eestis niisuguseid majandeid üle 29 000 ehk 21,8 protsenti majandite üldarvust.

Kõige arvukamalt oli esindatud selles majandite kategoorias 30-50 hektari suurune kapitalistlik keskkäitis (1. alltüüp) ehk. nn. täistalundid, s. o. niisugused majapidamised, kus pidevalt ekspluateeriti palgalist tööjõudu. Nende kapitalistlikku iseloomu tõendab asjaolu, et 1929. a. oli 30-50 hektari suurustesse käitistesse koodunud üks kolmandik (32,8%) kogu Eesti põllumajanduses rakendatud palgalisest tööjõust.

Palgalise tööjõu kasutamise poolest paistsid eriti silma kapitalistlikud suurkäitised (2. alltüüp). Nende hulka kuulusid niisugused 50-100 hektari suurused talundid, kus palgatöölise arv oli suurem töötavate perekonnaliikmete arvust.

Suurkapitalistlikud käitised (3. alltüüp), s. o. pindalaga üle 100 hektari, tuginesid täielikult palgalisele tööjõule. Ühe majandi kohta tuli neis keskmiselt 13,2 palgatöölise. Ettevõtja võtab sellises majandis harilikult vähe tööst osa. Selles väljendubki nende majandite suurkapitalistlik iseloom.

Kokkuvõtliku ülevaate kodanliku Eesti põllumajanduse sotsiaalmajanduslikust struktuurist annab tabel 5.

Niisugune oli üldjoontes kodanlikus Eestis väljakujunenud agraarsuhete üldine sotsiaalmajanduslik struktuur. Andmed kapitalistlike majandite kohta (tabel 5) on näidatud tegelikkusest palju väiksemana, sest kodanlik statistika rühmitab ettevõtteid peamiselt ainult maa suuruse järgi, mis ei ole aga küllaldane tegeliku olukorra iseloomustamiseks. Nii tuleks 20-30 hektari suuruste talundite rühmas üks osa, s. o. palgalist tööjõudu kasutavad majandid, üle viia kapitalistlike käitiste hulka. N. Buzulukovi poolt tehtud valikuline analüüs näitas, et kodanlikus Eestis oli kapitalistlike käitiste osa selles suurusrühmas 14,9 protsenti. See on maksev (kuigi vähemal määral) ka teiste (alla 20 hektari) talumajandite rühmade kohta.

Tabel 5.

Ettevõtete tüübid kodanliku Eesti põllumajanduses

Ettevõtte tüüp	Majandid ja maa jaotus nende vahel				Majapidamise keskmine suurus (ha)
	majandite arv	%	kokku maad (tuh. ha)	%	
I. Töölismajand sealhulgas	45056	33,8	289,3	9,4	6,4
partsellkäitised	23456	17,8	91,9	3,0	3,9
II. Talumajand	59212	44,4	1272,4	41,2	21,5
III. Kapitalistlik majand sealhulgas	29089	21,8	1532,0	49,4	52,6
suurkapitalistlikud käitised	472	0,4	115,6	3,7	245,4
Kokku	133357	100,0	3093,7	100,0	23,2

Lähteandmed: K. Antons, Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tln. 1957, lk. 89.

Agraarsuhted Nõukogude Eestis. Nõukogude võimu aastail on Eesti põllumajanduses läbi viidud põhjalikud ümberkujundused, mis vastavad töötava rahva elulistele huvidele.

Rööbiti isiklikule tööle rajatud majandite loomisega ning vähese maaga talupoegade maaga varustamisega riiklikust maafondist asus Nõukogude valitsus vahetult sõjajärgsetel aastatel ka sotsialistlike ettevõtete loomisele. Nii oli juba 1. juuniks 1946 organiseeritud 110 sovhoosi. Aastail 1947-1948 organiseeriti Eestis ka esimesed 439 kolhoosi, mis ühendasid 7600 talumajandit. Veendunud kolhoosikorra eelistes, asusid Eesti töötavate talupoegade laiad hulgad kollektiivse majandamise teele. Aastail 1949-1950 toimus talumajandite massiline ühinemine kolhoosidesse. 1951. a. ühendasid vabariigi kolhoosid 95,5 protsenti taludest ja 98,3 protsenti nende külvipinnast.

Põllumajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine toimus Eestis (samuti Lätis ja Leedus) põhiliselt samadel alustel kui NSV Liidu vanemates vennasvabariikides. Samal ajal oli selles protsessis ka mõningaid iseärasusi. (Neid iseärasusi on üldistanud V. Matin oma uurimuses "Kolhoosikorra võit Nõukogude Eestis".)

Esiteks, talumajandite kollektiviseerimine Eesti NSV-s toimus tingimustes, kus kolhoosikord oli Nõukogude Liidus juba võitnud. See asjaolu kergendas suurel määral Eesti NSV põllumajanduse sotsialistlikku ümberkujundamist.

Teiseks, Eesti NSV-s eelnes kollektiviseerimisele tööstusliku materiaalse tehnilise baasi rajamine masina-traktori-jaamade näol. Tänu sellele oli tekkivatel kolhoosidel kohe võimalik kasutada kaasaegset põllumajandustehnikat. Nõukogude Eestis jäi kolhoosidel seega läbimata nn. manufaktuurne ajajärk.

Kolmandaks, Eesti NSV talurahval oli võimalik kasutada NSV Liidu teiste vennasvabariikide kollektiviseerimise rikkalikke kogemusi. Seepärast toimus talumajandite kollektiviseerimine Eesti NSV-s algusest peale ainuõiges, põllumajandusliku artelli vormis.

Neljandaks, eespool tähendatud soodsamad tingimused kollektiviseerimiseks tingisid ka kolhooside ülesehitamise tunduvalt kiirema tempo. Kui NSV Liidu vanemates vennasvabariikides kestis massiline kollektiviseerimine ligi viis aastat, siis Eesti NSV-s viidi see põhiliselt lõpule ühe aastaga. Samuti oli kollektiviseerimisele eelnev ettevalmistav periood Eesti NSV-s umbes kolm korda lühem kui vanemates Nõukogude vabariikides.

Sotsialismi võit põhjustas sügavaid sotsiaal-majanduslikke muudatusi Eesti külas. Selle tulemusena lahendati Eestis nagu teisteski liiduvabariikides sotsialistliku ülesehitustöö kolm peamist ülesannet: 1) likvideeriti kõige arvukam ekspluataatorlik klass - külakodanlus; 2) kõige arvukam töörahva klass - talupojad - viidi üle sotsialismi teele; 3) loodi sotsialismi baas tähtsas, kuid kõige rohkem mahajäänud rahvamajandusharus - põllumajanduses.

Sotsialistliku suurmajapidamise saavutusi Nõukogude

Eestis kogu tema lühikese arengu kestel võib kokkuvõtlikult iseloomustada järgmiselt.

Esiteks, täidetud on leninliku kooperatsiooniplaani esimene osa: talurahvas on viidud kolhoositeele ja on loodud laialdane sovhooside võrk. Kui kodanlikus Eestis oli 1939. a. lõpuks 140 000 põllumajandusettevõtet, siis 1960. a. alguseks oli Eesti NSV-s 828 kolhoosi ja 134 sovhoosi.

Kui enne Teist maailmasõda tuli ühe talumajapidamise kohta 19 hektarit maad, siis 1960. a. oli majandi keskmine suurus kogu maa järgi kolhoosides 2500 hektarit (sealhulgas põllumajanduslikku maad 1748 ha) ja sovhoosides 4680 hektarit (põllumajanduslikku maad 3623 ha).

Teiseks, põhjalikult on muutunud sotsialistliku põllumajanduse materiaalne tehniline baas. Kui 1939. a. oli Eesti põllumajanduses mehhaanilisi jõumasinaid ümberarvestatult 15 HJ-le kokku 157 000, siis 1960. a. alguseks oli neid vastavalt 935 000 ehk kuus korda rohkem.

Kui kodanliku Eesti põllumajanduses oli energeetilisi võimsusi ühe töötaja kohta 0,6 HJ, siis 1960. a. oli see arv sotsialistlikus põllumajanduses 6,8 ehk 11 korda rohkem.

Need arvud näitavad ilmekalt, et endisest tehniliselt mahajäänud väiketootmisega üksiktalundite agraarriigist on saanud kaasaegse tehnikaga varustatud põllumajanduslike suur-ettevõtetega industriaal-agraarmaa.

Kolmandaks, kaasaegsel tehnikal põhineva materiaal-tehnilise baasi loomine NSV Liidus on võimaldanud tunduvalt kiirendada põllumajanduse arengut ja laiendada tootmise mahtu. Seda kinnitavad veenvalt Eesti NSV kohta toodud tähtsamate põllumajandussaaduste kogutoodangu näitajad (tabel 6).

Tabel 6

Aasta	Liha kokku tuh. t	Piim tuh. t	Munad milj. tk.
1940	72,1	781,6	133,6
1960	88,2	860,5	314,3
Juurdekasv	16,1	78,9	180,7

juurdekasv Eesti NSV-s 11 protsenti (NSV Liidus samal ajavahemikul 6,2% ja USA-s 2,4%).

Neljandaks, kasvanud on tööviljakuse tase. 1960. a. toodeti iga töövõimelise põllumajandustöötaja kohta liha 3,2 korda, piima 1,5 korda ja mune 2,4 korda rohkem kui sõjajärgses kodanlikus Eestis.

Kui 1963. a. toodeti iga põllumajandustöötaja kohta toodangut 1544 rubla väärtuses, siis 1940. a. oli see arv (võrreldavates hindades) 646 ehk 2,4 korda väiksem.

Viiendaks, tootmise suhteliselt kiire kasv, võrreldes kapitalistliku põllumajandusega, ja tööviljakuse pidev tõus on võimaldanud tunduvalt parandada maatöötajate heaolu. Süstemaatilisel kasvavad kolhoositalurahva tulud.

Eesti NSV-s on kolhoositalurahvas saavutanud ka kõrge tarbimise taseme. Seda kinnitab kolhoosnike poolt tarbitav toiduainete hulk, võrrelduna arenenud kapitalistlike naaberriikide tarbimise tasemega iga elaniku kohta aastas (tabel 7).

Tabel 7

Tähtsamate toiduainete tarbimise tase Eestis (1960. a.),
Soomes ja Rootsis (1960/61. a.)

(kilogrammides)

Saaduste liik	Eesti	Soome	Rootsi
Teraviljasaadused	147,3	110,0 ^x	69,0
Kartul	253,1	111,0 ^x	89,0
Köögivilid	71,8	15,2	29,3
Puuvili ja marjad	52,6	29,3	55,5
Liha ja rasv	71,4	32,0	59,0
Piim ja piimasaadused	480,7	457,5	358,1
Munad	11,0	8,0	11,5

Märkus: tabeli koostamisel on kasutatud mitmesuguseid lähteandmeid (E. Tõnurist, Eesti NSV põllumajandus jõudku lähemal aastail intensiivsusest Rootsi ja Soome tasemele, "Rahva Hääle" nr. 87, 1964 jt.).

^x 1961/62. a. tase.

Kuueks, oluliselt on muutunud Nõukogude Eesti küla kultuuritase. Kui sõjajärgses Eestis (1940. a.) oli maal ainult 3 keskkooli, 749 raamatukogu (raamatute üldarv 629 000 ühikut), 430 klubi ja 21 kinoseadet, siis Nõukogude Eesti külas oli 1960. a. 42 keskkooli, 826 raamatukogu (raamatute üldarv 4 424 000 ühikut), 586 klubi ja 312 kinoseadet.

Kasutatud kirjandus

A. Marksismi-leninismi klassikute tööd

- Lenin, V. I., Kapitalismi arenemine Venemaal. Teosed, 3. kd., Tln. 1950.
- Lenin, V. I., Kapitalism põllumajanduses (Kautsky raamatust ja hr. Bulgakovi artiklist). Teosed, 4. kd., lk. 83-132, Tln. 1950.
- Lenin, V. I., Agraarküsimus ja "Marxi arvustajad" I-IX. Teosed, 5. kd., lk. 83-193, Tln. 1951.
- Lenin, V. I., Agraarküsimus ja "Marxi arvustajad" X-XII. Teosed, 13. kd., lk. 147-190, Tln. 1953.
- Lenin, V. I., Sotsiaaldemokraatia agraarprogramm 1905.-1907. aastal toimunud esimeses Vene revolutsioonis. Teosed, 13. kd., lk. 191-383, Tln. 1953.
- Lenin, V. I., Tänapäeva põllumajanduse kapitalistlik kord. Teosed, 16. kd., lk. 393-415, Tln. 1953.
- Lenin, V. I., Uusi andmeid kapitalismi arenemisseadustest põllumajanduses (I vihk. Kapitalism ja põllumajandus Ameerika Ühendriikides). Teosed, 22. kd., lk. 1-89, Tln. 1953.
- Lenin, V. I., Ettekanne maaküsimuse kohta 26. oktoobril (8. novembril). Teosed, 26. kd., lk. 229-233, Tln. 1954.
- Lenin, V. I., VIII ülevenemaaline nõukogude kongress 22.-29. detsembril 1920. Teosed, 31. kd., lk. 425-494, Tln. 1955.
- Lenin, V. I., Kooperatsioonist. Teosed, 33. kd., lk. 427-435, Tln. 1955.
- Marx, K., Kapital I, 13. pt., lk. 322-438 ja 24. pt., lk. 621-662, Tln. 1953.

Marx, K., Kapital II, 12. ja 13. pt., lk. 191-208, Tln. 1958.
Marx, K., Kapital III, VI osa, 37-47 pt., lk. 562-744, Tln.
1962.

B. Erialane kirjandus

- Antons, R., Agraarsuhted kodanlikus Eestis, Tln. 1957.
- Aresvik, O., Nyere rentningslinjer innen landbruksøkonomien.
"Tidsskrift for det norske landbruk", 1954, Nr. 1/2 s.
33-52.
- Hjelm, L., Lantbruksekonomi, Stockholm 1961.
- Matin, V., Kolhoosikorra vöit Nöukogude Eestis, Tln. 1955.
- Matin, V. ja Bronštein, M., Eesti NSV põllumajanduse kollekti-
viseerimine ning selle sotsiaalsed ja majanduslikud
tulemused, Tln. 1959.
- Poliitiline ökonomia. Öpik, Tln. 1963.
- Skovgaard, K. Landbrugsøkonomiens indhold og udvikling.
"Landbrukets dritsekonomi", s. 13-58, Stockholm 1956.
- Tönurist, E., Eesti NSV põllumajandus jõudku lähemal aastail
intensiivsusest Rootsi ja Soome tasemele, "Rahva Hääl"
nr. 87, 1964.
- Väike majandusteaduslik leksikon, G. A. Kozlovi ja S. P. Per-
vušini toimetusel, Tln. 1961.
- Васильев, Н., Об уровне производства сельскохозяйственной
продукции на душу населения в СССР, "Вопросы эконо-
мики" 1961, № 7, lk. 49-62.
- Изменения в экономике сельского хозяйства. Сокр. перевод
(E. Bert, Political Affairs, 1964. 43, 6, 35-46), "Сель-
ское хозяйство за рубежом. Сер. растениеводство"
1964, № 10.
- Карнаухова, Е., О содержании и структуре курса экономики
социалистического сельского хозяйства. "Вопросы эконо-
мики" 1960, № 10, lk. 109-122.
- Котов, Ф. И., Проблемы труда и заработной платы в период
перехода к коммунизму, М. 1963. lk. 254-256.
- Крохалев, Ф. С., О системах земледелия, М. 1960.
- Назаров, В., "Реформы аграрной структуры" в западной Европе.
"Экономика сельского хозяйства" 1964, № 7, lk.
112-115.

Социалистические преобразования в сельском хозяйстве Европейских стран народной демократии. Коллектив авторов, М. 1963.

Экономика зарубежных стран (Капиталистическая система мирового хозяйства после второй мировой войны). Учебное пособие. Под редакцией Жамина, В. А., М. 1962.

C. Direktiivsed ja statistilised materjalid

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tln. 1961.

Nõukogude Eesti saavutusi 20 aasta jooksul. Statistiline kogumik, Tln. 1960.

Народное хозяйство СССР в 1961 году. Статистический ежегодник, М. 1962.

Народное хозяйство СССР в 1962 году. Статистический ежегодник, М. 1963.

Сельское хозяйство СССР. Статистический сборник, М. 1960.

S i s u k o r d

Sissejuhatus agraarökonomika kursusele	3
Esimene osa. Agraarteooria	5
I peatükk. <u>Agraarökonomika kui teadus</u>	
1. <u>Teaduse alused</u>	
§ 1. Teaduse ülesanne	7
§ 2. Teaduse aine	12
§ 3. Teaduse jaotus	14
§ 4. Meetod	16
2. <u>Teaduse areng</u>	
§ 5. Kodanlik agraarökonomika	19
§ 6. Sotsialistlik agraarökonomika	28
II peatükk. <u>Põllumajanduse arenemise teooria</u>	
3. <u>Põllumajandus kui rahvamajandusharu</u>	
§ 7. Põllumajanduse tähtsus	35
§ 8. Põllumajanduse ülesanne	37
§ 9. Põllumajanduse iseärasusi	43
§ 10. Põllumajanduse arenemise alused	48
4. <u>Agraarsuhted</u>	
§ 11. Agraarsuhete marksistlik-leninlik käsitlus	51
§ 12. Ettevõtete klassifikatsioon	55
§ 13. Põllumajanduse kapitalistlikust arengu- teest	57
5. <u>Agraarsuhted (järg)</u>	
§ 14. Sotsialistlik agraarsuhete süsteem	67
§ 15. Agraarsuhete arenemisest NSV Liidus	74
§ 16. Agraarsuhetest Eestis	78
Kasutatud kirjandus	87

II trükk

Vastutav toimetaja: A. Hainla

Korrektor: V. Kingo

Paljundamiseks antud 10. I 67. Paber 60x84/16 cm.
Trükipoognaid 5,75. Tingtrükipoognaid 5,23. Arves-
tuspoognaid 5,10. Tiraaž 600. MB 00540. Tell. nr. 8.

EPA rotaprint, Tartu, Riia 12

Hind 15 kop.

Hind 15 kop.

A

28526

1.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01130107 6